

HARP MECMUASI'NA GÖRE I. DÜNYA

SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ

Çağlar SOLMAZ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

**HARP MECMUASI'NA GÖRE I. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI
DEVLETİ**

Çağlar SOLMAZ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2018

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Çağlar SOLMAZ tarafından hazırlanan Harp Mecmuası'na Göre I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti başlıklı bu çalışma 11.06.2018 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Mesut ERSAN

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAYIRAN

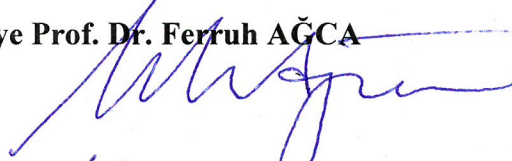
(Danışman)

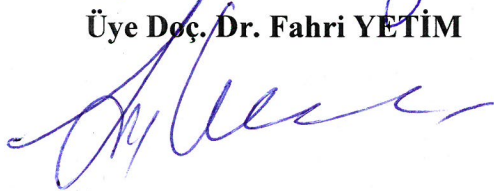
Üye Prof. Dr. Kemal YAKUT

Üye Prof. Dr. Ferruh AĞCA

Üye Doç. Dr. Fahri YETİM

ONAY

11./06/2018

Prof. Dr. Nurullah UÇKUN

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Çağlar SOLMAZ

ÖZET

HARP MECMUASI'NA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ

SOLMAZ, Çağlar

Yüksek Lisans – 2018

Tarih Ana Bilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üy. Mehmet KAYIRAN

20.yüzyıl başlarında henüz Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın yaralarını saramayan Osmanlı Devleti, kendisini 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın içerisinde bulmuştur. Bu savaşın zorlu şartları altında halkı bilgilendirmek, askerlere motivasyon sağlayarak demoralizasyon yaratabilecek unsurları ortadan kaldırmak isteyen Harbiye Nezareti, Harp Mecmuası'nı yayımlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan bir yıl sonra yayın hayatına başlayarak 1918'e kadar varlığını sürdüren Harp Mecmuası, Harbiye Nezareti'ni kontrol altında tutan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin işlevsel bir propaganda organı olmuştur. Dönemin önemli yazın kadrosunu bünyesinde barındıran Harp Mecmuası, kahramanlık hikayeleriyle, şiirleriyle, zengin fotoğraflarıyla, makaleleriyle, retrospektif informasyonları ile Birinci Dünya Savaşı'nın cephe gerisindeki görünmeyen yüzünü yansıtmıştır. Harp Mecmuası, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Enver Paşa lehine bir kamuoyu oluşturmaya çalışırken bir yandan da İtilaf Devletleri'nin propaganda faaliyetlerine karşı Osmanlı kaleminin kılıçtan ne kadar keskin olabileceğini göstermek istemiştir. Nitekim muharebe süreçlerinde bazen bir kelime, bir bölükten daha etkili olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Harp Mecmuası, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Propaganda.

ABSTRACT

OTTOMAN EMPIRE ACCORDİNG TO THE HARP MECMUASI IN WORLD WAR I

SOLMAZ, Çağlar

Master Degree – 2018

Department of History

Field of Turkish Republic History

Adviser: Assist. Prof. Mehmet KAYIRAN

At the beginnig of 20th century, Ottoman Empire, which could not yet overcome the repercussions of Trablusgarp and Balkan Wars have found itself in World War I in 1914. Harbiye Nezareti, which had wanted to inform the folk and remove the factors that could cause demoralization by providing motivation to soldiers, under the hard conditions of World War I, have published the Harp Mecmuası. Harp Mecmuası which had continued its existence till 1918 from beginnig its edition life one year after the World War I, had become a functional propaganda organ of İttihat ve Terakki Cemiyeti which control the Harbiye Nezareti. Harp Mecmuası which contains the important authors of period in its organization, had reflected to the unknown side of behind the front line of the retrospective information. While Harp Mecmuası was trying to create a public opinion for the benefit of İttihat ve Terakki Cemiyeti and Enver Pasha, on the other hand it has wanted to show that the power of the Ottoman literature aganist the propagandas of the İtilaf States. As a matter of fact, in war process, sometimes one Word could be more effective than one division.

Key Words: Harp Mecmuası, World War I, Ottoman Empire, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Propaganda.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
EKLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA VE XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

1.1. SİYASİ.....	4
1.2. ASKERİ.....	19
1.3. BASIN ve PROPAGANDA.....	30

2. BÖLÜM

HARP MECMUASI'NA GÖRE I.DÜNYA SAVAŞI

2.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI PROPAGANDASI: HARP MECMUASI.....	40
2.2. HARP MECMUASI GÖZÜYLE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA CEPHELER.....	43
2.2.1. Çanakkale.....	43
2.2.2. Galiçya.....	50
2.2.3. Irak.....	55

2.2.4. Kafkasya.....	60
2.2.5. Suriye- Filistin.....	63
2.2.6. Kanal.....	65
2.3. HARP MECMUASI'NDA NEŞREDİLEN DIŞ DEVLETLER: MÜTTEFİKLER VE GAYRİMÜTTEFİKLER.....	67
2.3.1. İngiltere.....	67
2.3.2. Fransa.....	68
2.3.3. Rusya.....	69
2.3.4. Almanya.....	70
2.3.5. Avusturya-Macaristan.....	73
2.3.6. İtalya.....	76

3. BÖLÜM

HARP MECMUASI'NDA YER ALAN ÇEŞİTLİ KONULAR VE HARP MECMUASI'NIN KAPATILIŞ SÜRECİ

3.1. HARP MECMUASI'NDA İNCELENEN BİYOGRAFİLER.....	77
3.1.1. Hafız Hakkı Paşa.....	77
3.1.2. Dağıstani Mehmed Fazıl Paşa.....	79
3.1.3. Süleyman Askeri Bey.....	80
3.1.4. Von der Goltz Paşa.....	83
3.1.5. Faik Paşa.....	84
3.1.6. Ömer Naci.....	85
3.1.7. Yüzbaşı Cemil.....	86
3.1.8. Hakkı Fazıl Paşa.....	87
3.1.9. Fazıl Ferit.....	88

3.1.10. Asım Bey.....	88
3.1.11. Ferik İmhof (İmhoff) Paşa.....	89
3.1.12. Bahaeddin Paşa.....	91
3.2. HARP MECMUASI'NDA YAYIMLANAN ŞİİRLER.....	92
3.3. HARP MECMUASI'NDA BAHSİ GEÇEN DİĞER MESELELER.....	103
3.3.1. Tayyarecilik.....	103
3.3.2. Demiryolu.....	107
3.3.3. Tank-Zırhlı Otomobil, Kızaklı Keşşafılar.....	108
3.3.4. Askeri Teknik Bilgiler.....	109
3.3.5. Reklamlar ve Tanıtımlar.....	111
3.3.6. Dini Vurgular.....	111
3.4. HARP MECMUASI'NIN YAYIN HAYATININ SONU.....	113
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	117
EKLER.....	128

EKLER LİSTESİ

Ek I:	128
Ek II:	129
Ek III:	130
Ek IV:	131
Ek V:	132

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.M.	: Harp Mecmuası
Haz.	: Hazırlayan
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
y.a.g.e.	: Yukarıda Adı Geçen Eser
y.a.g.m.	: Yukarıda Adı Geçen Makale
yy	: Yüzyıl
Y.	: Yıl

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı yılları Meşrutiyet ve Cumhuriyet arasındaki on beş yıllık dönemin arasında kalarak hem Osmanlı tarihine, hem de Cumhuriyet tarihine çok yönlü araştırmalar kazandırmıştır. Kaynakların ve araştırmaların bu dönemde bol olması, tarihçilere ve diğer sosyal bilimcilere ışık tutarak farklı perspektifler edinmelerini kolaylaştırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı ile alakalı çalışmalar her ne kadar farklı perspektifler sunsa da, araştırmalar genel olarak siyasi, kısmen de iktisadi çerçeve arasına sıkışmıştır. Bu sosyal makası açarak propaganda gibi diğer dinamikler üzerine yoğunlaşma sağlayabilecek unsurlar ise göz ardı edilmiştir. 1913'den sonra basın üzerinde uygulanan sansürün propagandaya ev sahipliği yapacak süreli yayınları yok denecek kadar azaltması da, bu alanın göz ardı edilmesine sebep olan olumsuz bir etken olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı basınının süreli yayınlar yönünden kısıtlılığı, savaşın propaganda yönünün yalnızca Harp Mecmuası ve Donanma Mecmuası ile sınırlı kalması, Türk propaganda tarihi çalışmalarına ilgi uyandırmamıştır. Bu kapsamda Harp Mecmuası'na göre, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni araştırmanın hem birinci el kaynak üzerinde savaşın içeriği hakkında bilgi sahibi olmak, hem de savaş esnasındaki propaganda faaliyetleri hakkında fikir sahibi olmak isteyen araştırmacılara ve sonraki çalışmalara faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin, Harp Mecmuası ekseninde incelenmesini konu edinmiştir. Araştırmada yalnızca Harp Mecmuası ele alınmamış, dönem hakkında bilgi veren diğer araştırmalardan da faydalanılarak konu aynı zamanda karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmuştur.

Bölümlemeler kısmında ise Birinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte Osmanlı Devleti'nin genel durumundan, Harp Mecmuası'nın propaganda yönüne ve içeriğine değinilerek konu bütünlüğünün korunmasına özen gösterilmiştir.

Çalışmada tez konusunun öznesini oluşturan Harp Mecmuası, Ankara Milli Kütüphane'den temin edilmiş, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon tarafından elektronik ortamda yayınlanan nüshalarından da yararlanılmıştır. Ayrıca Başbakanlık

Osmanlı Arşivi'nden, kitaplardan, dergilerden, makalelerden ve ansiklopedilerden faydalanılmıştır.

Harp Mecmuası ile ilgili tarih biliminde herhangi bir tez çalışmasının olmaması ve propaganda tarihçiliğinin bakir bir alan olması, konu hakkında analizler yapılırken karşılaşılabilecek olumsuzluklar arasında gösterilebilir. Fakat bu hatalar ihtimali caydırıcı olmamış, bilakis analiz yapabilmeyen göze alınması gereken bir alan olduğunu göstermiştir.

Konunun belirlenmesinden çalışmanın sonuçlanmasına kadar benden desteğini esirgemeyen Danışman Hocam Dr. Öğr. Üy. Mehmet Kayıran'a, konu hakkında değerli fikirlerini sunan Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğretim üyeleri Prof. Dr. Mesut Erşan'a, Doç. Dr. Fahri Yetim'e, Prof. Dr. Zafer Koylu'ya, Doç. Dr. Hayrettin Pınar'a, Lisans hayatımda Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ilgi duymamı sağlayan Hacettepe Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'na ve Doç. Dr. Fatih Yeşil'e teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

“Bugün kelimeler muharebe etmektedir ve etkili kelimeler savaşı kazanmaktadır, yanlış kelimeler ise savaşı kaybetmektedir.”

Alman General Erich Ludendorff

19.yüzyıl boyunca zorlu savaşlar silsilesiyle mücadele eden Osmanlı Devleti, 20.yüzyılda da bu savaşlar silsilesine devam etmiş, bir bakıma kendisini bekleyen siyasi konjonktüre askeri-idari reformlar ile ket vurmak istese de hazin sona engel olamamıştır.

20.yüzyıl’da kendisini evvela Trablusgarp, hemen akabinde de Balkan Savaşları içerisinde bulan Osmanlı Devleti, mevcut reformlarını gerçekleştirmesi için gereken zamanı dahi bulamadan Birinci Dünya Savaşı’nın ortasında kalmıştır. Avrupa’da nüveleri atılan bu savaşın Osmanlı Devleti topraklarına sirayet etmemesinin mümkün olmadığı bir dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, devletin beka sorunuyla problemleri olmayacak müttefik arayışlarında bulunmuşlardır. İbreyi bu doğrultuda Almanya’ya çeviren İttihat ve Terakki Cemiyeti, Almanya ve Avusturya-Macaristan saflarında I. Dünya Savaşı’na katılmaya karar vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı ise, yalnızca konvansiyonel silahlarla yapılan bir mücadele olmamış, aynı zamanda sözel kurşun olarak tabir edilen propaganda savaşlarına da ev sahipliği yapmıştır. Özellikle İngiltere ve Almanya arasında geçen propaganda savaşlarına, Rusya ve diğer devletler de dahil olmuş, tarih, propaganda savaşlarının bu kadar kapsamlı oluşana ilk kez şahit olmuştur.

Osmanlı Devleti, bu propaganda savaşlarının dışında kalmamak için Çanakkale Savaşı’ndan sonra Harp Mecmuası’nı yayımlamaya başlamıştır. Harp Mecmuası, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı esnasında cephe gerisinde yaşanan olayları anlatarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Enver Paşa lehine bir kamuoyu oluşturmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda dış propaganda unsurlarına karşı da 27 sayılı bir mücadele veren Harp Mecmuası, özellikle İngiliz propaganda

aktivasyonlarına karşı İngilizler kadar sistematize ve etken olmasa da kendi reaksiyonunu ortaya koymuştur.

Harp Mecmuası, Birinci Dünya Savaşı öncesi yaklaşık 80 yıllık basın hayatına sahip olan Osmanlı Devleti'nin cephe üzerinde kelimeler ile hakimiyet kurma potansiyelini gösteren yegane yayın organı olmuştur. Nitekim askerler ve halk üzerindeki motivasyonu doruklardan düşürmemek, bu mecmuanın ana gayesini oluşturmuştur. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı'nı Harp Mecmuası üzerinden anlamaya çalışmak, dönemin gelişmelerini, Osmanlı fikir adamlarının kalem gücünü ve devlet mekanizması üzerindeki İttihatçı etkiyi daha iyi anlamamıza olanak sağlamıştır.

İngilizlerin "Wellington House", Almanların " NFO (Şark İstihbarat Birimi)" gibi propaganda bürolarına ve bürolar içerisindeki çok yönlü basın yayın faaliyetlerine karşı, Osmanlı Devleti herhangi bir bürosu olmadan bu kelime savaşlarında varlığını yalnızca bir dergi sınırlılığında da olsa hissettirmek istemiştir. Bu doğrultuda Harp Mecmuası, tıpkı silah sanayisi gibi basın ve propaganda gücünde suyunun debisi düşük olan bir Osmanlı Devleti'nin, silah ve propaganda gücü okyanus misali olan devletlere karşı gösterdiği direnci simgeleyerek Birinci Dünya Savaşı'nın farklı görüngelerden de anlaşılmasına zemin hazırlamıştır.

Harp Mecmuası'nın bütün nüshaları taranarak başlanan çalışmada, arşiv ve kütüphanelerdeki kataloglar tahlil edilmiş, birinci el kaynak özelliği taşıyan Harp Mecmuası ile ikinci el kaynaklar konu bütünlüğünden sapmadan olabildiğince karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Böylece Harp Mecmuası'nın doğruluk payı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmuş, Harp Mecmuası'nın yayımlanmasına vesile olan Birinci Dünya Savaşı'na gidilen süreç ilk bölümde tasnif edilirken Harp Mecmuası ve içeriği diğer bölümlerde tasnif edilmiştir. Bu bağlamda iki çeşit tasnif yöntemi kullanılarak konu, birbirini hazırlayan süreçler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyılın ikinci yarısından 20.yüzyılın başlarına kadar genel durumu üzerinde durulmuştur. Bu genel durum siyasi, askeri, basın ve propaganda faaliyetleri çerçevesinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Siyasi bölümde 1856 Kırım Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan kısım ele alınmıştır. Askeri bölümde Nizam-ı Cedit ile başlayan askeri reformlar sürecinin 1914'e kadar geçirdiği değişimler anlatılmıştır. Basın ve Propaganda bölümünde ise Osmanlı Devleti'nde basının kısa tarihsel gelişimi kaleme alınmış ve propaganda ile basın arasındaki organik ilişki zikredilerek propaganda faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümden anlatılarla yola çıkılarak ikinci ve üçüncü bölümlere yön tayin edilmiştir.

İkinci bölümde Harp Mecmuası'na göre Birinci Dünya Savaşı anlatılmış ve ilk alt başlık olarak Osmanlı Devleti'nin propaganda aracı olan Harp Mecmuası ezcümle anlatılmıştır. Daha sonra Harp Mecmuası'na göre Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin mücadele ettiği cephele tek tek incelenmiştir. Harp Mecmuası'nda yer alan dış devletler ve Osmanlı Hükümetinin bu devletlere bakış açıları ise bu bölümün son alt başlığını oluşturmuştur.

Üçüncü bölümde Harp Mecmuası'nda yer alan çeşitli konular tetkik edilmiştir. Bu bölümün ilk alt başlığı olarak Harp Mecmuası'nda yer alan biyografiler etüt edilmiş, ikinci alt başlık olarak Harp Mecmuası'nda yayımlanan şiirler analiz edilmiştir. Üçüncü ve son alt başlık olarak ise Harp Mecmuası'nda geçen diğer meseleler ve Mecmua'nın kapatılma süreci ele alınmıştır.

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni salt siyasi ve iktisadi yönleriyle ele almayı amaçlamamış, savaşın ikinci perdesinde yer alan ve savaşa farklı bir kanal açan propaganda unsurlarına karşı Osmanlı Devleti'nin bir nevi resmi yayın organı görevini üstlenen Harp Mecmuası'nda yayımlanan yazılar ve fotoğraflar ekseninde savaşı ele almıştır. Nitekim muharebelerin sonucunu piyadeler belirlese de piyadeleri harekete geçirecek manevi güç, kelimelerde vuku bulmuştur. Bu kapsamda bu çalışma tarihin gerektirdiği bilimsellikten ödün vermeden mukayeseli tarih anlayışı çerçevesinde nesnel bir şekilde incelenerek sağlıklı verilerin ortaya çıkmasını hedefleyecektir.

1. BÖLÜM

XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA VE XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

1.1. SİYASİ

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile başlayan yenileşme ve değişim hareketleri, 19. Yüzyılın ikinci yarısında daha kapsamlı bir şekilde devam etmiştir. Karakteri itibariyle semi-constitutional yani yarı anayasal bir belge olma özelliği taşıyan Tanzimat Fermanı,¹ dış politikada birçok sorunla uğraşan Osmanlı Devleti'nin iç sorunlarını çözmeyi amaçlasa da yetersiz kalmıştır.

Tanzimat'tan evvel III. Selim'le başlayan ve II. Mahmut ile daha radikal ıslahatlarla çözüm üretmeyi amaçlayan Osmanlı Devleti tebaasındaki azınlıkların ayaklanmalarına engel olmayı amaçlamıştır. Nitekim 1789 Fransız İhtilali ile dünyayı kasıp kavuran milliyetçilik ideolojisinin çok uluslu bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı Devleti'ne sirayet etmemesi mümkün olmamıştır. Balkan coğrafyasında yaşayan milletler arasında başlayan ayaklanmalar Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır. Avrupa Devletlerinin de müdahalesiyle Balkan milletlerinin konumu sürekli yeni bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İlk değerlendirme olarak kabul edebileceğimiz 1812 yılında Sırlara Bükreş Antlaşması ile verilen siyasi ayrıcalık, 1829 Edirne Antlaşması ile özerkliğe evrilmiştir. Aynı antlaşmada Yunanlılar ise bağımsızlığını ilan etmiştir.

1829'da Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması ve Sırbistan'ın özerklik kazanmasının akabinde gayrimüslim tebaa arasındaki bağımsızlık faaliyetlerinin nüveleri Osmanlı Devleti içerisinde bulunan diğer

¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama", *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Haz. Halil İnalıcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 377.

etnisitelerde de oluşmaya başlamıştır. Bu etnik gruplar sadakatlerini kendilerine hamilik yapabilecek diğer devletlere yöneltmeye başlamışlardır.²

Tanzimat hareketi ile de istediği sonuca ulaşamayan Osmanlı Devleti, 19. Yüzyılın ikinci yarısında dramatik sonuçlar yaşamaya devam etmiştir. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanmasının ardından on beş yıllık bir sukûnet ortamı oluşmuş, devlet bu süreçte uygulamaya çalıştığı ıslahat hareketleri ile ilgilenmiştir. Bu dönemde Eflak ve Boğdan'da, Suriye ve Lübnan'da bazı isyanlar ile Mülteciler sorunu gibi problemler ortaya çıksa da bunlar Osmanlı Devleti'ni yıpratmamıştır. Ancak Rusya'nın Osmanlı üzerindeki emellerini tekrar faaliyete geçirmesi Osmanlı Devleti'ne sorun teşkil etmiş ve büyük bir Avrupa savaşının çıkmasına sebebiyet vermiştir.³

Ruslar, Yunan isyanını başarıya dönüştürerek İngiltere ve Fransa ile birlikte bağımsız Yunanistan'ın garantör devleti⁴ olduktan sonra kendilerini Ortodoksların hamisi olarak görmeye başlamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne Mehmet Ali Paşa ile olan savaşında yardım ederek Osmanlı'nın da hamisi olmak istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa ile olan yakınlığı Rus Çarı I. Nikola'nın hoşuna gitmemiştir. Çar Nikola'nın Petersburg'daki İngiliz elçisine hasta adamın ölmekte olduğunu ve önlem alınmazsa bütün devletlerin bunun sonucundan etkileneceğini belirtmesine rağmen elçi, hasta adam tedavi edilebilir diyerek İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana tavır aldığını ortaya koymuştur.⁵

Bu sıralarda siyasi konjonktür Rusya'nın aleyhine dönmüştür. Balkan milletleri üzerinde Rus ajanların etkisi, Osmanlı'nın uğraştığı iç sorunlar ve Avrupa devletlerinin 1848 İhtilalleri sonucu yaşadığı sıkıntılar, Rusya'nın olası bir Osmanlı parçalama politikasına uygun bir zemin oluşturmuştur. İngiltere'nin ise Osmanlı

² Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (2001), İletişim Yayınları, C.1, s.91.

³ Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 227.

⁴ Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 53.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C.5, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 219-222.

toprak bütünlüğünden vazgeçmemesi Rusları Osmanlı'ya karşı tek başına hareket etme mecburiyetinde bırakmıştır.⁶

Rusya bir müddet anlaşma zemini aradığı İngiltere'den artık ümidini kesmiş ve Osmanlı'nın üzerine yalın yürümeye karar vermiştir. İlk olarak Kutsal Yerler Sorununu ortaya atarak kaotik bir ortam yaratmak istemiştir.

Kutsal Yerler Sorunu, Kudüs ve civarında bulunan ve Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen yerlerde Ortodokslar ve Katolikler arasında meydana gelen daha fazla ayrıcalık isteme bahanesinden doğmuştur. 1847 yılında İsa'nın doğduğu yer olan Beyt-ül Lahim adı verilen yerde gümüş yıldızın kaybolması, Ortodokslar ve Katolikler arasında ihtilaf yaratmış, her iki mezhep de suçu birbirlerinin üzerine yıkmıştır. Katoliklerin koruyucusu olarak Fransa, Ortodoksların koruyucusu olarak Rusya, konuyu kendi politik çıkar ve manevralarına hizmet ettirmeye çalışmışlardır. Zamanla Fransa ile Rusya arasında bir gurur mücadelesi şeklini alan bu sorun, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni taksim etmek için ortaya çıkardığı bir bahane haline gelmiştir. Çar I. Nikola bir müddet sonra Prens Mençikof'u elçi olarak İstanbul'a göndermiş ve bazı taleplerde bulunmuştur.⁷

Mençikof, Bab-ı Âli'den Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kutsal Yerler sorunundaki taleplerinin onaylanmasını ve Ortodoksların Rusya tarafından himaye edilmesine dair bir antlaşma yapılması talebinde bulunmuştur. Bu istekler İngiltere tarafından uzlaşmaya açık bir şekilde Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmiş, ancak Mençikof, Çar'dan aldığı emir doğrultusunda isteklerinden vazgeçmemiş ve Osmanlı'dan yeni bir istekte daha bulunmuştur. Bu isteğe göre Osmanlı sınırları içerisinde hayatlarını idame ettiren on iki milyon Ortodoks'un meşru koruyuculuğu Rus Çarına bırakılmak istenmiştir. Bu isteklerden sonra İngiltere, Rusya'nın sunduğu tasarıları kabul etmemiş ve Osmanlı Devleti'ne de bunu kabul ettirmemiştir. Mençikof, İngiltere'yi arkasına alan Osmanlı Devleti'nin bu kesin tutumundan sonra İstanbul'dan ayrılmıştır. Rusya, Mençikof'un isteklerinin onayı için kısa süreli bir ultiimatı vermiş ancak sonuç alamamasından mütevellit savaş ilan etmeksizin ordularını Boğdan'a sokmuştur.⁸

⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1985, s. 152-153.

⁷ Uçarol, *a.g.e.*, s. 157-158.

⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 235-237.

Bu durum karşısında Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Rusya'nın Akdeniz'e inme politikasına engel olmak hasebiyle İngiltere, Fransa ve İngilizlere sempatik gözükme için bölgeye kuvvet yollayan Piyamonte Krallığı, Rusya'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer almışlardır. 1853-1856 yılları arasında vuku bulan Kırım Savaşı bu özelliği ile tarihteki ilk modern dünya savaşı özelliği teşkil etmiş, ayrıca yine modern anlamda Türk ordusunun içerisinde yer aldığı ilk birleşik hareket olma özelliği taşımıştır. Keza ilk siper savaşları, ilk telgrafli haberleşme, ilk savaş fotoğrafları da tarih sahnesine yine bu savaş neticesinde çıkmıştır.⁹ Siper savaşlarında yaşanan olaylar ve savaş fotoğrafçılığı, zaman içerisinde ve özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin de basın yayın yoluyla kullanacağı bir propaganda faaliyeti haline gelecektir.

Kırım Savaşı, 9 Eylül 1855 yılında müttefik kuvvetlerin Sivastopol'u ele geçirmesi sonrasında tamamen Rusların aleyhine dönmüştür. Ruslar her ne kadar Kafkas cephesinde Kars'ı ele geçirseler de savaşa devam edecek mecalleri kalmadığından barış isteğinde bulunmuşlardır. I. Nikola öldükten sonra yerine halefi olarak tahta geçen Çar II. Aleksandr müttefikler tarafından kendisine sunulan ve Rusya'yı kısıtlayan istekleri kabul etmiştir. Bunun üzerine Paris'te kesin barış müzakerelerinin yapılması için bir kongre toplanması kararı alınmıştır.¹⁰

Paris'te görüşülen müzakereler sonucunda otuz dört maddelik Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Karadeniz tarafsız konuma getirilmiş ve Rusya'nın lehine görünen şartlar minimize edilmiştir. Ayrıca kağıt üzerinde Osmanlı Devleti Avrupalı devletler sisteminin eşit üyesi sayılmış ve Avrupa hukuku ve haklarından yararlanması kabul edilmiştir.¹¹

Osmanlı Devleti'ni Avrupa cemiyetine dahil eden ve devleti siyasi yönden yeni bir döneme sokan Paris Antlaşması, antlaşmada yer alan Islahat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı Devleti'ne anayasal manada da önemli bir değişiklik getirmiştir. Fermanın uygulanması sırasında meydana gelen toplumsal kaos, millet sisteminin yeniden düzenlenmesinin yarattığı problemler sonraki sürece damgasını vurmuştur. Antlaşmanın beklenenin aksine reel politika çerçevesinde gerçekleştirildiği ve

⁹ F. Rezzan Ünalp, "İlklerin Savaşı Kırım Savaşı (1853-1856)", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı.22, 2013, s. 14.

¹⁰ Özcan Yeniçeri, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması", *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 848-849.

¹¹ Uçarol, *a.g.e.*, s. 166-167.

taahhüt edilen söz ve garantilerin uygulanmadığı kısa zaman içerisinde görülmüştür. Özellikle Fransa'nın 1870-1871'de Prusya/Almanya'ya mağlup olmasıyla Rusya Karadeniz'deki mevcut düzenlemeyi kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Bu da kısa bir zaman sonra tekrar meydana gelecek yeni bir Osmanlı-Rus savaşının ilk emarelerini oluşturmuştur. Paris Antlaşması'nda vaat edilen Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunacağı garantisinin bir şey ifade etmediği 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde tamamen gün yüzüne çıkmıştır.¹²

1877-78 Osmanlı Rus Harbine değinmeden evvel Balkanlar'da yaşanan bunalımlı sürece kısaca değerlendirmek gerekirse, 1856 Paris Antlaşması ile özerklik verilen Eflak ve Boğdan, siyasi statü olarak bu iki eyaletin birleştirilmesi gerektiği fikri ile masaya yatırılmıştır. Medcezirli süreçler sonucunda her iki eyalet meclisinin de aynı şahsı voyvodalığa seçmesiyle Eflak ve Boğdan manevi olarak birleşmiştir. 1862 yılında ilk ortak meclisini açan Eflak ve Boğdan, fiilen de birleşerek Romanya'nın temellerini atmışlardır.¹³

Sırbistan ve Karadağ da bu süreçte iç karışıklık teşkil eden bölgeler arasında olmuştur. Sırbistan, 1829 Edirne Antlaşması ile özerk bir statüye kavuştuktan sonra Osmanlı Devleti ile arasındaki bağları koparma noktasına gelmiştir. Sırlar 1861'e geldiğinde ayrılıkçı faaliyetlerini arttırmışlar ve Türk askerlerini Sırbistan'dan çıkarmak istemişlerdir. Çeşitli iç ve dış sorunlarla uğraşmakta olan Osmanlı Devleti kendisini yıpratmak için iç cephenin açılmaması için 1867'de Belgrad ve diğer kaleleri Sırlara bırakmıştır. Sırbistan böylece bağımsızlığını bir nevi kazanmış ve şeklen 1878'e kadar Osmanlı'ya bağlı görünmüştür. Karadağ'da ise Ortodoks Rusya tesirleri, Karadağlıları gün geçtikçe Osmanlı'ya düşman etmiştir. 1861 yılında Karadağ'ın Hersek'te çıkan isyana el altından destek vermesi, Osmanlı'nın Karadağ ve Hersek'e karşı harekete geçmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Karadağlıları yenmesi Karadağlıların bağımsızlık isteklerinin ertelenmesine neden olmuş ancak bölgenin devamlı kaynayan bir pozisyonda bulunmasına da sebep olmuştur.¹⁴

¹² Kemal Beydilli, "Paris Antlaşması", *DİA*, C.34, 2007, s. 171.

¹³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi:İslahat Fermanı Devri(1856-1861)*, C.6, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 63.

¹⁴ Uçarol, *a.g.e.*, s. 185-189.

Bir diğerk Balkan devleti Yunanistan, 1829'da bağımsızlığını kazanmış olsa da topraklarını genişletmek istemiştir. Bu doğrultuda İngiltere'den destek almak istemiş ve Osmanlı sınırlarına doğru yayılmayı hedeflemiştir. İngiltere, Doğu Akdeniz politikasını değiştirdince aradığı fırsatı bulan Yunanistan'a, yine İngiltere tarafından yedi ada verilmiştir. Yunanistan ayrıca Girit'i kendisine bağlamak için Giritli Rumların ayaklanmasına destek olmuştur. Osmanlı Devleti, zamanla büyüyen Girit Ayaklanmasını, ayaklanmacıların gerilla tipi metodunu onlara karşı kullanarak bastırmıştır. 1868 yılında Paris'te toplanan kurul, Girit meselesinde Osmanlı'yı haklı bulunca konu bir süreliğine ertelenmiştir.¹⁵

Tüm bunlar göstermektedir ki Balkan coğrafyası 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren milliyetçi akımlar sonucu büyük bir kaynaşma içerisine girmiştir. Bu kaynaşmaya dahil olan bir diğerk millette Bulgarlar olmuştur. Bulgarlar, kiliselerini Rum etkisinden kurtardıktan sonra siyasi bağımsızlıkları için ayaklanma çıkarmışlar ancak Osmanlı'nın aldığı önlem sayesinde muvaffak olamamışlardır.¹⁶

Özellikle son dönemlerde meydana gelen Hersek ve Bulgar ayaklanmaları başta Rusya olmak üzere Avrupa Devletlerinin de dikkatini çekmiştir. Büyük devletlerin konuya odaklanması, bağımsızlığını bir an evvel kazanmak isteyen Sırbistan ve Karadağ'ın da ümitlenmesine neden olmuştur. Nitekim 1876'da aralarında anlaşma yaparak Osmanlı'ya karşı birlikte hareket etme kararı alan Sırp ve Karadağlılar aynı tarihte bağlı buldukları Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Ancak Osmanlı kuvvetleri, Sırp ve Karadağlıları yenerek durumu kontrol altına almışlardır. Kısa süreli bir barış görüşmesinin akabinde tekrar saldırıya geçen Sırp kuvvetleri, bir kez daha Osmanlı ordusu tarafından mağlup edilmiştir. Rusya'nın araya girmesi ile ateşkes imzalanırsa da Balkan bunalımı ciddiyetini korumaya devam etmiş ve bu konu devletler arası bir toplantıya intikal etmiştir.¹⁷

Tersane Konferansı olarak da bilinen İstanbul Konferansı 1876'da altı devletin katılımı ile toplanmıştır. Konferansın toplanmasında Sırbistan ve Karadağ'ın yaşadığı mağlubiyetler neticesinde Rusya'nın çözümü masa başında aramak istemesi olmuştur. Konferansta ortaya konan meselelerin mühim teşkil eden ve en belirgin olanları Bulgaristan'a muhtariyet tanınması ve memurlarının kendilerinden

¹⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 280-284.

¹⁶ Uçarol, *a.g.e.*, s. 282.

¹⁷ Uçarol, *a.g.e.*, s. 284-287.

seçilmesi, Bulgarların milis kuvvet bulundurması ve bölgedeki kalelerden Osmanlı askerlerinin çekilmesi gibi konular olmuştur. Konferansta sunulan maddeler ağır nitelik taşıdığından bu maddelerin yumuşatılması için Osmanlı delegeleri uğraş vermişlerdir.¹⁸ Ancak konferansta bulunan devletlerin Rusya yanlısı bir tutum içinde olması ve kendi ülkelerindeki kamuoyu baskısı, Osmanlı'nın güttüğü yumuşama politikalarını bir sonuca ulaştırmamıştır. Osmanlı devlet adamları, bu Balkan bunalımını bitirebilmek için konferans esnasında II. Abdülhamit'i Meşrutiyet'i ilan etmesi için ikna etmişlerdir. Ancak bu da bir işe yaramayarak konferansın kararlarını etkilememiştir. Konferansta alınan Sırbistan ve Karadağ için bağımsızlık; Bulgaristan ve Bosna için özerklik kararları Osmanlı tarafından reddedilince Rusya, Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Rusya'nın bundan sonraki amacı masa başında kabul ettiremediği kararları muharebe meydanında kabul ettirmek olmuştur.

Rusya'nın bu istekleri ve emelleri doğrultusunda, 93 Harbi ya da 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı adı da verilen muharebe meydana gelmiştir. Bu savaş, Rumeli ve Anadolu olmak üzere iki cephede gerçekleşmiştir. Rumeli hattında Osmanlı Devleti içerisinde özerk bir statüde bulunan Romanya ile anlaşılan Rusya, bir hamlede Tuna'yı aşmış ve birkaç hafta içerisinde Balkan sıradağlarında yer alan ve stratejik önem barındıran Şipka geçidini tutmuştur. Rus ordusunun ilerleyişi yalnızca Plevne'de bir müddet durmuştur. Gazi Osman Paşa, Plevne'de kenti kuşatan Rus ve Romen kuvvetlere karşı yaklaşık beş ay gibi bir süre direnmiş, Rus ilerleyişini geciktirmiştir. Plevne sonunda düşse de Osmanlı ordusunun artık sanıldığı kadar hasta adam olmadığı anlaşılmış ve Plevne'deki kahramanlık menkıbeleri I. Dünya Savaşı boyunca da basın yoluyla anlatılmıştır. Plevne düştükten sonra Ruslar Yeşilköy'e kadar ilerlemişlerdir. Keza Anadolu hattında da Ahmet Muhtar Paşa yönetimindeki Osmanlı ordusu ilk zamanlar başarılı olsa da, Alacadağ savunma hattı Ruslar tarafından yarılmış ve ordu Erzurum'a kadar ricat etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti barış istemek mecburiyetinde kalmış ve Osmanlı ile Rusya arasında Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Karadağ, Sırbistan, Romanya bağımsız olmuş, özerk bir Bulgar Prenslığı kurulması kararı alınmış, Bosna Hersek'in Avusturya'ya, Kars, Ardahan, Batum, Doğu Beyazıt'ın Rusya'ya

¹⁸ Osman Selim Kocahanoğlu (Haz.) *Midhat Paşa'nın Hatıraları: Hayatım İbret Olsun*, C.1, Temel Yayınları, İstanbul, 1997, s. 208-209.

bırakılması gibi maddeler yer almıştır. Ayrıca Girit, Teselya, Doğu Anadolu'daki Ermeniler için ıslahatlar yapılmasıyla ilgili hükümler de antlaşmada yer almıştır.¹⁹

Başta İngiltere ve Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalayarak tüm siyasi dengeleri bozacak ve Rusya'yı ciddi şekilde güçlendirecek bu antlaşmaya karşı çıkmışlardır. Berlin'de toplanan kongreyle antlaşma içeriği gözden geçirilmiş ve Ayestefanos Antlaşması lağvedilerek Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan küçültülerek Özerk Prenslığının Osmanlı'ya bağlılığı kabul edilmiş, Sırbistan, Karadağ, Romanya'nın bağımsızlığı onaylanmış, Bosna Hersek Osmanlı toprağı sayılsa da Avusturya-Macaristan yönetimi altında imtiyazlı bir mülk haline getirilmiş, Rusya'nın Doğu Beyazıt hariç Kars, Ardahan ve Batum'u alması kesinleştirilmiştir. Böylece Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Rumeli'de Selanik ve Yanya arasındaki Rumeli eyaletine sıkışmış ve Balkanlar'da bağımsız devletler karşısında oldukça küçülmüştür. Bu durum, Balkanların Osmanlı aleyhine daha da savunmasız olmasına neden olmuştur. Ayrıca 93 Harbinin ertesinde eski dost Fransa ve İngiltere'de paylarını almıştır. Fransa savaşın akabinde Tunus'u işgal etmiş, İngiltere'de Rusya tahakkümüne karşı yardım bahanesiyle Kıbrıs'a yerleşmiştir. Avrupa'nın Osmanlı maliyesi üzerindeki denetiminin en büyük örneği olan Düyun-ı Umumiye İdaresi de bu savaştan kısa bir süre sonra, 1881 yılında kurulmuştur.²⁰

93 Harbi esnasında Meclis-i Mebusan'ı kapatan II. Abdülhamit, Berlin Antlaşması'ndan sonra katı bir tutuma bürünerek iç politikada otokrat bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Abdülhamit'in despot anlayışının ilk örneği, ismi Meşrutiyet ile özdeşleşen Mithat Paşa'yı görevinden azlettirmesi ve zamanla sindirmesi olmuştur. Özellikle Meşrutiyet taraftarlarına karşı baskılarını arttıran padişah, hafiye ve jurnal gibi teşkilatlar kurulmasına, basın üzerinde sansür uygulanmasına vesile olarak sıkı bir idari denetim kurmuştur. II. Abdülhamit, oluşturduğu sıkı idare düzeninin yanında, maliye ve eğitime çok önem vermiştir. Düyun-ı Umumiye'nin kurulmasından sonra yeni bir iflasla karşılaşmamak için saray harcamalarını kontrol altına almıştır. Eğitim alanında da bu dönemde ilerlemeler kaydedilmiş, 1867'den 1895'e kadar 28 yıllık süre zarfında rüştiyelerde okuyan

¹⁹ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti 1600-1908*, C.3, Cem Yayınları, İstanbul, 1997, s. 161-163.

²⁰ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, C.4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 286.

öğrenci sayısı dört kat artmıştır. Ayrıca demiryolları uzunluğunda da önemli gelişmeler olmuş, Şam-Hicaz demiryolu faaliyete geçirilmiştir.²¹

II. Abdülhamit'in sıkı idaresine karşı, devletin Meşrutî düzen ile tekrar şahlanacağını düşünen yeni bir muhalif grup doğmuştur. Kendilerini Yeni Osmanlılar ve Jön Türk hareketinin lideri sayan bu grup, kısa zaman içerisinde rejim aleyhtarı tüm muhalif unsurları bünyesinde barındırarak gücünü arttırmıştır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kaderini şekillendirecek olan bu grup, kendisini İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak tanımlayacaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sultanselim tarafında Askerî Tıbbiyeli öğrenciler olan İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Çerkez Mehmet Reşit tarafından 1889 yılında kurulmuştur. Cemiyeti kuran gençler, memleketin maruz kaldığı felaketlerin baş sorumlusu olarak hükümetin idare sistemini görmüş, milletin kaderini tek bir şahsın eline bırakmayarak Meşrutîyet'in yeniden ilan edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Cemiyet düzenli bir teşkilat haline geldikten sonra kurucular, Cemiyeti temsil etmesi için Ahmet Rıza Bey'e davet göndermişlerdir.²² Ahmet Rıza'nın davete iştirak etmesi ile birlikte İttihad-ı Osmaniye Cemiyeti yerine A. Comte'un Pozitivist felsefesinden esinlenen İttihat ve Terakki adının Cemiyete verilmesi uygun görülmüştür. Ahmet Rıza, Yeni Osmanlıların siyasi fikirlerinin ardılı Jön Türk hareketinin baş ideoloğu olması ve Meşrutîyet'i ilan ettirmek için verdiği mücadele hasebiyle tarihte önemli bir şahsiyet olarak yer almıştır.²³

İç politikada karmaşık bir dalgalar içerisinde sürüklenen Osmanlı Devleti, dış politikada da bir takım sorunlarla karşılaşmıştır. Berlin Antlaşması'ndan sonra Girit Olaylarının patlak vermesi ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden yeni düzenlemeler ile sınır değişikliği istemesi, iki devleti karşı karşıya getirmiştir. Girit adasında 1878 Halepa Fermanı ile kurulan statü Rumlara mühim imtiyazlar verse de Yunanistan bunu yetersiz bularak Rumları kıskırtmıştır. Çeşitli ayaklanmalardan sonra Osmanlı, Halepa Fermanı'nı bir süreliğine lağvetse de 1895 yılında yeniden

²¹ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, C.1, Cumhuriyet Yayınları, 1997, s. 52-53.

²² Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 45. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş tarihi bazı araştırmalarda 1892 yılı olarak da gösterilir. bkz. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yayınları, C.1, İstanbul, 1989.

²³ Erdem Sönmez, *Ahmed Rıza: Bir Jön Türk Liderinin Siyasi-Entelektüel Portresi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 56.

uygulamaya koymuştur. Bu kaotik gelişmeler iki devlet arasındaki savaşı artık kaçınılmaz kılmıştır.²⁴

18 Nisan 1897’de başlayan savaş, Müşir Ethem Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Savaş ilanının ertesi günü Milona Savaşı’nı kazanan Ethem Paşa bir hafta içerisinde Yenişehir’i, 1 ay içerisinde de Tırhala’yı ele geçirmiş, 17 Mayıs’ta Dömeke önlerinde Yunan ordusunu bozguna uğratmış, Alman kurmaylarının altı ayda aşılabilir dedikleri Termopil Geçidini yirmi dört saatte aşarak Atina yolunu Osmanlı ordusuna açmış ve Gazi unvanına layık görülerek ödüllendirilmiştir.²⁵ Savaş, Avrupa devletlerinin araya girmesi ile son bulmuştur. İki devlet arasında İstanbul Antlaşması imzalanca da Osmanlı Devleti, savaşta ele geçirdiği Teselya’yı dahi masa başında alamayarak antlaşmadan beklediği sonuca ulaşamamıştır.

19. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa devletlerinin emperyalist yayılma gayeleri ve bu gayelerini yerine getirmek için küçük taşeron devletleri kendi emellerine alet etmesi, 20.yüzyıl başlarında da devam etmiştir. Özellikle siyasi birliğini tamamlayarak yeni bir güç haline gelen Almanya, Avrupa’da dengelerin yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Balkanlara hakim olma isteği devam etmiş, İngiltere ve Fransa da konjonktürü her daim kendi lehlerine çevirmeye çalışarak yeni dengeler oluşturmaktan geri kalmamışlardır. Osmanlı Devleti ise Avrupa’da yaşanan bu yeni hamleler karşısında, dış siyasette kendisini garanti altına alacak yeni denge politikaları kurmaya özen göstermiştir.

İç politikada ise II. Abdülhamit, Osmanlı Devleti’nin değişen maddi, manevi, kültürel, siyasi değerlerini göz önünde bulundurarak devletin varlığını devam ettirmek için daha İslami köklere ve geleneksel değerlere bağlı bir toplum tipi oluşturmayı amaçlamıştır.²⁶ Ancak Jön Türk hareketi, değişimi ve yeni siyasi dengeler içerisinde var olmayı başka fikir hareketlerinde görmüş ve ilk iş olarak Meşrutiyet’i yeniden ilan edebilmek için kendi bünyelerinde yer alan şahıslarla istişarede bulunmaya karar vermişlerdir.

²⁴ Uçarol, *a.g.e.*, s. 323-325.

²⁵ Mehmet Metin Hülâgü, “Gazi Edhem Paşa”, *DİA*, C.13, s. 449.

²⁶ Kemal Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 337.

Jön Türkler Abdülhamit'in despot yönetiminden dolayı bağlantılarını yurtdışında sürdürmüşlerdir. Öyle ki Paris'teki faal hareketleri, Fransız siyasetini dahi etkilemiştir. Fransa'da iki savaş arası dönemde mensup oldukları Radikal Parti'nin doktrininin yenilenmesi ve Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'in kurumlarının modernleştirilmesi için mücadele eden gruba, Osmanlı Devleti'ndeki Jön Türklerin reformcu hareketlerini model aldıkları için kendilerine Jeunes Turcs diye hitap edilmiştir.²⁷

1870'lerin başında Jön Türk olarak anılmaya başlayan Osmanlı'daki bu aydın muhalefeti, 1889 yılında Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüştükten sonra cemiyet içerisinde hizipleşmeler başlamış ve 1900'lerin başına gelindiğinde kendi içlerinde ikiye bölünmüşlerdir. Bunlar, Ahmet Rıza'nın başını çektiği merkezîyetçiler ve Prens Sabahattin'in başını çektiği adem-i merkezîyetçiler olarak ikiye ayrılmışlardır. 1902'de toplanan Birinci Jön Türk Kongresi'nde Prens Sabahattinci grubun delegelerinin fazla olması nedeniyle adem-i merkezîyetçi ve müdahaleci fikirler ön plana çıksa da kesin bir sonuç elde edilememiştir. Ancak merkezîyetçi kanadın 1906'da Talat Bey tarafından Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almasından sonra ibre bu cemiyete dönmüş ve muhalif unsurlar bu cenah etrafında kümelenmeye başlamışlardır.²⁸

İttihat ve Terakki hareketinin ekseriyetle yurtdışında üslenmiş bir aydın muhalefetinden, ordu subaylarının kabullendikleri sonuç alıcı ve müdahaleci bir fonksiyona dönüşmesinde Makedonya sorunu etkili olmuştur. Yabancı tesirler sonucu elde kalan son Avrupa topraklarında da ıslahat yapılmazsa, bu toprakların da kaybedileceğini düşünen İttihatçılar çareyi Meşrutiyet'in ilanı için orduyu kullanmakta bulmuşlardır. İngiltere ve Rusya'nın Reval Görüşmelerini gerçekleştirerek Makedonya'yı paylaşma fikrinden sonra ise Cemiyet, kendi varlığını iyice açığa vurmuş ve Manastır'a bildiriler asarak Abdülhamit yönetimini pasifize etmiştir. Nitekim Niyazi ve Enver Paşa'nın dağa çıkmasıyla birlikte Bab-ı Âli

²⁷ Michel Vovelle, "Karl Marx: Tarih Hiçbir Şey Yapmaz, Her Şeyi Yapan, Gerçek ve Canlı Olan İnsandır", *Tarihçiler*, Veronique Sales (Haz.), Çev. Elif Bildirici, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 70.

²⁸ Mustafa Çalık, "Jön Türkler'den Jön Müslümanlar'a: Bir Gafletin Tarihi Yahut Bir Muhalefet Tarzının Zihniyet Kalıbı", *Türkiye Günlüğü*, 126/Bahar 2016, s. 33.

üzerindeki baskılar artmış, padişah tüm bu eylemler sonucu 1908 yılında Meşrutiyet'i yeniden ilan etmek zorunda kalmıştır.²⁹

Meşrutiyet'in yeniden ihyasından sonra Osmanlı vilayetlerinde bir takım karışıklıklar yaşanmıştır. 1908 yılının Ekim ayında Avusturya, Berlin Antlaşması'ndan beri fiilen kendi güdümünde bulunan Bosna Hersek'i ilhak etmiştir. Bu olayı takiben birkaç gün içerisinde Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş; akabinde de Girit, Yunanistan ile birleşmiştir. Yaşanan bu kaos ortamında Osmanlı Devleti ise, yalnızca Avusturya'ya karşı reaksiyonda bulunmuştur. Avusturya'nın eyleminden sonraki üç gün içerisinde İstanbul'daki halk, Avusturya dükkanlarına müşteri girişini engellemişler ve Avusturya'ya karşı boykota başlamışlardır. Boykot, Osmanlı'nın 1909'da ilhakı tanınması ve Avusturya'nın iki buçuk milyon lira ödemeyi onaylamasından sonra kaldırılmıştır.³⁰

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra her ne kadar toprak kayıpları olsa da ilk dokuz ay hürriyet sarhoşluğu içerisinde geçmiştir. Ancak tam dokuz ay beş gün sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kontrolü henüz sağlayamaması, Meşrutiyet'in ilgasını isteyen kitlenin ayaklanmasına neden olmuştur. Rumi 31 Mart 1325'e tekabül eden ayaklanma, Selanik'te bulunan üçüncü ordunun İstanbul'a gelip isyanı bastırması ile durdurulmuş, akabinde Sultan Hamit'in hal'iyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla II. Meşrutiyet bu açıdan iki devre ayrılmıştır: Birinci devre 23 Temmuz 1908'den (Rumi 10 Temmuz) 13 Nisan 1909'a kadar (Rumi 31 Mart 1325) sürmüş ve bu süre zarfında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devlet mekanizmasına tam olarak hakim olamamıştır. 31 Mart Hadisesinden 1918'e kadarki süreç olan ikinci devrede ise Cemiyet, devletin mukadderatına hakim kesilmiştir.³¹

31 Mart Vakasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devlet mukadderatına hakimiyeti hemen olmamıştır. Cemiyet mensupları 1913'e kadar genç ve tecrübesiz olmaları sebebiyle sorumluluk almaktan çekinmişler, Bab-ı Âli'nin gölgesinde kalmışlar ve inisiyatifini yasama organı olan meclise vermişlerdir. Bu

²⁹ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih 1908-1923", *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C.4, Cem Yayınları, İstanbul, 1997, s. 29-30.

³⁰ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, Çev. Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 189.

³¹ İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 5.

bakımdan 1908-1913 arası “Denetleme İktidarı”, 1913-1918 yılları arası ise “Tam İktidar” dönemleri olarak da adlandırılmıştır.³²

Osmanlı Devleti, bahsi geçen iç karışıklıklar, rejim değişikliği gibi sorunlar ile uğraşırken, dünyada endüstrileşme faaliyetleri hızlı bir şekilde artmaya devam etmiştir. Üretim ihtiyacını metropollerinin dışında da sürdürmek isteyen Avrupalı devletler, bu doğrultuda hammadde ihtiyacını karşılamak için Afrika ve Orta Doğu sınırlarına yönelmişlerdir. Özellikle Kuzey Afrika'nın Avrupa devletlerine uzak bir konumda bulunmaması ve Osmanlı Devleti'nin bölgeyi savunacak gücünün olmaması, bu kıtayı sömürgeci devletler için cazip bir merkez haline getirmiştir. Nitekim Fransa'nın 1830 yılında Cezayir'i, 1881 yılında Tunus'u işgal edip kendi topraklarına katması, İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'a yerleşmesi, bu durumun en belirgin misallerini oluşturmuştur.

19.yüzyılın sonlarında siyasi birliğini tamamlayan İtalya'nın jeopolitik olarak kendisine yakın olan Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki son toprak parçasını ele geçirmek istemesi, bu minvalde kaçınılmaz bir talep olmuştur. İtalya, bu talebi için evvela İngiltere ile anlaşmıştır. Trablusgarp'ı ele geçirmek için uzunca bir süreden beri hazırlanan İtalyanlar bölgeye yüz bin kişilik bir kuvvet göndermiş, donanmasını tüm teçhizatları ile hazır etmiştir. Osmanlı Devleti ise Trablusgarp'ı savunacak askeri bir gücü olmamasına rağmen savaşmadan terk etmek istememiştir. Bu doğrultuda Meşrutiyet'in ilanında önemli roller üstlenmiş Binbaşı Enver Bey, Kolağası Mustafa Kemal, Nuri Bey (Conker), Eşref Bey (Kuşçubaşı), Halil Bey (Kut), Albay Neşet Bey ve isimlerini saymadığımız Osmanlı ordusunun bazı subayları, Trablusgarp'a giderek sivilleri örgütlemiş ve İtalyanlara karşı mukavemet meydana getirmişlerdir.³³

Trablusgarp'taki bir avuç Türk gönüllüsü, dönemin en güçlü donanmalarından birine karşı önemli bir direniş göstermişlerdir. İtalyanlar tüm donanmasını yığmasına, yüz bine yakın askerle karaya çıkmasına, bir savaşta ilk kez hava kuvveti/uçak-balon kullanmasına karşı Türk subaylarının organize ettiği mukavemeti kırmayı başaramamışlardır. İşler Osmanlı lehine iyi bir şekilde devam ederken 1912 yılında İttihat ve Terakki yanlısı Said Paşa hükümetinin görevinden azledilmesi ve yeni kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin Harbiye Nazırı

³² Nevzat Artuç, “II. Meşrutiyet'in İlanı”, *Doğu Batı*, C. 1, No.45, İstanbul, Temmuz 2008, s. 78.

³³ Hale Şıvgın, “Trablusgarp Savaşı”, *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 283.

olarak Trablusgarp mukavemetine sıcak bakmayan Nazım Paşa'yı getirmesi işleri değiştirmiştir. Keza yeni hükümet evvela Roma ile barış yolları aramış, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasından sonra yazılı bir emir yayınlarak Trablusgarp'taki subayların İstanbul'a dönmelerini emretmiştir. Balkanların Osmanlı Devleti için daha elzem bir rol oynadığını düşünen subaylar da bu karara iştirak ederek Trablusgarp savunmasını bitirmek durumunda kalmışlardır. Böylece Trablusgarp, kazanıldığı halde kaybedilen bir toprak olmuş ve 18 Ekim 1912'de imzalanan Uşi Antlaşması ile İtalyanlara bırakılmıştır.³⁴

Balkan devletlerinin 1912'de birleşerek Osmanlı'ya savaş ilan etmesi, Osmanlı Devleti'ni felakete sürüklemiştir. Trablus çöllerinde savaşıyan ordunun yeniden seferberliğe geçmesi hayli zaman almış, ordu maddi ve manevi olarak hazır duruma getirilememiştir. Ordunun önceden hazırladığı stratejik hareket planları, Harbiye Nezareti değişikliği sonucu uygulanamamıştır. Öyle ki Nazım Paşa, Mahmut Şevket Paşa'dan kalma planları yalnızca kağıt üzerinde incelemiş, pratiğe dönüştürememiştir. 8 Ekim 1912'de saldırıya geçen devletlerden Sırbistan, Karadağ, Yunanistan tüm Makedonya'yı ele geçirmiş, Bulgaristan ise Doğu Trakya'yı da alarak başkent sınırı sayılan Çatalca hattına kadar ilerlemiştir. Savaşmaya takati kalmayan kabine, düşmanla mümkün mertebe anlaşma zemini aramaya çalışmıştır.³⁵

Balkan Savaşı devam ederken İttihat ve Terakki Cemiyeti bir yandan yer altında da örgütlenmeye çalışmıştır. Gizlilik esasına dayanan ve fedai kadrolarından oluşan yeni oluşumu ile bir hükümet darbesi planlamıştır. Bu plan doğrultusunda Cemiyet, Kamil Paşa hükümetinin Edirne'yi Bulgarlara teslim edeceği propagandasını yaparak, gerçekleştireceği hükümet darbesini meşrulaştırmaya çalışmıştır. 23 Ocak 1913 günü aralarında Enver Paşa, Talat Paşa, Sapançalı Hakkı, Filipeli Hilmi, Yakup Cemil, Mithat Şükrü gibi hem fikir adamları hem de fedai kadrolarının bulunduğu isimler ile Bab-ı Âli önüne gelen İttihatçılar, evvela Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürmüş, akabinde Kamil Paşa hükümetini istifaya zorlamışlardır. Daha sonra Kamil Paşa'nın istifa mektubunu alan Enver Paşa, mektubu padişah Mehmet Reşat'a sunmuştur.³⁶

³⁴ Ahmet Efe, *Kuşçubaşı Eşref Efsaneden Gerçeğe*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 63-64.

³⁵ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 143.

³⁶ Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 71-74.

Mustafa Kemal, Fethi (Okyar) gibi ordunun içerisindeki bazı subaylar askerin siyasete çok fazla müdahil olmasını, İttihat ve Terakki'nin yıllık kongresinde tenkit etseler de getirdikleri bu eleştiriler Enver Paşa'nın etkili olduğu genel merkez tarafından dikkate alınmamıştır. Keza aynı subaylar Bab-ı Âli baskınına da eleştirmiş, bu vakaya karışanların cezasız kalmalarını protesto etmişlerdir. Özellikle Mustafa Kemal ile Enver arasında öteden beri var olan gizli soğukluk 1913'den sonra politik ve askeri olarak onarılması mümkün olamayacak bir anlaşmazlığa dönüşmüştür.³⁷

Bab-ı Âli Baskınından sonra sadarete gelen Mahmut Şevket Paşa hükümeti, mevcut konjonktürü kabullenmekten başka çare göremeyince 30 Mayıs'ta Edirne'yi Bulgaristan'a terk eden antlaşmayı Londra'da imzalamıştır. İttihatçılara muhalif olan bir grup, Edirne'nin Bulgarlara bırakılmasına tepki göstermiş ve tepkilerini eylemsellik boyutuna taşımıştır. Bu doğrultuda, 11 Haziran 1913'de Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya suikast düzenleyerek öldürmüşlerdir. Fakat suikast, kamuoyunda ters etki yaratarak rüzgarı İttihat ve Terakki lehine çevirmiştir. Özellikle Balkan Savaşı'nda muvaffakiyet kazanmış iki devlet Bulgaristan ve Sırbistan'ın anlaşmazlığa düşmesi ve Bulgaristan'ın arkasında zayıf bir kuvvet bırakarak Trakya'dan çekilmesi, kamuoyunda İttihat ve Terakki lehine oluşan bu rüzgarı güçlendirmiştir. Bu fırsattan yararlanan İttihat ve Terakki yönetimi, Edirne'yi tekrar Osmanlı topraklarına katmak için iki kolordu ile harekete geçmiştir. Bir yandan Fahri Paşa'nın kumanda ettiği ve Enver Paşa'nın kurmaylığını yaptığı kolordu, bir taraftan da Hurşit Paşa'nın kumanda ettiği ve Mustafa Kemal'in kurmaylık yaptığı Bolayır Kolordusu, Edirne istikametine ilerlemiştir. Kurmaylar arasındaki bu yarış bir süvari kolunun başında birinci gelerek bitiren Enver Paşa kazanmış ve Edirne Fatihî unvanını almaya hak kazanmıştır.³⁸ İkinci Balkan Savaşı'nda müttefik devletlerin aralarında yaşadığı uzlaşmazlık, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından fırsata çevrilmiş, Doğu Trakya yeniden hakimiyet altına alınmıştır. Ayrıca Hürriyet Kahramanı unvanından sonra Edirne Fatihî unvanına da ulaşan Enver Paşa, Cemiyet'in tek adamı haline gelmiş ve Cihan Harbi öncesinde devletin kontrol mekanizmalarını ele geçirmiştir.

³⁷ Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999, s. 14-15.

³⁸ Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 15.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan evvel İttihat ve Terakki yönetimi, kamuoyunda bilinenin aksine savaşa kayıtsız şartsız Almanya'nın yanında girme teşebbüsünde bulunmamıştır. İlk olarak İngiltere ile ittifak yapılmak istenmiş ancak olumlu sonuç alınamamıştır. Osmanlı hükümeti daha sonra Rus ve Fransızlara yaklaşma ümidi ile Talat Paşa'yı Livadya ve Bükreş'e göndererek zemin yoklamış, Rusya ile ittifak temaları arasa da olumsuz dönüt almıştır. Cemal Paşa, Cihan Harbi'nden hemen evvel Fransa ile ittifak kurmak için Fransa'ya gitmiş ancak Fransızlar kendisine yüz vermemiştir. Osmanlı hükümeti, Yunanistan ile dahi ittifak teşebbüsünde bulunmuştur.³⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasının temel nedeni, Osmanlı coğrafyasında bulunan Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının, hammadde arayışında olan emperyalist devletlerce ele geçirilmek istenmesinden kaynaklanmıştır. Bu doğrultuda bu bölgeleri kontrol etmek isteyen İngiltere, Fransa, Rusya gibi devletler çok daha evvelden kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla Osmanlı topraklarını zaten paylaşmışlardır. Osmanlı Devleti bunun üzerine kısmen zaruri kısmen istekli bir şekilde, kendi üzerlerinde müstemleke ve tahakküm kurmak istemeyen Almanya ile ittifak yapmıştır. Almanya'nın 19.yüzyıldan itibaren Osmanlı ordu modernleşmesinin bizatihi dahilinde bulunması da bu ittifakta etkili olan bir başka faktör olmuştur. Böylece, Birinci Dünya Savaşı evvelinde Osmanlı Hükümetinin sömürgeci güçlere karşı mukavemet gösterecek ve topraklarını koruyacak güçlü, çağa ayak uydurmuş bir orduya ihtiyacı elzem haline gelmiştir. Bu ordunun modernleştirilme süreci ise 18.yüzyılın sonundan itibaren başlamış, 19.yüzyıl ile devam etmiş, 20 yüzyıl başında alınan radikal kararlar çerçevesinde Birinci Dünya Savaşı'na hazır hale getirilmeye çalışılmıştır.

1.2. ASKERİ

19. yüzyılın ikinci yarısında ordunun yaşadığı değişime bakıldığında zaman, Osmanlı askeri tarihinin 18.yüzyılın ikinci yarısında uyguladığı askeri reformlardan beslendiği görülür. Avrupa'da Roma sonrası kurulmuş ilk daimi ordu olan yeniçeriler ile tımarlı sipahi süvarilerinden oluşan Osmanlı ordusu, pek çok Avrupalı tarihçi tarafından yenilmesi güç bir ordu olarak görülmüştür. Ancak 18.yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ordunun asker kompozisyonu büyük ölçüde değişkenlik göstermiştir. Bilhassa kara kuvvetleri teşkilatı, Kıta Avrupa'sındaki gelişmelerle

³⁹ M. Hanefi Bostan, *Said Halim Paşa: Bir İslamcı Düşünür*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 50.

paralellik göstermiş ve Avrupa’da dönemin güçlü ordusu hangisiyse onu model alan bir savunma gücüne dönüşmüştür.⁴⁰

Osmanlı Devleti’nin Avrupa devletleriyle var olan ilişkisi, Lale Devri’nden sonra daha da yoğunlaşarak devam etmiştir. Osmanlı’nın, eski düşmanlarını bir model olarak algılama süreci ilk olarak orduya tezahür etse de askeri reformlarda tek bir devlet model alınmamıştır. Hariçte ve dahilde mevcudiyetini koruma mücadelesi veren Osmanlı ıslahatçıları için ana sorun, ordudaki silah ve disiplin problemlerini çözmek olmuştur. Osmanlı pragmatizmi olarak adlandırılan bu tavır hukuki, idari, bilimsel yanlardan ziyade yalnızca askeri öncelikler dikkate alınarak uygulanmaya çalışılmıştır. Özellikle Fransa’nın vatandaş ordusu kurarak zaferden zafere koşması, Osmanlı Devleti’nin orduyu modernleştirme sürecinde, ilk olarak Fransız askeri sisteminden etkilenmesine sebep olmuştur.⁴¹

Lale Devrini takip eden I. Mahmut (1730-1754), III. Mustafa (1754-1774) ve I. Abdülhamit (1774-1789) dönemlerinde yapılan askeri değişikliklerde Fransız askeri motifleri kendisini göstermiştir. I. Mahmut döneminde asıl adı Comte de Bonnevale olan Fransız generali Humbaracı Ahmet Paşa, Osmanlı’da Batılı tarzda ilk askeri eğitim kurumu olan “Hendesehane’yi” kurarak orduya, Batılı tarzda yeni talimler ve savaş oyunları öğretmiştir. Humbaracının ölümünün ardından III. Mustafa döneminde payitahta gelen Baron de Tott zamanında da askeri çalışmalar devam etmiş, Tophane yeniden düzenlenerek “Sürat Topçuları” isimli yeni bir sınıf kurulmuştur.⁴² Ancak iyi niyetli bu değişiklikler yüzeysel olarak yapılması ve ordudaki eski ile yeni arasındaki korelasyonun tam olarak oturtulamaması hasebiyle başarısız olmuş ve Osmanlı’nın Ruslara karşı (1768-1774) muhabere meydanındaki mağlubiyetini engelleyememiştir.

III. Selim devrine gelindiğinde, bir zamanlar Avrupa’ya korku salan Osmanlı devşirme sisteminin diriltilmesi olasılığının kalmadığı fikri devlete hakim olmuştur. Bu bağlamda askeri reform projelerine destek verilerek üç tür eğilimin üzerinde durulmuştur. İlk olarak Tımarlı sipahiler ile Kapıkulu ocaklarını eski düzenlerine

⁴⁰ Gültekin Yıldız, “Kara Kuvvetleri”, *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 41-42.

⁴¹ Fatih Yeşil, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 114-116.

⁴² Hüseyin G. Yurdaydın, “Düşünce ve Bilim Tarihi (1600-1839)”, *Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti (1600-1908)*, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 303-304.

dönecek şekilde iyileştirmek amaçlanmıştır. İkinci olarak bunları eski durumlarına döndürme kisvesi altında üstü kapalı bir şekilde modern yöntemleri uygulamak hedeflenmiştir. Üçüncü olarak ise bunların düzelme olasılığı kalmadığından Nizam-ı Cedid isimli yeni bir ordu kurmak ve bu orduyu eski ocaklar tasfiye edilinceye kadar eskilerle karıştırmamak gayesi güdülmüştür.⁴³ III. Selim bu girişimleri ile orduyu ve ulemayı ürkütmeden, zamana ve sabra dayanan bir anlayış ile istediği değişimi gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Nizam-ı Cedid ordusu, Mısır önlerinde kendisinden esinlendiği Fransız ordusunu dış desteklerle mağlup da etmiş, ancak bu zafer dahi, onun yok olmasını engelleyememiştir. Orduda III. Selim'in tasavvur ettiği eskiyi hemen yok etmeden evvela restore etme anlayışı, askeriyede yeni bir dikotomi meydana getirmiştir. Bu askeri dikotomi, eski ordunun ulema ile işbirliği neticesinde, Nizam-ı Cedid'in lağvedilmesi sonucunu doğurmuştur.

18.yüzyılda gerçekleştirilmek istenen askeri reformların yüzeysel bir zeminde kalması ve muvaffakiyetsizlikle sonuçlanmasından sonra 19.yüzyıl reformcuları, ordunun reformu için daha radikal ve bütüncül davranışlar sergilemişlerdir. Askeri modernleşme, şüphesiz Osmanlı modernleşmesinin ana çekirdeğini ve itici kuvvetini oluşturmuştur. Bu doğrultuda III. Selim'den sonra tahta çıkan II. Mahmut, askeri idari ve mali ıslahatların önünde büyük bir engel olarak görülen Yeniçeri Ocağı'nı 1826 yılında kaldırmış, yerine "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" ordusunu kurmuştur. Bunun yanında Prusya yedek ordusunu andıran "Redif Teşkilatı" kurulmuş ve "Seraskerlik" makamı ihdas edilmiştir. Ancak Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu da tam manasıyla modern bir ordu olamamıştır. Kapıkulu askerlerinden topçu ve cebeciler bırakılmış, böylece bazı eski yeniçeri subayları şimdiki ordunun komuta kademelerinde görev almışlardır. Ayrıca eski reform denemelerinden olan ve selefi III. Selim döneminde kurulan "Mühendishane-i Berri Hümayun" gibi askeri eğitim kurumları da halen ayakta kalmışlardır. Yine de tüm bu gelişmelere rağmen II. Mahmut dönemindeki askeri reformlar hayatın her alanına yayılmış, modern askeri eğitim için gerekli olan doğa bilimleri, matematik, tıp gibi dallar Osmanlı'nın kültür ortamına bu dönemde girmiştir.⁴⁴

Osmanlı idarecileri, takip ettikleri dış politika doğrultusunda askeri yardım alınacak devletin politikası ile Osmanlı'nın güttüğü politikanın örtüşmesine dikkat

⁴³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 88.

⁴⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 43-44.

etmişlerdir. Yabancı askeri uzman ve danışmanları, Avrupa’da o tarihte paradigma ordusu hangisiyse ondan seçmeye özen göstermişlerdir. Askeri heyetlerin, 18. yüzyılda Fransa’dan, 19. yüzyılda ağırlıklı olarak Prusya’dan gelmesi, keza Osmanlı donanmasında 19. yüzyılda İngilizlerin danışmanlık yapması, devletin Avrupa’daki siyasi gelişmelere göre gardını alıp tercihlerini bu doğrultuda biçimlendirmiştir.⁴⁵ Dolayısıyla 19. yüzyıl başlarında Osmanlı askeriyesi, Fransa’nın Mısır topraklarında askeri danışmanlığa soyunarak Mehmet Ali Paşa’nın ordusunda Napolyon’un subaylarını öğretmen olarak değerlendirmesi sonucu, ibreyi Prusya’ya yönelterek, Prusya’dan Osmanlı kara ordusunu hazırlamasını istemiştir.⁴⁶

Prusya ordusundan izin almış görünen Yüzbaşı Moltke ve Teğmen von Bergh İstanbul’a gelmişlerdir. II. Mahmut tarafından takdirle karşılanan Alman subaylar Osmanlı hizmetinde kalmışlardır. Bu subaylardan biri olan Moltke, Türkiye Mektuplarında devletin içerisindeki yozlaşmadan, padişahın despot dahi olamayacak kadar hakimiyetsizliğinden, ordunun yeninden düzenli bir şekilde revize edilmesi gerektiğinden, idari işlerin rüşvet karşılığı görülmesinden, devletin iktisadi olarak orduyu beslemekte zorlandığından geniş bir şekilde bahsetmiştir.⁴⁷ Moltke’nin tenkitlerinde ne kadar haklı olduğu Osmanlı’nın kendi valisi olan Mısır Hidivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın ordusuna yenilmesiyle daha da netlik kazanmıştır.

II. Mahmut döneminde Prusyalı subay sayısı daha da artmıştır. Moltke’nin padişah üzerinde bıraktığı derin tesirden sonra Sultan, Prusya ve Avusturya’dan kendilerine subay göndermelerini, Türkleri de kendi askeri okullarına kabul etmelerini talep etmiştir. Bunun akabinde Prusya beş subayını daha göndermiştir. Bu rakam, her ne kadar talep edilen sayının altında olsa da ileride orduda oluşacak Alman nüfuzunun ilk tohumlarını atmıştır. Bu nüfuz arada kesintilere uğrasa da zaman içerisinde daha da güçlenerek Birinci Dünya Savaşı’na kadar devam etmiştir.⁴⁸

⁴⁵ Fatih Yeşil, “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”, *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 80.

⁴⁶ Arnold J. Toynbee, *Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çev. Kasım Yargıcı, C.1, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999, s. 58.

⁴⁷ Helmuth Von Moltke, *Moltke’nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, (Ed. Ahmet Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 56-63.

⁴⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015, s. 115.

Osmanlı ordusundaki Alman nüfuzunun bir dönem kesintiye uğramasında, Tanzimat'la birlikte Fransız nüfuzunun tekrar yükselmesi sebep olmuştur. Çünkü Fransız ordusu İtalya, Avusturya, Meksika ve Uzak Doğu'da kazandığı zaferler ile yeniden Avrupa'nın paradigma ordusu haline gelmiştir. Ayrıca 1848 İhtilalleri'nin Avrupa'daki yansımalarından sonra ortaya çıkan Macar ve Leh mülteci askerler de Osmanlı ordusu tarafından konjonktüre uygun bir şekilde Ruslara karşı canları korunarak ve Müslüman olma şartları ile Osmanlı ordusuna kazandırılmıştır. Kırım Savaşı esnasında İngiltere ve Fransa ile ittifak kurulması da Alman nüfuzunu engellemiştir. Dolayısıyla II. Mahmut döneminde gelen ilk Prusyalı heyetten sonra II. Abdülhamit devrine kadar payitahta resmi Alman askeri misyonu gelmemiştir.⁴⁹

Tanzimat'tan sonra orduyu çağdaştırma ve alafranga eksenli bir nizam verme anlayışı devam etmiştir. Keza ferman, askerlik işlerini monolitik bir mükellefiyet haline getirmiştir. Bu minvalde askerlik, herkesin belirli bir süre içerisinde gerçekleştireceği vatani bir misyona dönüştürülmüştür.

Tanzimat'tan sonra Abdülmecit, Osmanlı coğrafyasının genişliğini dikkate alarak orduyu beş büyük bölgeye ayırmıştır. Ordulardan ikisinin merkezi İstanbul olmuş; ilki "Hassa Ordu-yu Hümayun Dairesi", ikincisi ise "Dersaadet-i Ordu-yu Hümayun Dairesi" olarak adlandırılmıştır. Hassa Ordusu Bursa, Aydın, Balıkesir, Biga, İzmit, Menteşe, Karahisar-ı Sahip, Hamid, Teke ve Alanya bölgelerini içerisine almıştır. Dersaadet Ordusu'na ise Ankara, Kastamonu, Edirne, Konya, Amasya, Bolu, İçel, Viranşehir, Büyük-Küçük Çekmece, Kartal ve Gebze bölgeleri bağlanmıştır. Diğer üç ordu "Anadolu", "Rumeli" ve "Arabistan" orduları olarak isimlendirilmişlerdir. Anadolu ordusunu merkezi ilk olarak Sivas olarak belirlenmiş ancak daha sonra Harput olmuştur. 1848 yılında Bağdat merkez olmak üzere "Irak ve Hicaz Ordu-yu Hümayun'u" isimli altıncı ordu oluşturulmuştur. Böylece devletin yıkılışına kadar geçerliliğini koruyacak esas düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu ordular ise yalnızca bağlı bulunduğu bölgeyi korumakla yükümlü olmamış, ihtiyaç halinde diğer bölgelerde de görev almışlardır. Hassa Ordusu Seraskerin (daha sonra Harbiye Nazırı) komutasında, diğer ordular ise Müşir rütbeli subayların komutasında bulunmuştur.⁵⁰

⁴⁹ Yeşil, "Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar", *a.g.m.*, s. 89-90.

⁵⁰ Musa Çadırıcı, "Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu", *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 806-807.

1856 yılında toplanan Paris Kongresi'nde Avrupalı devletler gayrimüslim tebaanın haklarının genişletilmesi isteğini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişlerdir. Osmanlı Devleti ilan ettiği Islahat Fermanı ile gayrimüslimlerden askerliğini yapmamak karşılığında alınan Cizye vergisini Fransa'nın baskılarıyla kaldırmıştır. Böylece gayrimüslimlerin orduda görev alabilmelerinin önü açılmıştır. Islahat Fermanı'na en büyük tepki askerlik yapmak istemeyen gayrimüslimlerden gelmiştir. Ferman ile ordu, dış tesirler sonucu olsa da, dini kaideler ile değil, hukuk normları ile işleyen herkes için eşit bir yapıya getirilmeye çalışılmıştır. Ancak Müslüman tebaadan tepkiler de hemen akabinde orduya sirayet etmiştir. Kuleli Vak'ası adı verilen olay, ordudaki bir grubun, ulema desteğiyle Ferman'a karşı bir tepki olarak Abdülmecit ve yöneticileri darbeyle tahttan indirmeyi amaçlamış lakin başarılı olamamıştır.⁵¹

Osmanlı ordusundaki medcezirli ıslahat çalışmaları, kısa zamanda önemli bir yol alsa da 93 Harbi'ndeki mağlubiyeti önleyememiştir. Bu mağlubiyette Fransa ve İngiltere'nin gerek siyasi gerek askeri desteği minimal seviyeye indirmesi etkili olmuştur. Ordudaki reformları Avrupalı danışmanlar aracılığı ile gerçekleştirebilen Osmanlı Devleti, çareyi Moltke döneminden sonra yeniden Almanlarda aramaya başlamıştır. Ayrıca Prusya'nın Avusturya-Macaristan ve Fransa'ya karşı galibiyetleri de bu süreçte etkili olmuştur. Bu bağlamda Bab-ı Âli, siyasi konjonktürü göz önünde bulundurarak askeri yardım talebini, Osmanlı toprak bütünlüğünde gözü olmayan devletlere ve savaş kazanan ordulara yöneltmeye devam etmiştir.

II. Abdülhamit ile birlikte askeri reformlar, Alman askeri danışmanlar ile doğru orantılı bir şekilde ilerlemiştir. II. Abdülhamit, askeri reform hareketlerinde Almanya'yı tercih etse de ilk başlarda Osmanlı ordusunun rol modeli Fransa'dan danışman istemiştir. Bu durumun oluşmasında hem Fransa'nın desteğini kaybetmemek, hem de orduda Alman tekelinin oluşmasını engellemek etkili olmuştur. Ancak Fransa'nın talepleri görmezden gelmesiyle meydan tek taraflı olarak Almanya'ya kalmıştır. Almanya'dan 1880 yılında resmi istekte bulunulduktan sonra, 1882 yılında Albay Otto August Johannes Kaehler liderliğindeki küçük bir askeri heyet Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir. Kaehler gelir gelmez kısa bir incelemede bulunmuş ve kapsamlı bir teşkilatlanma teklifi hazırlamış, teklif padişah

⁵¹ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 517-521.

tarafından onaylanmıştır. Onaylanan plan, ordunun üç başat eksikliği ve ehliyetsizliği üzerinde durmuştur: Kurmay hizmetinin verilememesi ve emir komuta yapısındaki düzensizlikler, problemlı Redif sistemi, askeri eğitimin yetersizlikleri Kaehler'in raporunun bu üç başat sorununu oluşturmuştur.⁵²

1883 yılında ise Kaehler Paşa'nın bahsettiği Osmanlı'nın askeri eğitim konusundaki eksikliklerini incelemek için Binbaşı Von der Goltz İstanbul'a gelmiştir. Von der Goltz geldikten sonra uzun yıllar Osmanlı ordusunda görev yapmıştır. Goltz Paşa, selefi Kaehler'in raporunun, Şarklı bir millet için oldukça uzun ve komplike olduğunu söylemiştir. Goltz'un bu söylemde bulunmasında eğitim görmüş subay ve astsubayı çok az olan, asker toplamak için yeterli bürokratik bir sisteme sahip olmayan, ulaşım koşulları ilkel düzeyde bulunan bir ülkede bu projenin uygulanabileceğinden şüphe duyması etkili olmuştur. Alman reformcuların önerilerinin birbirleriyle çelişik olması doğal olarak payitahtı da kuşkulandırmıştır. Özellikle Alman subayların Türkçe öğrenememeleri ve geleneksel ordu düzeninden bihaber olmaları bu kuşkuları arttırmıştır. Padişah, askerlik vazifesinden pek anlamadığı için bu konuyla Türk subaylarının alakadar olmasını istemiştir. Alman subaylar ise hatıraları aracılığı ile padişahın özde değil sözde askeri ıslahat yanlısı olduğunu ve modernleşebilecek bir ordudan politik olarak çekindiğini dile getirmişlerdir.⁵³ Ordudaki Türk ve Alman grupları arasındaki lisan, ekonomi, rütbe, terfi gibi hizipleşmenin nüveleri oluşmaya başlamış ve Cihan Harbi'nin sonuna kadar çözülemeyecek sorunların tohumları bu dönemde atılmıştır.

Osmanlı ordusu içerisinde orduyu en iyi tanıyabilen ve Osmanlı komutanlarını en iyi anlayabilen tek kimse Von der Goltz olmuştur. Bu sebepten devlet kademesindeki görev süresi sürekli olarak uzatılmıştır. 1908 yılında ilan edilen Meşrutiyet'ten sonra İttihat Terakki tarafından tekrar İstanbul'a çağırılmıştır. Goltz Paşa, Alman askeri makamları tarafından hazzedilmeyen biri olsa da Türk subayları tarafından çok sevilmiştir. Böylece Osmanlı ordusunun eğitimi, donanımı ve stratejisi itibariyle Alman Genelkurmayı ile bütünleşmesinde en büyük tesir onun olmuştur.⁵⁴ Ayrıca Goltz Paşa, Abdülaziz döneminde başlayan ordunun ağır silah

⁵² Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 415.

⁵³ İlber Ortaylı, *II. Abdülhamit Döneminde Alman Nüfuzu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s. 61.62.

⁵⁴ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 64-65.

ihtiyacını karşılamak için Alman “Krupp” firmasından yapılan ithalatı da devam ettirmiştir. 1861-1912 yılları arasında yaklaşık 4500 top ithal edilmiş ve bunların çoğu Goltz’un bizatihi görev yaptığı yıllar arasında sipariş edilmiştir. Krupp topları ile birlikte zamanın en iyi tüfeği olan “Mauser” ve barut gibi mühimmatlar da Goltz’un verdiği raporlar sonucunda Osmanlı envanterine kazandırılmıştır.⁵⁵

II.Abdülhamit dönemi sonlarına doğru Osmanlı ordusu teşkilatlanmasını ülke çapında tamamlamıştır. Jeopolitik konum ve nüfus göz önünde tutularak devlet, sekiz ordu bölgesine ayrılmıştır. Orduların yerleşimi şöyledir:

1.Ordu: Merkezi İstanbul. Kastamonu, Ankara vilayetleriyle Hüdavendigâr vilayetinin Bursa ve Ertuğrul Sancakları, Kocaeli Sancağı ve İzmit’i kapsamıştır.

2. Ordu: Merkezi Edirne. Konya, Edirne vilayetleriyle Hüdavendigâr vilayetinin Bursa ve Ertuğrul Sancakları dışarısında kalan yerler bağlanmıştır.

3. Ordu: Merkezi Selanik. Selanik, Kosova, İşkodra, Yanya, Manastır ve Aydın vilayetleri

4. Ordu: Merkezi Erzincan. Erzurum, Trabzon, Sivas, Van, Bitlis, Elazığ ve Diyarbakır vilayetleri

5. Ordu: Merkezi Şam. Suriye, Beyrut, Halep, Adana, Kudüs müstakil sancağı

6. Ordu: Merkezi Bağdat. Basra, Bağdat, Musul ve Yemen vilayetleri

7. Ordu: Merkezi Sana. Trablusgarp vilayetiyle Bingazi Sancağı, Hicaz vilayeti.⁵⁶

Abdülhamit’in ordu teşkilatlanması, askeri reformları ve askeri okullarda yaptığı bir takım düzenlemeler, ordudaki subay sınıfına olumlu olarak yansımıştır. Askeri okullarda yabancı dil eğitimi ile hâriçteki gelişmeleri takip ederek mezun olan subaylar, Kurmaylık eğitimi de aldıktan sonra Osmanlı yenileşmesinin ana çekirdeğini oluşturan askeri reformların bizatihi uygulayıcısı haline gelmişlerdir.

⁵⁵ Fatih Tetik, Serdal Soyluer, “Silah İthalatı ve Kara Harp Sanayi”, *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 109.

⁵⁶ Çadırcı, *a.g.m.*, s. 808.

1897 yılında Yunanlıların mağlup edilmesi de ordunun kendine güvenmesinde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde subay sınıfının kendine güvenip Sultan Hamit'ten bağımsız hareket etmesinde, gayrinizami harp tecrübeleri de etkili olmuştur. Merkezi idare, Avrupalı devletler ve Balkan komitacılarının paylaşmak istediği Makedonya gibi çatışma bölgelerini, imparatorluğun geri kalan kısmından tecrit ederek kamuoyunu iç sıkıntılardan uzak tutmak istemiştir. Bu sayede subaylar, payitahttan ve Seraskerlikten bağımsız olarak muhtelif gayrinizami harp taktik ve tecrübeleri geliştirmeye başlamışlardır. Bu da onların, Makedonya'da beklenmedik ölçüde inisiyatif ve hareket serbestisi kazanmalarına vesile olmuştur. Ancak gayrinizami harp sahasında yetişen subaylar, ileride konvansiyonel savaşın realitesine uymakta büyük zorluklar çekmişlerdir. Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı, bu ahvalin gözle görülür örneği olmuşlardır.⁵⁷

Makedonya'da komitacılarla mücadele ederek gerilla tipi savaşı öğrenen subay sınıfı, Kanun-i Esasi'yi tekrar ilan ettirmek için bölgede kazandıkları tecrübeyi merkezi idare üzerinde uygulamaya başlamışlardır. Bu doğrultuda Manastır ve Selanik'te ayaklanma çıkaran Kolağası Niyazi ve Enver Paşa gibi subaylar, isyanı kısa sürede tüm Makedonya'ya yaymış ve padişahı Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda bırakmışlardır. 1 yıl sonra yaşanan 31 Mart Vak'ası'nı Selanik'te bulunan 3.Ordunun bastırması ile ordu, rejimin ve yeniliklerin koruyucu statüsüne yükselmiş, sarayın vesayetini yıkarak devletin velayetini üzerine almıştır.

Meşrutiyet'in ilanından sonra ordu teşkilatında daha radikal değişimlere gidilmiştir. Goltz'un bir dönem asistanlığını yapan Ahmet İzzet Paşa gibi Alman askeri tedrisatından geçmiş kurmay subaylar, 1910 tarihli yapılandırma kararnameyi ele almışlardır. Bu kararnameye göre ilk olarak ordu, üçgen tümen konseptine geçirilmiştir. Bu konseptte göre her tümen üç alay ve her alay üç taburdan kurulacak, böylece iki tugay karargahı ve bir alaydan tasarruf edilerek tümenin muharebe gücünü muhafaza etmek amaçlanmıştır. Bu askeri fikrin dünyadaki ilk uygulaması Osmanlı ordusunda olmuştur. İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkeler üçgen tümen konseptini Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamışlardır. İkinci olarak subay sınıfı içerisinde mektepli olmayanlara karşı geniş bir tasfiye

⁵⁷ Uyar, Erickson, *a.g.e.*, s. 439.

başlatılmıştır. İlk olarak Goltz'un yirmi sene önce ortaya attığı subay sınıfının homojen olması gerektiği fikri, bu kararname ile uygulamaya sokulmuştur. Üçüncü olarak askeri öğrenciler artık teoriden ziyade uygulamalı eğitime geçirilerek müfredat genişletilmiştir. Tüm bu reformlar doğru olmasına rağmen zamanlama konusunda sıkıntıya düşülmüştür. Çünkü İtalyanların ve Balkan devletlerinin irredantist hedefleri doğrultusunda birer yıl arayla Trablusgarp'a ve Osmanlı'nın son Balkan topraklarına saldırma girişimleri, reformların sağlam bir zemine oturtulabilmesi için zamana ihtiyacı olan imparatorluğu, zor durumda bırakmıştır.⁵⁸

Bu reformlarla birlikte 1909 yılında yapılan anayasa değişikliği, Islahat Fermanı'ndan beri bir türlü kararlaştırılmayan gayrimüslimlerin askerlik yapma durumu da karara bağlanmıştır. Askerlik hizmeti artık imparatorluğun tüm vatandaşları için yerine getirilmesi elzem bir yükümlülük haline getirilmiştir. Lakin, yurttaşlar ordusu ve onun öznesi yurttaş asker ile hedeflenen cemaatsel kimliklerin Osmanlı vatandaşlığı aleyhine marjinalleşmesi de, milliyetçiliğin bir hadise haline geldiği mevcut politik konjonktürde geç gelmiş bir operasyon olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁹

Askeri reformların başarıya ulaşması için ihtiyaç duyulan zaman, 1911 Trablusgarp ile başlayan savaşlar silsilesinden sonra Osmanlı aleyhine işlemiştir. Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı Makedonya'dan öğrenmiş oldukları gayrinizami harp tecrübesi ile mücadele eden Osmanlı subayları, yerel halka da kısa süreli askerlik eğitimi vererek topyekün bir direniş örgütlemiştir. Balkan devletleri Osmanlı'ya birleşik bir hareket oluşturduktan sonra Trablusgarp bırakılmış, devletin yüzü askeri otoritenin de yuvalandığı Balkanlara çevrilmiştir.

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'na Balkan devletlerini yenebileceğini düşünerek girmiştir. Ancak askeri reformlar henüz çok yenidir ve reformları başarıya ulaştıracak en temel düstur olan altyapı eksikliği, hiçbir şekilde giderilememiştir. Alman subay Hochwachter, Balkan Savaşı'nın müsebbibi olarak sağlık hizmeti yetersiz, telgraf hattı az, ulaşımı zayıf bir altyapıya sahip olan devleti, bu elverişsiz

⁵⁸ Uyar, Erickson, *a.g.e.*, s. 442-445.

⁵⁹ Füsün Üstel, "II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (2001), İletişim Yayınları, C.1, s. 168.

şartlarda savaşa iten mercileri göstermiştir.⁶⁰ Böylece Osmanlı Devleti, askeri modernleşmesinin ve askeri otoritesinin beşiği olarak gösterilen Rumeli'yi kaybetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin donanmasını ve hava kuvvetlerini de kısaca gözden geçirirsek her iki kuvvette de arzulanan muvaffakiyet sağlanamamıştır. 1773 yılında "Mühendishane-i Bahri Hümayun" ile başlayan denizcilik faaliyetleri Bahriye Kanunnameleri'nin tanzimi gibi ıslahat çalışmalarıyla beslenmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi ile yelkenli gemilerden buharlı gemilere geçiş süreci, Osmanlı donanmasına da sirayet etmiş ancak gemileri yönlendirecek insan kaynağının azlığı denizlerdeki hakimiyeti budamıştır. 1827 Navarin'de donanmanın İngiliz-Fransa-Rusya kuvvetleri tarafından yakılmasıyla Osmanlı Devleti, donanmasız bir deniz imparatorluğu şekline bürünmüştür. Kırım Savaşı'ndan sonra tekrar toparlanan Osmanlı donanması, Abdülaziz dönemi ile yenileştirme faaliyetlerine tabi tutulmuş, ancak ülkenin iktisadi koşulları donanmanın yenilenmesi için mali açıdan yetersiz olmuştur. II. Abdülhamit döneminde gözlemlenen denizcilik perspektifi ise, donanmanın Haliç'te çürütülmesi yahut bunun tam aksi görüşleri çerçevesine sıkışmıştır. Türk denizciliği bu sağlıksız ilerleme modeliyle Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda yüzleşmiştir. Ege Adaları bu süreçte herhangi bir mukavemet gösterilmeden kaybedilmiştir. Keza harp esnasında Hamidiye kruvazörünün bazı başarıları hariç donanma etkili olamamıştır.⁶¹

Dünyada havacılık teşkilatlarının kurulması ise 20.yüzyılın hemen başlarına denk gelmiştir. ABD 1909'da, Fransa, Almanya, İtalya 1910'da, İngiltere 1911'de, Avusturya ve Rusya 1912 yılında hava kuvveti teşkilatlanmalarını hayata geçirmişlerdir. Osmanlı Devleti de aynı tarihlerde kendi hava kuvvetini kurmuştur. Mahmut Şevket Paşa'nın 1910 yılında Fransa'da düzenlenen Picardie manevralarına bazı Osmanlı subaylarını göndermesi, bu alanda bir dönüm noktası olmuş, Osmanlı idarecileri pilotluk eğitimi için Fransa'ya öğrenci göndermeye başlamıştır. Osmanlı ordu modernizasyonunu sağlamak için gelen Almanya'nın havacı subayının bulunmaması, Bab-ı Âli'yi bu alanda Almanların rızasını alarak Fransa ile işbirliğine yöneltmiştir. Trablusgarp Savaşı'nda ilk uçak düşüren kara savunmacı devlet olarak

⁶⁰ Gustav Von Hochwacher, *Balkan Savaşı Günlüğü Türklerle Cephe*, Çev. Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s. 64-67.

⁶¹ Ali Fuat Öreñç, "Türk Denizcilik Tarihi Yazımı Problemleri", *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Ed. Cevat Şahin, Gültekin Yıldız), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 32-35.

tarihe geçen Osmanlı Devleti, Mart 1913'e kadar Osmanlı envanterine 17 adet uçak sokmuştur. Bu uçakları Balkan Savaşı'nda kullanan imparatorluk, arzuladığı başarıya ulaşamamıştır. Hava kuvvetlerinin de tıpkı donanma da olduğu gibi mali sıkıntılar, sevk ve idarede başsızlık, genel bilgi azlığı, kötü idarecilik gibi problemler barındırması bu başarısızlıkta en mühim payı oluşturmuştur.⁶²

Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı halkı, yaşanan felaketin Osmanlı subaylarının yanlış hareketlerinden kaynaklandığını düşünmüştür. Bu durum, ordunun itibarını vatandaşın gözünde ciddi ölçüde düşürmüştür.⁶³ Halk, olgulara sonuç odaklı yaklaştığı için Meşrutiyet'ten sonra hayata geçirilmeye çalışılan askeri reformların devlete ne denli faydalı olabileceğinden ziyade, tabii olarak devletin muharebe meydanında toprak kazanıp kaybettiğiyle ilgilenmiştir. Victor Hugo'nun "Kimse senin dalgalarla nasıl boğuştuğuna bakmaz. Gemiye limana getirip getiremediğine bakar" vecizesi, Balkan hadisesinden sonra Osmanlı tebaasının orduya bakış şeklini en iyi anlatabilecek bir benzetme olabilir. İşte Osmanlı Devleti'nin yeni kamplaşmalar çerçevesinde ortaya çıkan Cihan Harbi'ne girmesinin askeri açıdan en önemli nedeni, Balkan Savaşları'ndan sonra halkın gözünde değersizleşen orduya, iade-i itibarını geri kazandırmak istemesi olmuştur. İmparatorluğun bu minvalde ihtiyacı olan şey, askeri misyonlarını anlatacağı ve askerlerinin kahramanlıklarını betimleyerek halk nezdinde orduya güven artırıcı bir basın faaliyeti oluşturmak olmuştur.

1.3. BASIN VE PROPAGANDA

Basın ve propaganda terimleri, birbirlerini mündemiç iki kavramı bünyelerinde barındırmıştır. Basın hareketlerinin dünya üzerinde geniş bir rol almasında fikirlerin, basın yayın yoluyla kazanılmak istenilen zihinlere empoze edilme gerekliliği en büyük önemi teşkil etmiştir.

Propagandanın günümüzdeki önem ve içeriğini kazanması için, kitleleri yönetmeye aday olanların ya da yöneticilerin, politika ile ilgilenmeyen kitlelerin yüzeysel de olsa gönüllü desteğini kazanmak istemeleri gerekmiştir. Yani bir bakıma siyasal önderler biçimsel bir şekilde de olsa yönetilen kitlesinden kendi otoritelerine

⁶² Mustafa Yeni, "Hava Kuvvetleri", *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 164-174.

⁶³ Sabahattin Selek (Haz.), *İsmet İnönü'nün Hatıraları: Genç Subaylık Yıllarım (1884-1918)*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1997, s. 103.

ve ideolojilerine destek aramak zorunda kalmışlardır.⁶⁴ Etkileyen ve etkilenen arasındaki ilişkiden oluşan propaganda, kamuoyunda algı yaratmak üzere ortaya çıkmış ve kendisini basın yayın faaliyetleri aracılığı ile dünya sahnesine sunmuştur.

Matbaanın icadından sonra dünyada hızlı bir şekilde gelişen basın faaliyetleri Osmanlı Devleti'ne 18.yüzyılda sirayet etmiştir. Lale Devri'nde ilk kez matbaa kurulsa da sınırlı sayıda eser basılmıştır. Tanzimat dönemi ile birlikte ise kapsamlı ve geniş bir basın hareketleri filizlenmeye başlamıştır.

Tanzimat öncesinde Yunan bağımsızlık eyleminin Avrupa basınında geniş destek görmesi, Bab-ı Âli ile Avrupa basınına ters düşürmüştür. Avrupalı devletlerin Fransız İhtilali'nden aldıkları ilhamla Yunan propagandasına girişmesi, Osmanlı'da devlet ricalinin basın hakkında ilk görüşlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Bab-ı Âli'nin basın fikirlerinden bu olumsuz etkileşiminden sonra ise bazı Avrupalı tüccarlar, Ege Denizi'nde kendilerini soyan Yunan korsanlarına karşı Fransızca gazeteler çıkarmışlar ve Türkler lehine yazılar kaleme alarak Avrupa'da Osmanlı için kamuoyu oluşturmuşlardır. Yine de bu dönemde Osmanlı Devleti'nde bir basın rejimi düşüncesi oluşmamıştır.⁶⁵

Osmanlı topraklarında yayınlanan ilk gazete, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1828 yılında çıkardığı "Vekayi-i Mısriye" olmuştur. Kavalalı, tarım ve endüstri alanlarındaki gelişmeleri halka anlatarak hizmetlerini halka duyurmak, bu sayede otoritesini perçinlemek için bu gazeteyi sahaya sürmüştür. Vekayi-i Mısriye, yarı Türkçe yarı Arapça olarak haftada bir şekilde çıkarılmış ve bu gazetede payitahttan hemen hemen hiç söz edilmemiştir. Kavalalı, Vekayi-i Mısriye ile yetinmemiş, 1830 yılında Girit'te "Veka-yi Giridiye" isimli yarı Türkçe yarı Yunanca bir gazete daha çıkarmıştır. Bu gelişmelerden sonra II. Mahmut, Avrupa'dan destek kesildiğini görünce, kendi otoritesini tesis etme amacıyla basın rejimi faaliyetlerine girişmiştir. Padişah, Kavalalı'nın fonksiyonlarından ve İzmir'de çıkan Fransızca gazetelerden ciddi şekilde etkilenmiştir. İç ve dış olayları kitlelere zamanında duyurmak için 1831 yılında "Takvim-i Vekayi" isimli gazeteyi çıkarmıştır. Gazetenin

⁶⁴ Haluk Gürgen, "Propaganda", *Kurgu*, S.8, 1990, s. 136.

⁶⁵ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 69.

haftalık yayınlanması öngörülse de hiçbir zaman haftalık olmamış, yılda en fazla 31 sayı çıkartabilmiştir.⁶⁶

Takvim-i Vekayi'den sonra 1840 yılında çıkan gazeteye “Ceride-i Havadis” adı verilmiştir. Ceride-i Havadis, İngiliz William Churchill tarafından çıkarılmış, kısa süre içerisinde padişah Abdülmecit'in desteğini almıştır. Abdülmecit'in bu gazeteye olumlu yaklaşmasının nedeni Takvim-i Vekayi'nin azınlıkların yayınladıkları gazetelerin seviyesine ulaşamaması olmuştur. Dolayısıyla Ceride-i Havadis, kurucusu özel bir şahıs lakin devlet eliyle de desteklenmesi hasebiyle ilk yarı resmi gazete unvanına erişmiştir. Ceride-i Havadis, Osmanlı basınında birçok yeniliği uygulayan ilk gazete de olmuştur. Cepheye muhabir gönderme, ilave neşriyat, sağlık bilgileri verilmesi, bazı piyeslerin Türkçeye çevrilmesi, savaş muhabirliği gibi ileride Osmanlı gazetelerini ve mecmualarını etkileyecek basın faaliyetleri adına birçok gelişmenin nüvelerini Ceride-i Havadis atmıştır. Ceride-i Havadis 1212 sayı yayımlandıktan sonra 1864 yılında yayın hayatına son vermiştir.⁶⁷

İlk resmi gazete Takvim-i Vekayi'den ve ilk yarı resmi gazete Ceride-i Havadis'ten sonra 1860 yılında “Tercüman-ı Ahvâl” isimli gazete yayımlanmaya başlamıştır. Tercüman-ı Ahvâl, karakteri itibariyle devlet desteği olmadan, Agah Efendi tarafından Şinasi'nin de desteği ile çıkarılmış ilk özel Türk gazetesi olarak basın hayatına adımını atmıştır.⁶⁸

Tercüman-ı Ahvâl, hükümetle iyi ilişkiler kurmamış, bilakis hükümeti birçok konuda tenkit etmiştir. Basın tarihimizde ilk kez bir gazetede hükümet tenkitlerinde bulunan Tercüman-ı Ahvâl'de Agah Efendi'den başka Ahmet Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey, Mehmet Şerif Bey, Refik Bey, Hasan Suphi gibi isimler de yazılar kaleme almışlardır. Özellikle Agah Efendi'nin Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin kurulmasında aktif görev almasından sonra gazete, Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin düşünsel fikirlerini yansıtan bir yayın organına dönüşmüştür.⁶⁹

“Genç Osmanlılar”, saray karşısında fikir, basın, dernek kurma hürriyetlerine dayanarak, yeniçeri metotlarından tamamen farklı bir yaklaşımla Batılı bir muhalefet

⁶⁶ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 13-16.

⁶⁷ Ziyad Ebüzziya, “Ceride-i Havadis”, *DİA*, C.7, İstanbul, 1993, s. 406-407.

⁶⁸ Mustafa Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 185.

⁶⁹ Topuz, *a.g.e.*, s. 20.

anlayışı getirmişlerdir.⁷⁰ Bu anlayış, ilk olarak kendisini Tercüman-ı Ahvâl gazetesinin yazılarında göstermiştir. Basın hareketleri Genç Osmanlıların akabinde, önce Tanzimat bürokrasisine daha sonra da saray otokrasisine karşı kendi fikirlerini halka ibraz ederek parlamenter bir monarşinin önünü açacak propagandaya ev sahipliği yapmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra çıkan gazeteler ve mecmuaların ekserisi, muhalif gruplar tarafından sahaya sürülmüş, bu doğrultuda iktidar muhalefet ilişkilerinde karşı propaganda hamlelerini içeren makas iyice açılmıştır.

Hükümet, bu gelişmeler ışığında kendi aleyhine yöneltilen propaganda faaliyetlerine karşı basını kontrol altına almak istemiştir. Basının ve doğal olarak gazete küpürlerinin devletin çıkarlarının önüne geçebilme ihtimali, Osmanlı rejimini bu düşünceye itmiştir.

Bu minvalde, 1858 Ceza Kanunu, basına devlet eliyle yapılan ilk müdahale olmuştur. Bu kanun ile devlet, sultanlık, hükümet üyeleri aleyhinde gazete veya zararlı yayınlar yayımlayanların ceza-i müeyyideye tabi tutulacağını belirtmiştir. Bunun akabinde 1864 yılında oluşturulan “Matbuat Nizamnamesi” ile devlet basın hürriyetinin önüne set çekmiştir. Bu nizamnamede gazete çıkarmak isteyenlerin hükümetten ruhsat almaları, Ceza Kanunnamesi’ne göre cezalandırılmamış olmaları, bir suç işlerlerse hükümet tarafından cezalandırılacağını kabul edecekleri gibi maddeler yer almıştır. Matbuat Nizamnamesi’nden 3 yıl sonra 1867 yılında çıkarılan Kararname-i Âli ile devlet, basın faaliyetlerini tamamen kendi inisiyatifine almıştır. Bu kararname ile hükümete gazete kapatma yetkisi verilmiştir. Âli Kararname geçici olarak çıkarılsa da 1909’a kadar yürürlükte kalmış, Türk basınında sansür işlevinin miladı sayılmıştır.⁷¹

Türk basın tarihinde ilk kez kapatılma cezası alan gazete 1861 yılında Tercüman-ı Ahvâl olmuştur. Tercüman-ı Ahvâl’in hükümeti yazılı olarak eleştirmesi, saray yanlısı Ceride-i Havadis ile rekabeti gazeteyi payitaht tarafından çevrelemiştir.

⁷⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999, s. 85.

⁷¹ Cahit Özbay, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 129-133.

Ziya Bey tarafından yazılan ve eğitim sistemindeki aksaklıkları neşreden yazı ise Tercüman-ı Ahval'in sonunu getirerek lağvedilmesine sebep olmuştur.⁷²

Tercüman-ı Ahvâl'in açtığı yolda emek ve titizlikle yayın hayatına giren bir diğer gazete 1862 yılında "Tasvir-i Efkâr" olmuştur. Şinasi'nin kalemiyle hürriyet fikirlerinin yayılması bakımından bu gazetenin Türk basın tarihinde önemli bir yeri olmuştur. Şinasi, gazetenin çıkış amacının halkın kendi yaralarını düşünmesini, kendi sorunları üzerinde durmasını sağlamak olduğunu belirtmiş, padişahın tahta çıkış ve doğum günlerinde gazetesine övgüler koymayı reddetmiştir. Parlamenter sistemi savunan Şinasi, bilim ve eğitim sorunlarını halkın anlayacağı bir biçimde ele alarak ve halkı saraya karşı etkileyerek parlamenter sistemin propagandasını yapmak istemiştir. Ancak despotik ortam karşısında zorlanan Şinasi Paris'e kaçınca gazetenin başına Namık Kemal geçmiştir. Namık Kemal'in de hürriyet fikirleri karşısında önlem almak isteyen payitaht, kendisini sürgün etmiştir.⁷³ Namık Kemal'in gazeteden ayrılmasından sonra Tasvir-i Efkâr önemini kaybetmiş, bir süre sonra da kapatılmıştır. Bu yaşananlardan sonra muhalif hareket, ses getirecek basın faaliyetlerine yurt dışında devam etmişlerdir.

Cemiyetlerin kurulup dağıtılması, üyelerin sürülmesi, himayeler, sansürlerden sonra basın hareketlerinde tam teşekküllü muhalefet olarak lanse edilen "Muhbir" ve "Hürriyet" gazeteleri ortaya çıkmıştır. Muhbir gazetesi ilk olarak 1867 tarihinde İstanbul'da yayınlanmaya başladıysa da başyazarı Ali Suavi'nin sürgün edilmesinden sonra kapanmıştır. Bir süre sonra Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa ile birlikte Londra'da tekrar hayatına devam etmiştir.

Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Paşa yurtdışında yaptıkları yayınlar ve şahsi masrafları için Mustafa Fazıl Paşa'dan finansal destek görmüşlerdir. Mustafa Fazıl Paşa'nın himayesi, hürriyetçi ve siyasi anlamda meşrutiyetçi olan kuşağın fikirlerinin beslenmesini sağlamıştır. Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'i Meşrutiyet'i ilan etmesi için yazdığı mektup, Muhbir gazetesinde desteklenerek halk arasında

⁷² Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 65.

⁷³ Mithat Atabay, *Türk Basın Tarihi: 1831'den Günümüze Türk Basını Gazeteler ve Gazeteciler*, Paradigma Kitabevi Yayınları, Edirne, 2015, s. 14-16.

yayılması sağlanmıştır. Ancak bu durumdan memnun olmayan hükümdar ve Ali Paşa, gazeteye ultimatom gönderdikten üç ay sonra Muhbir kapanmıştır.⁷⁴

Hürriyet Gazetesi ise Ali Suavi'nin çıkardığı Muhbir'in yerine Agah Efendi, Ziya Paşa ve Namık Kemal tarafından 1868 yılında Londra'da çıkarılmıştır. İngiltere'de basın hürriyetinin bulunması, bu fikir adamlarını Londra'da gazete çıkarmaya yönelten en önemli etken olmuştur. Hürriyet, özellikle Muhbir gazetesinin geniş halk kitlelerine yönelik canlı ve basit anlatımına karşılık, seçkin bir kullanarak aydınlara özgü fikirleri ve nosyonları kullanan ilk düşünce gazetesi olmuştur.⁷⁵ Bu bağlamda Hürriyet, hedef kitlesini olguları daha iyi çözümleyeceğini düşündüğü ve amacına daha hızlı ulaşmalarını sağlayacağını umduğu aydın kesimine yönelterek, halk kavramını kısmen tenzih etmiştir. Hürriyet, bir süre sonra Cenevre'ye taşınmış ve İsviçre'de 1870 yılında neşriyatına son vermiştir.

Genç Osmanlıların baskıya, sansüre ve kara propagandalara karşı yurtdışında sürdürdükleri tüm bu girişimler meyvesini vermiş, 1876 yılında Meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutiyet'in ilan edilmesi elbette tek sebeple açıklanamayacak kadar büyük bir ihtilal ile olagelmiş, iktisadi ve siyasi nedenlere de haiz olmuştur. Ancak Genç Osmanlı ideologlarının yaptıkları basın propagandalarının tesirinin payı bu noktada büyük olmuştur. Meşrutiyet'in ilanından sonra basın üzerindeki sansür kalkmış, kısa süreli sükûnet oluşmuştur. Ancak 93 Harbi'nin akabinde meclisi ilga eden II. Abdülhamit, selefi Abdülaziz'i aratmayacak şekilde sansür objesine kapılmış ve basını tahakkümü altına almak istemiştir.

Genç Osmanlılar, Meşrutiyet'i ihya etmek için basını propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Jön Türkler ise, ilga edilen Meşrutiyet'i yeniden yürürlüğe sokabilmek için birincil propaganda aracı olarak basını kullanmışlardır.

Osmanlı aydınlarının İstibdat döneminde en önemli silahları yurtdışında çıkarabildikleri gazete ve mecmualar olmuştur. Bunlardan en önemlileri: 1880 yılında Cenevre'de Ali Şefkati'nin yayınladığı "İnkılap", 1893'de Cenevre'de Tunalı Hilmi Bey tarafından yayınlanan "Ezan", 1895'de Paris'te Ahmet Rıza Bey'in yayınladığı "Meşveret", 1897'de Kahire'de daha sonra Cenevre'de Murat Bey

⁷⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979, s. 54-55.

⁷⁵ Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Nisan 2014, s. 80.

tarafından yayınlanan “Mizan” olmuştur.⁷⁶ Yurtiçinde çıkarılan “Tercüman-ı Hakikat”, “İkdam”, “Sabah” gazeteleri önem arz etse de yurtdışında yayınlanan gazeteler kadar ses getirememiştir.

Yurtdışında çıkarılan yayınlardan elzem teşkil edenler Mizan ve Meşveret gazeteleri olmuştur. Mizan Gazetesi, Murat Bey tarafından ilk olarak 1886 yılında İstanbul’da yayımlansa da II. Abdülhamit’e sert muhalefet, gazetenin imtiyaz sahibi Murat Bey’i yurtdışına kaçmak zorunda bırakmıştır. İlk olarak Kahire’ye giden Murat Bey, Mizan Gazetesi’ni burada yayınlamış burada yaptığı propagandalar ile padişahı, ya meşrutiyeti ilan etmeye ya da saltanatı terk etmeye zorlamıştır. Jön Türklerin desteğiyle bir dönem İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin başına da geçen Murat Bey, cemiyetin merkezini Paris’ten Cenevre’ye taşımıştır. Ahmet Rıza ile ihtilafları uzun yıllar devam etmiş, 1897 yılında II. Abdülhamit’in ilan ettiği genel afı ülkesine dönmüş ve cemiyetin liderliğini bırakmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Mizan’ı tekrar çıkaran Murat Bey, bu sefer İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne muhalefette bulunmuştur. Murat Bey’in düalist yaşantısına rağmen genel hatlarıyla Mizan gazetesi, bir haber gazetesi olmaktan ziyade bir fikir hareketleri işleviyle hareket etmiştir. Gazetede iç ve dış siyaset hakkında bilgiler verilmiş, rejim meselesi, yöneticiler, iktisat gibi çeşitli konularda makaleler kaleme alınmıştır.⁷⁷

Meşveret gazetesi ise Türk basın tarihinin en önemli ürünlerinden biri olup, Meşrutiyet’in yeniden ilanında en önemli paya haiz gazete olmuştur. Ahmet Rıza tarafından çıkarılan Meşveret, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yayın organı olmuş ve 15 günde bir yayınlanmıştır. Meşveret 1908’e kadar çıkmış ve gittikçe daha büyük aralıklarla yayınlanmaya devam etmiştir. Ahmet Rıza’nın stratejisini değiştirip, kendisini daha kısa vadeli bir propaganda çabasına, Makedonya’daki subayları harekete geçirecek faaliyetlere vermesinden sonra Meşveret Gazetesi, komitacı ve partici yazıların ana durağı olmuştur.⁷⁸ Meşveret Gazetesi, Ahmet Rıza’nın Meşrutiyet’in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ters düşmesinin sonucunda kapanmıştır. Meşveret Gazetesi de tıpkı Mizan gazetesi gibi fikir hareketlerinin basın ve propaganda faaliyetleri ile harmanlanması açısından büyük bir önem arz etmiştir.

⁷⁶ Atabay, *a.g.e.*, s. 48-49.

⁷⁷ Abdullah Uçman, “Mizancı Murat”, *DİA*, C.30, İstanbul, 2005, s. 214-215.

⁷⁸ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 183.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yayıncılık alanındaki atılımlar birbirini izlemiş, basın özgürlüğü sağlandıktan sonra etkin fikir tartışmaları ortam bulmuştur. 1908-1909 yılları arasında 353, 1910'da 130, 1911'de 124 mecmua ve gazete yayınlanmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra özellikle mecmualar ön plana çıkmış, fikri tartışmalar, hedef kitleye mecmualar aracılığıyla empoze edilmek istenmiştir. Bu kapsamda İslamcılar tarafından “Sırat-ı Müstakim”, “Sebil'ür Reşat”, Batıcılar tarafından çıkarılan “İçtihad”, Türkçüler tarafından çıkarılan “Genç Kalemler”, “Türk Yurdu”, Sosyalistler tarafından çıkarılan “İştirak” gibi yayınlar kitleleri kendi ideolojileri doğrultusunda etkilemek isteyen grupların çıkardıkları başlıca mecmualar olmuşlardır. II. Meşrutiyet'in ikinci yarısı olarak kabul edilen ve İttihatçıların yönetime ağırlığını koyduğu 1913 yılından sonra ise mecmualar çoğulcu özelliklerini zamanla kaybetmişlerdir.⁷⁹

Basın tarihinin ana temasını oluşturan yazılı yayınların yanı sıra görsel imgeler de Osmanlı Devleti bünyesinde az da olsa yer almıştır. Bu görsel imgeler fotoğrafçılık ve sinema alanında kendisine yer bulmuştur.

Fotoğrafçılık, topçuluk eğitimi sırasında Osmanlı askerleri arasında faydalı bir araç olarak görülmüştür. Askeri okulda fotoğrafçılık eğitimi veren Ali Sami'nin çalışmaları İstanbul sokaklarındaki yaşamdan görüntülerin yanı sıra modern aile olgusunu da sergilemiştir. II. Abdülhamit bu yeni sanat biçiminin heyecanlı bir destekleyicisi olmuş ve Osmanlı hayatının mühim unsurları olan okullara, hastanelere, fabrikalara ve en önemli öğesi olan ordusuna dikkate değer sayıda fotoğraf albümü hazırlatmıştır.⁸⁰ Fotoğrafçılık, özellikle I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı ordusunun, vatandaşlarını etkilemek için kullanacağı etkileyici bir propaganda aracı olacaktır.

Sinema ise Enver Paşa ile birlikte kitleleri yönlendirmenin bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Enver Paşa'nın I. Dünya Savaşı sırasında 1915'de Almanya'ya yaptığı gezi esnasında Berlin'deki Alman ordu sinemasının birtakım cephelerde çektiği filmleri izlemesi, filmlerin halk üzerindeki etkisini görmesi ve sinemanın halkın yönlendirilmesinde etkili bir araç olduğunun farkına varmasından

⁷⁹ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 126-128.

⁸⁰ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 107.

sonra Osmanlı ordusunda “Merkez Ordu Sinema Dairesi’ni” kurdu muştur. I. Dünya Savaşı yıllarında ekserisi Alman Ordu Sinemasınca çekilen ve Osmanlı ve müttefiklerinin başarılarını anlatan filmler Osmanlı sinemalarında halka gösterilmiş ve kamuoyu son ana kadar iktidarın zafer söylemlerine inandırılmıştır.⁸¹

Propaganda faaliyetleri, 19.yüzyılda basın yayın yoluyla yan iltma, taraftar kazanma, planlanmış istekleri kabul ettirme aracı olarak kullanılmış, bu doğrultuda bazı devletlerce kamu hizmeti sayılmıştır. 20.yüzyıl başında ise propaganda hizmetleri, haber alma faaliyetlerinin tamamen haricinde, otonom bir işleve dönüşmüş, rakiplerin güçsüz kılınması için dost, müttefik, tarafsız devletlerin kamuoylarını yönlendirme aracı haline getirilmiştir. Savaşta cephe gerisinin, muharebe meydanlarının belirlenen amaçlar doğrultusunda hedef kitle sayılarak yan iltma, etkileme gibi görevlerini üstlenen harp propagandası hizmetleri örgütlenmeye başlamıştır. Bu harp propagandası faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı ile vuku bulmuş, bu savaştaki ülkeler yaptıkları harp propagandaları ile kendi halklarının savaşı kazanacaklarına dair inançlarını canlı tutmuş ve kendilerinin haklı olduklarını ilan ederek karşı tarafı suçlu bulmuşlardır.⁸²

I. Dünya Savaşı’na giden yolda harp propagandasının kıvılcımları İngiltere ve Almanya arasında ateşlenmiştir. Almanya, İslam stratejisini propaganda üretim merkezi konumundaki NFO (Şark İstihbarat Birimi) üzerinden yürütmüş, savaş öncesi de bir propaganda bürosu açmıştır. Alman propagandasına göre, Almanya meydana gelen umumi harbi önlemek için büyük bir çaba sarf etmiş, ancak İtilaf Devletleri Almanya’nın ilerlemesini baltalamak için bir bahane aramış ve bu savaşı çıkarmışlardır.⁸³

İngiltere, propaganda faaliyetleri açısından dönemin en gelişmiş ülkesi olmuştur. 1914 yılında savaş propagandası bürosu kuran İngilizler, zamanla

⁸¹ Mustafa Yeni, “Geç Osmanlı Askeri Tarih Çalışmalarında Görüntülü Kaynakların Kullanımı”, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Ed. Cevat Şahin, Gültekin Yıldız), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 106-107.

⁸² Mustafa Çolak, Ali Kaşıyüğun, “War and Propaganda: German Propaganda in World War I”, *History Studies International Journal of History*, Volume:6, Issue 5, s. 160.

⁸³ Suat Zeyrek, “I.Dünya Savaşı’nda Alman Propagandası ve 1914-1915 Harp Raporu”, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti*, (Ed. Ali Arslan, Mustafa Selçuk), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 82-83. Aynı Alman propagandası II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye üzerinde aktif bir şekilde devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Yetim, “Savaş Basın Propaganda: II. Dünya Savaşı’nda Türk Basınında Alman Propagandası”, *Arşiv ve Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Atilla Çetin’e Armağan*, Sakarya Kitabevi, Adapazarı, 2016, s.135-150.

Wellington House olarak adlandırılan bu yerde milyonlarca kitap, mecmua, broşür basmışlardır. Wellington Evi'nin vazifesi de diğer bütün propagandacıların misyonlarına benzerlik teşkil etmiştir. Bu vazifeler düşmanı mümkün olduğunca kötü göstermek, müttefikleri ve bilhassa İngilizleri olabildiğince iyi göstermek olmuştur. Bu noktada temel hedef Almanya olmuş, başta Türkler olmak üzere Almanya'nın müttefikleri de azımsanmayacak ölçüde karşı propagandaya tabi tutulmuştur.⁸⁴

Rusya da bu propaganda faaliyetlerinden geri kalmamıştır. Rus Çarı Osmanlı gemilerinin Rus limanlarını bombalamasından sonra bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede Rus atalarının kendilerine Karadeniz limanlarını miras bıraktıkları belirtilerek Osmanlı'yı yok etmenin Rus ulusu için asli bir vazife olduğu söylenmiştir. Ayrıca muharebe vakitlerinde Türk tarafına beyannameler gönderen Ruslar, Türk askerlerine Rusya ordusunda işe sıkıntısı olmadığı için kendi saflarına iltica etmelerini tebliğ etmişlerdir.⁸⁵

Osmanlı Devleti, tüm bu basın yayın endeksli harp propagandalarının yoğunlaştığı I. Dünya Savaşı süresince yaşanan propagandalara karşı, reaksiyon gösterme ihtiyacı hissetmiştir. Bu reaksiyon, ordunun motivasyonunu sağlayacak, demoralize olmasını engelleyecek, cephede ve siperdeki başarıları halka anlatacak, kahramanların resimlerini, künyelerini neşrederek isimlerini ebedileştirecek, milli ve dini duyguları romantik yazı ve şiirlerle dile getirecek, müttefik devletleri överken düşman devletleri yerecek, okuyucuların ve askerlerin azmini arttırmak için retrospektif üslupla geçmiş tarihi başarıları kaleme alacak hükümet destekli bir propaganda yayını oluşturmayı amaçlamıştır. Bu propaganda yayını, 1915-1918 yılları arasında üç yıl süre ile yayımlanacak Harp Mecmuası adı ile tarihteki yerini almıştır.

⁸⁴ Justin McCarthy, "İngiliz Propagandası, Wellington Evi ve Türkler", *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 470-471.

⁸⁵ Servet Avşar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti", *OTAM*, S.14, Ankara, 2003, s. 80-82.

2.BÖLÜM

HARP MECMUASI'NA GÖRE I.DÜNYA SAVAŞI

2.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI PROPAGANDASI: HARP MECMUASI

I. Dünya Savaşı başladığı zaman Osmanlı Devleti, bir müddet tarafsızlığını korusa da, bu tarafsızlığını bertaraf olmaktan korktuğu için devam ettirememiştir. Ahmet Ağaoğlu, Harp Mecmuası'nın 1.sayısında yer alan “Türkiye ve İslam Aleminin Kurtuluşu” isimli yazısında Avrupa’da ve bütün dünyada tahakküm eden iki zümrenin birbirine karşı geldiğini, savaş muhitinde bulunan devletlerin harbe dahil olmamasının imkansız olduğunu söylemiş, Osmanlı’nın da jeopolitik konumu dolayısıyla savaşın sonuna kadar bitaraf kalamayacağını belirtmiştir. İslam aleminin 200 yıldan beri baş düşmanı olan Rusya’yı ihtiva eden İtilaf zümresinin karşısında, İslam memleketleri üzerinde tesirleri olmayan Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları olduğunu kaleme alan Ağaoğlu, Osmanlı’nın tercihini doğal olarak İttifak zümresinden yana kullandığını söylemiş, İngiltere’nin bir zamanlar Rusya’ya karşı Osmanlı’yı savunsa da, Rus-Japon Harbi’nden sonra Rusya’yı Doğu politikasında serbest bıraktığını, Fransa’yı da yanlarına çekerek I. Meşrutiyet’in ilanının akabinde Osmanlı’ya karşı bağımsızlık isteyen Balkan devletlerinin hamiliklerini üstlendiklerini dile getirmiştir. Böylece İslam aleminin %98’ini elinde tutan İtilaf zümresine karşı gelmenin en büyük vazife olduğu, Türk ve Müslüman kimliğini tekrar ihya eden kahraman orduya ve onları idare eden maharetli ellere müteşekkir olunduğu deklare edilmiştir.⁸⁶

“Harp Mecmuası Niçin Çıkıyor?” adıyla kaleme alınan yazıda, Rusya’nın kardeş memleketler olan Kırım ve Kafkasya’yı topa tuttuğu ve Orta Avrupa’yı çevrelediği, İngilizlerin Irak’a asker çıkarıp Mısır’a donanmalarını yerleştirdiği, İtilaf zümresinin yalnızca memleketin uçlarına değil İstanbul’a dahi karadan ve denizden saldırdığı söylenmiştir. Yazının devamında İtilaf zümresinin başarılı olamadıkları ve

⁸⁶ Ahmet Ağaoğlu, “Türkiye’nin ve İslam Aleminin Kurtuluşu”, *Harp Mecmuası*, Sayı 1, Teşrinisani 1331, s. 7-9.

kendi medyalarında dahi bunu kabul ettikleri belirtilerek üç sene önce (Balkan Savaşı'ndan sonra) bitti gözüyle bakılan bir devletin şahlanişından söz edilmiştir. İşte Harp Mecmuası, bu suretle ordunun gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceği destanlarını yazmak ve bu destanları resimlerle ebedileştirmek hasebiyle ortaya çıkmıştır.⁸⁷

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girmeden önce, Said Halim Paşa'nın anılarına dayanarak Almanya'dan evvel diğer devletlerle de işbirliği yapma yoluna gittiğini ancak hepsinden olumsuz dönüt aldığını siyasi tarih bölümünde belirtmiştir. Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na giriş sürecinde ise birçok devlet adamının bu durumdan haberi olmamıştır. Talat Paşa, Goben zırhlısının Rus sahillerini bombardıman ettiğinden malumatı olmadığını, ancak Enver Paşa'nın bu süreci yönlendirdiğinden emin olduğunu söylemiştir. Talat Bey, Enver Paşa'ya epeyce hücum etse de Enver Paşa durumdan haberi olmadığına yemin etmiştir. Bu hadise ise harbi artık emrivaki hale getirmiştir.⁸⁸

Harp Mecmuası'nın I. Dünya Savaşı devam ederken 1915 yılında çıkması, devletin savaşa giriş gerekçelerini salt Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın İslam topraklarında kolonyalist politikalar oluşturmaması şeklinde minimal düzeye indirgemıştır. Bu durumun oluşmasında mevcut süregelen savaşı oluşturan nüveler değil, bu savaşın kazanılması için halkın ve ordunun nasıl motive olması gerektiği sebep olmuştur. Dolayısıyla Mecmua'da işlenmesi gereken konular, nedametler, mağlubiyetler, dezenformasyonlar değil; galibiyetler, şanlı tarih vurguları ve hamaset devşiren edebi söylemleri gerektirmiştir. Bu minvalde Harp Mecmuası, galibiyete odaklanmış ve son ana kadar mağlup düşeceğine zerre inancı olmaması gereken bir ordu ve halk için kaleme alınacak bir yayın olmuştur.

Harp Mecmuası bu suretle, Kasım 1915-Haziran 1918 tarihleri arasında 27 sayı olarak çıkmıştır. Mecmuanın ilk sayısında yer alan ibaresinde ayda iki kere çıkacağından söz edilse de genellikle ayda bir defa çıkarılmıştır. Derginin kim tarafından çıkarıldığı, yazı heyeti ve yöneticileri hakkında bilgilere yer verilmese de Genelkurmay tarafından propaganda amacıyla çıkarıldığı bilinen bir gerçek olmuştur. Derginin ilk aşamasından son aşamasına kadar geçen sürecin Harbiye Nezareti Karargahı'nda gerçekleştirilmesi ve Nezaretin cephelerde çektiği fotoğrafları

⁸⁷ *Harp Mecmuası*, "Harp Mecmuası Niçin Çıkıyor?", Sayı 1, Teşrinisani 1331, s. 3-6.

⁸⁸ *Talat Paşa'nın Hatıraları*, Hüseyin Cahit Yalçın (Haz.), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1998, s. 30.

dergide aynen yayımlaması bu durumu desteklemiştir. Bu doğrultuda Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın hemen hemen her sayıda orduyu teftiş ederken çekildiği fotoğraflara dergide yer verildiği görülmüştür. Mecmua'daki resim altı yazılar ve makalelere bakıldığında Enver Paşa'nın mecmuayı kendi emelleri doğrultusunda halka ve askere propaganda malzemesi haline getirmesi manidar olmamıştır.⁸⁹

Harp Mecmuası'nın baskısında kuşe kağıt kullanılmıştır. Basım için müttefik devletlerin yardımı alınmış ve kuşe kağıtlar Viyana'dan getirilmiştir.⁹⁰ Ayrıca 1916 yılı başında Harp Mecmuası'nın basılması için gerekli olan 20 kilo civarında mürekkep de Matbaa-i Amire Müdürlüğü'nden istenmiştir.⁹¹ Bu durum, derginin devlet tarafından finanse edildiğinin ve desteklendiğinin nicel bir kanıtı olmuştur.

Devletin bütün imkanlarının seferber edilmesine rağmen mecmuanın son sayılarında gecikme yaşanmıştır. Osmanlı'nın iç pazarında yaşanan enflasyon ve savaşın ağır yükünü kaldıramama bu durumda etkili olmuş, dergi son sayılarında daha düşük kalitede baskı yapmıştır. Derginin 25-26. sayıları beş aylık bir gecikme ile iki sayı birlikte piyasaya sürülmüş ve son üç sayı üçüncü hamur kağıda basılmıştır.⁹² İlk yayınına 0,5 kuruşla başlayan mecmuanın son üç sayısını 3 kuruşla piyasaya çıkarması, son dönem Osmanlı enflasyonunu gösteren bir başka somut delil olmuştur.

Harp Mecmuası çıkarıldığı zaman, Donanma Mecmuası ve Yeni Mecmua gibi yayınlar piyasada yer alsada da devlet desteğinin Harp Mecmuası'na olması, bu süreli yayını diğerlerinden daha farklı hale getirmiştir. Mecmua'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olması ve basın ve propaganda faaliyetleri bölümünde belirttiğimiz üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913'den beri basına sansür uygulaması bu ahvale doğrudan etki etmiştir. Mecmua'da yer alan yazar kadrosunda Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Hakkı Süha Gezgin, Süleyman Nazif, Cenap Şahabettin, Mithat Cemal, Ahmet Refik, Mehmet Emin Yurdakul, Faik Ali, Ahmet

⁸⁹ Cafer Ulu, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl:10, Bahar 2012, Sayı:12, s. 66.

⁹⁰ BOA, MF. MKT. 1211-12, (1333 L8 / 19 Ağustos 1915). BOA, MF. MKT. 1211-13, (1333 L8 / 19 Ağustos 1915).

⁹¹ BOA, MF. MKT. 1214-42, (1334 R18 / 23 Şubat 1916).

⁹² Mustafa Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma Amaçlı Faaliyetleri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (AVİD), 1/2, 2012, s. 215.

Nedim, İdris Sabih, Yusuf Ziya Ortaç, isimlerinin olması mecmuayı İttihatçı hüviyete büründürmüştür.

I. Dünya Savaşı'nın başında İttihat ve Terakki Cemiyeti, Heyet-i Edebiye kadrosu oluşturmuş ve kadroyu Çanakkale Cephesi'ne göndererek milli ve manevi değerleri okşayacak bir yayın çıkarmak istemiştir. Diğer cephelerden çekilmiş fotoğraflarla da desteklenerek görsel yanı ön planda olması istenen harp risalesi fikri, 1915 yılında Harp Mecmuası ile hayata geçirilmiştir.⁹³ Dolayısıyla Osmanlı propaganda faaliyeti olarak ortaya çıkan Harp Mecmuası, teknik aksaklık ve yayın ekibinin eksiklikleri gibi sebeplerle savaşın başlamasından bir sene sonra piyasaya sürülse de devletin en prestijli ve başarılı yayın organı haline gelmiştir.⁹⁴

Böyle prestijli bir derginin bunca devlet desteğinden sonra payına düşen ise cepheleri, isimsiz neferleri ve askerleri, dost ve düşman ülkeleri fotoğraflarla ve yazılarla neşrederek kamuoyunun takdirini ve müzaheretini kazanmak olmuştur. Osmanlı propagandası, Harp Mecmuası aracılığıyla içeride birliği güçlü tutmak, bunun sonucu dışarıda dirliğin de kısa sürede sağlanacağı düşüncesiyle hareket etmiştir. İşte Harp Mecmuası, bu savaşın silahlı mücadelesini değil, kelimelerle yapılan cephe gerisi mücadelesini tahkim etmek için çıkmıştır. Nitekim muharebe meydanında bazı zamanlar bir kelime bir bölükten daha etkili olabilmiştir.

2.2. HARP MECMUASI GÖZÜYLE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA CEPHELER

2.2.1. Çanakkale

Çanakkale Savaşı, Balkan Harbi'ni kaybeden Osmanlı Devleti'nin özgüvenini tekrar kazanmasında ve kolonyalistleşen dünya düzeninde devletin var olma güdüsünü tekrar ihya edebilmesinde önemli bir mihenk taşı olmuştur. Çanakkale'de elde edilen başarı, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı neferlerinin ve subaylarının harpten muvaffakiyetle çıkabilecekleri inancını perçinlemiştir. Çanakkale azmi, Harp Mecmuası'nın yayın hayatına girmesinde en başat tesiri oluşturan mücadele olmuştur. Harp Mecmuası, Çanakkale'den sonra bu Umumi Harbin kazanabileceği

⁹³ *Harp Mecmuası*, (Haz. Ali Fuat Bilkan, Ömer Çakır), Kaynak Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 8.

⁹⁴ Erol Köroğlu, *Ottoman Propaganda And Turkish Identity: Literature in Turkey During World War I*, Tauris Academic Studies, London, 2007, s. 80-81.

fikriyatı ile oluşturulmuş, Çanakkale'deki cephe gerisi fotoğraflar ve hamasi hikayeler ilk kez Harp Mecmuası aracılığı ile gün yüzüne çıkarılmıştır.

Harp Mecmuası bu gelişmeler çerçevesinde pek tabii olarak ilk üç-dört sayısını Çanakkale Cephesi'ne ayırmıştır.⁹⁵ Ancak bu sayılarda daha çok fotoğraflarla gösterim mevcut olmuştur. Çanakkale ile ilgili yazılı ilk metin ise üçüncü sayıda "Çimentepe'de" ismiyle Süleyman Nazif tarafından kaleme alınmıştır. "Çimentepe'de" yazısında altı arkadaş vatan için mekteplerini bırakıp Çanakkale'ye gitmişlerdir. İngilizler bu sırada Çimentepe'ye yirmi zırhlıyla hücum etmişlerdir. Tepeyi korumak için alay bozulup düşmanın üstüne zabıt gönderilmek istenmiş, en ufak bir tereddüt durumunda Çimentepe düşmanın eline geçme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. (Çimentepe'nin konumu itibarıyla düşmesi payitahta giden yolun savunmasız kalmasına neden olacaktır.) Mekteplerinden savaşmak için yola koyulan o altı genç, şehitliği göze alarak düşmanın üzerine atılmıştır. İngilizlerin tepeyi istirdat etmesinden sonra altı genç şehit olmuştur. Süleyman Nazif, vatandaşların Çimentepe'yi unutmaması ve Çanakkale'de her taarruzun askerlerin göğüsleri üstünde kırıldığıнын hep hatırlanması gerektiği için bu yazıyı kaleme almış ve Çimentepe'nin bekçileriyiz sloganı ile yazısını noktalamıştır.⁹⁶ Süleyman Nazif bu yazısı ile Çanakkale'nin ne fedakarlıklar ile kazanıldığını diğer cephelerdeki askerlere ve cephe dışındaki halka aksettirmek istemiş böylece iç cephedeki birliğin korunmasını arzulamıştır.

⁹⁵ Ahmet Esenkaya, "Harp Mecmuası ve Çanakkale Muharebesini Tasvirdeki Rolü", *Türk Yurdu*, Nisan 2001, C.21/164, s. 35-38.

⁹⁶ Süleyman Nazif, "Çimentepe'de", *H.M.*, Sayı 3, Kanunısani 1331, s. 34-35.

Harp Mecmuası, Kanunisani 1331 (Ocak 1916), S.3, Y.1

استانبول هیئت ادیبی سیر البحرده سیر ایچنده

İstanbul Heyet-i Edebiyesi Seddülbahir’de siper içinde

Harp Mecmuası, Teşrinisani 1331 (Kasım 1915), S.1, Y.1

باش قوماندان وکلی اور باشا کابول حرت جبهه سنده برقول اوردو قرارکهنده ، پالمزنده قول اوردو قوماندانی اسعد باشا وارکانی
S. E. Enver Pascha Vice-Generalissimus im Quartier eines Armeecorps im Gallipoli Kriegsschauplatz,
umringt vom Kommandant des 3. Armeecorps Essad Pascha und seine Kollegen.
Vice-généralissime S. E. Enver Pacha au front de Gallipoli dans le quartier d'un corps d'armée entouré
du commandant du même corps d'armée Essad Pacha, et de ses collègues.

**Başkumandan Vekili Enver Paşa Gelibolu Harp Cephesinde bir kolordu
karargahında, yanlarında kolordu kumandanı Esad Paşa ve Erkanı**

Harp Mecmuası, Teşrinisani 1331 (Kasım 1915), S.1, Y.1

Fotoğrafta da görüldüğü üzere yemek vakitlerinin keyifli geçirildiği gösterilerek askerin motivasyonu sağlam tutulmaya çalışılıyor.

Gelibolu harp sahasında: Neşeli sabah yemeği

Çanakkale Cephesiyle ilgili Harp Mecmuası'nda geçen diğer yazılar ise bir zabitanın müşahedatından nakledilen kahramanlık hikayeleri olup, 15 ve 16. sayılar aracılığı ile okuyucuya aktarılmıştır. 15. sayıda düşmanın 18-19 Nisan, 22 Mayıs, 15 Haziran 1915 tarihlerinde bir zabitanın gözünden her seferinde püskürtüldüğü yazılmıştır. Bu müşahedatta 126. Alaydan Hüseyin Efendi'nin taarruz emri ile bir avuç asker düşman hattını kısa zamanda yarmış, Hüseyin Efendi 26 yaşında şehit düşmüştür. Kirte Muharebeleri de İsmail Efendi ve Hacı Ali Rıza Efendi'nin parlak zaferleriyle devam etmiştir. İsmail Efendi, ordunun sol cenahında önemli rehberlikler yaparak düşmana pek fazla telefata vermiş, muharebe onun sayesinde Osmanlı'nın lehine neticelenmiştir. Keza Ali Rıza Efendi'de önemli rol oynamış, düşmanı siperler içerisinde bastırmış, 50 tüfek ve 28 cephane sandık ele geçirmiştir. 29 Eylül tarihinde Kireçtepe'de en büyük kahramanlığı gösteren Hacı Ali Rıza Efendi görevini fazlasıyla ifa ettikten sonra top mermisinin infilakı sonucu şehit olmuştur. Bu muharebenin lehimize sonuçlanmasında süngü hücumunu emreden ve İngiliz yüzbaşısını bir kurşunla vuran Yüzbaşı Ali Ulvi Efendi'nin cesareti de etkili

olmuştur.⁹⁷ Çanakkale’de belki isimsiz kahramanlar arasında yer alacakken bu şahıslar, Harp Mecmuası ile mecmua aboneleri tarafından büyük bir şükranla anılmış olsa gerekir.

16. sayıda yer alan ve bir başka zabitin müşahedatından anlatılanlar ise başka kahramanların hikayelerine yer vermiştir. İlk olarak Çanakkale’nin tarihsel önemine vurgu yapılmış ve Osmanlı ordusunun Çanakkale’yi fethettiğinden beri orada hiçbir zaman mağlup olmadığı belirtilmiştir. Venedik donanmasının Hicri 11.asırda taarruzunun Çanakkale’de kırılması, Köprülü Mehmet Paşa’nın azminin emsal teşkili, Sultan Mehmet-i Rabi zamanında yapılan geçit resimleri, Kösem Sultan’ın inşa ettirdiği kaleler, Kaptan Ali Paşa’nın istihkam inşasındaki gayretleri betimlenmiş, bir zamanlar ihtiyar Köprülü’nün dolaştığı yerlerde çarpışmanın getirdiği kıvanç duygusundan bahsedilmiştir. Bu bağlamda Ömer oğlu Numan’ın bahadırlığı, Mikail oğlu İsmail’in Sığındere’de şehitliği, Hüseyin Hüsnu’nün cesareti ve şehitliği, Hüseyin oğlu İsmail onbaşının düşmanın üçüncü siperine kadar sokularak gaziliği, İbrahim oğlu Ramazan’ın siperin gerisine saklanarak ateş edip İngiliz neferini yere sermesi gibi çeşitli kahramanlık öykülerinin Çanakkale’de mündemiç olduğu söylenmiş ve ecdada yaraşır bir şekilde mücadele edildiği anlatılmıştır.⁹⁸

Harp Mecmuası’nda cephelerdeki vaziyet ve ahval anlatılırken orduya motivasyon sağlamak amaçlı retrospektif tarih anlayışı önemli bir skala teşkil etmiştir. Geçmişte kazanılmış galibiyetlerin, bugün kazanılacak galibiyetleri şekillendirebileceği ve yaşanan tahribatların bu şekilde minimize edilebileceği fikri, bu durumun oluşmasında etkili olmuştur. Nitekim mecmuada ele alınan cephelerin bazılarında da Osmanlı ordusunun geçmiş başarılarından söz edilerek ordunun manevi gücü tarihsel başarılar ile doyurulmaya çalışılacaktır.

Manastırlı M. Hasib, Mecmua’nın on altıncı sayısında “Çanakkale Meşhed-i Ulyasına Kitabe-i Tevkir” isimli yazısında Çanakkale sayesinde İslamiyet’in yüceldiğini söylemiştir. Ayrıca yazısında Ey Türk, ey dindaş gibi etnisite ve dini

⁹⁷ H.M., “Çanakkale Kahramanları: Bir Zabitin Müşahedatından”, Sayı 15, Kanun-ı evvel 1332, s. 234-235.

⁹⁸ H.M., “Çanakkale Kahramanları: Bir Zabitin Müşahedatından”, Sayı 16, Şubat 1332, s.243-247

öğeler barındıran söylemler ile orduya sadık olması, yere düşmemesi ve nefesini esirgememesi gibi önerilerde bulunmuştur.⁹⁹

Çanakkale Savaşı, reelpolitik perspektiften bakıldığında I. Dünya Savaşı için doğrudan bir sonuç doğurmamış ancak siperlerde kenetlenen askerlerin başarılı olabileceği hissiyatının Osmanlı toplumunda oluşmasına vesile olmuştur. Bu hissiyat Osmanlı toplumunda güven meydana getirirken İngilizlerde tedirginliğe sebebiyet vermiştir. Çanakkale'deki düş kırıklığını unutturup yenilen milletini tekrar istekli hale getirmek için İngilizler birçok propaganda haberi yapmışlardır. Daily Telegraph'da çıkan "Subay Ayaklanması" yazısı bunlardan biri olmuştur. Bu yazıya göre, Osmanlı subaylarının ayaklanmasına neden olarak Alman meslektaşlarının onlara ölçsüz davranışları sebep gösterilmiştir. Haberin devamına göre ayaklanma bastırılmış ve 45 Türk subay zincire vurularak İstanbul'a gönderilmişlerdir.¹⁰⁰ İngilizlerin bu propaganda haberinin ana teması olan Almanların ölçsüz davranışları esasen doğru bir tespit olarak göze çarpmıştır. Nitekim bunu Liman Paşa'da belirtmiştir. Liman Paşa'ya göre Alman subayların Türkçe bilmemesi ve Türk ordusunu yakından tanımaması bazı sorunlara yol açmış akabinde Türk Genel Karargahı'ndaki Türk subayların görevden uzaklaştırılmasından sonra Türk ve Alman subaylar arasında gerginlik belirmeye başlamıştır.¹⁰¹ Bir bakıma İngilizler karşı propaganda için istihbaratı doğru almışlardır ancak haberlerinin devamını informatif bir biçimde sunamamışlardır. Bu çok yönlü İngiliz propagandalarına karşı Osmanlı Devleti ise yalnızca Harp Mecmuası ile kendi propagandasını yaymaya çalışmış ancak yetersiz kalmıştır.

Çanakkale Savaşı'nın bir diğer önemli yönü, kabiliyetli birçok Osmanlı subayının halk ve ordu nezdinde tanınmasını sağlamıştır. Bu subaylardan en önemlisi kuşkusuz Mustafa Kemal olmuştur. Mustafa Kemal, muharebe esnasında Ruşen Eşref'in kendisi ile yaptığı mülakattan sonra iyice tanınmıştır. Mustafa Kemal bu mülakatta düşman cephe hattının kesik derelerle aksadığı ve onları zayıflattığı gibi gözlemlerini aktarmıştır. Ayrıca taarruz esnasında askerlerine ölmeyi emretmesi de

⁹⁹ Manastırlı M. Hasib, "Çanakkale Meşhed-i Ulyasına Kitabe-i Tevkir", *H.M.*, Sayı 16, Şubat 1332, s. 254.

¹⁰⁰ *Liman Von Sanders'in Emir Subayı Binbaşı Erich R. Prigge'nin Çanakkale Savaşı Günlüğü*, Bülent Erdemoğlu (Çev. ve Haz.), Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 128-129.

¹⁰¹ Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl I*, Çev. Örgün Uğurlu, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999, s. 34.

onu diğerkomutanlardan ayırmıştır. Nitekim Ruşen Eşref, mülakat esnasında Paşa'nın göğsünden o sözlerin tekrar azimle çıktığını söylemiştir.¹⁰²

Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale'deki başarılı amfibik hareketleri, Harp Mecmuası'na da sirayet etmiş ve Harp Mecmuası'nın ikinci ve dördüncü sayısında Mustafa Kemal'in resimleri küçük boyutlarda yayımlanmıştır. Ancak Enver Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ile soğuk bir savaş içerisinde bulunması, Mustafa Kemal'in Çanakkale'deki rolünün Enver Paşa tarafından baltalanmasına sebebiyet vermiştir. Harp Mecmuası'nın 4. sayısının ana kapağında Mustafa Kemal Paşa'nın tam resmi basılacağı esnada resim, Enver Paşa'nın emriyle kaldırılmıştır. Enver Paşa bu durumu “Zafer kimsenin değildir, ordundur” sözüyle açıklamıştır. Bunun üzerine Mecmua'nın 4.sayısında Mustafa Kemal'in yerine Enver Paşa'nın buyruğuyla amcası Halil Paşa'nın resmi konulmuştur.¹⁰³

¹⁰² Ruşen Eşref Ünaydın, *Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999, s. 26-27.

¹⁰³ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam I 1881-1919*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 276. ayrıca İlbeyi Özer, “Çanakkale Cephesi'nde Mustafa Kemal”, *Turkish Studies*, C.X, No.1, Güz 2015, s. 567.

Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey

2.2.2. Galiçya

Almanya Genelkurmay Başkanı Falkenhayn, Almanya'nın Doğu Cephesindeki boşlukları doldurması konusunda 1916 yılında Osmanlı'dan yardım istemiştir. Avusturya Yüksek Komutanlığı bu fikre sıcak bakmış, dolayısıyla Türklerin Orta Avrupa'ya gönderilmesi konusunda ikna edilmeleri için epeyce uğraşmıştır. Bir müddet süren ikna çabalarından sonra Enver Paşa, Falkenhayn'ın teklifini kabul etmiş ve Türk birliklerinin Galiçya'ya gönderilmesini emretmiştir. Enver Paşa'nın harbin Avrupa'da sonuçlanacağı düşüncesine paralel olarak Osmanlı Devleti, Galiçya'ya Çanakkale Muharebelerinde büyük başarılar gösteren ve İngilizlerin dahi takdirine mazhar olan birlikleri (15.Kolordu) göndermiştir. Liman von Sanders bu seçkin birliklerin merkezden uzak yerlere gönderilmesine,

İngilizlerin Mısır'daki faaliyetlerinden¹⁰⁴ ve Rusların Trabzon Limanı'nı ele geçirerek Kafkasya'daki misyonunu aktifleştirebilme ihtimalinden¹⁰⁵ dolayı karşı çıksa da sonuç alamamıştır.

Harp Mecmuası 20. sayıda yayımlanan yazıda, Çanakkale'yi müdafaa eden birliklerin Galiçya Cephesi'ne gönderilmesi sürecine doğru orantılı bir şekilde Galiçya'yı, Çanakkale başarısının bir devamı olarak görmüştür. Bu doğrultuda Osmanlı askerlerinin bir şereften diğerini atladıkları söylenmiş, Balkan Muharebesinden mağlup çıkan Osmanlılığın evvela Çanakkale'de şimdi de Galiçya'da tamir-i ümit ettiği belirtilmiştir.¹⁰⁶

Harp Mecmuası'nda 13.sayının neredeyse yarısı Galiçya için ayrılmıştır. Bu sayının hemen başında Ahmet Refik, "Galiçya'daki Şanlı Osmanlı Askerlerine" isimli yazısını kaleme almıştır. Ahmet Refik bu yazısında vatan için çarpışmanın hudut tanımayacağı, ister sınırlar içinde ister sınırlar dışında düşmana vurulacak her darbenin bizim olduğunu dile getirmiştir. Ahmet Refik, bu toprakların yıllarca Osmanlı ataları tarafından müdafaa edildiğini söylemiş, bugün Moskof elinden inleyen Çehrin, Hotin gibi yerlerin, Tuna, Aksu, Özi gibi suların yıllarca Osmanlı hakimiyetinde yaşadığını beyan etmiştir. Ayrıca Galiçya topraklarındaki askerleri motive etmek için geçmişte o topraklarda nice başarılar göstermiş Genç Osman, Fazıl Ahmet Paşa, Karakaş Mehmet Paşa gibi isimleri zikreden Ahmet Refik, bölgedeki askerlere o kahramanların torunları olduklarını hatırlatmış ve aynı ırktan gelinen Macar ile beraber vatani buradan himaye etmeleri gerektiğini bildirmiştir.¹⁰⁷

Aynı sayıda yayımlanan ve Cenap Şehabettin Bey'den Tasvir-i Efkâr refikimize gelen mektup, "Galiçyadakilere" isimli yazıda da, son damla kana kadar Ruslara karşı savaşılabileceği kadar mücadeleyle devam edileceği söylenmiş ve Albayrağın şühedanın kanlı kefeni olduğu vurgulanmıştır. Mektubun sonunda Çar'ın genç ihtiyar demeden herkesi katlettiği ancak karşılarında, yabancı bir toprakta yine bir Türk cephesi buldukları belirtilmiştir. Mektubun son cümleleri Osmanlı'da belki fen ve sanat olmadığı ancak Türklük olduğu, vatan için

¹⁰⁴ Edward J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 195-196.

¹⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ryan K. Noppen, *Osmanlı Deniz Harekati 1911-1918*, Çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 35-44.

¹⁰⁶ H.M. "Çanakkale'den Galiçya'ya", Sayı 20, Ramazan 1335, s. 316-317.

¹⁰⁷ Ahmet Refik, "Galiçya'daki Şanlı Osmanlı Askerlerine", H.M., Sayı 13, Teşrinievvel 1332, s. 196-199.

ölünen her yerin vatan toprağı olduğunun üstüne basılmış ve Galiçya'daki her Türk askerinin birer hazine-i fazilet olduğu fikriyle noktalanmıştır.¹⁰⁸

Harp Mecmuası'nda Galiçya'da yer alan askerlerin hatıratlarına da yer verilmiştir. Bu kapsamda “Galiçya'dan Anavatan'a” isimli iki ayrı yazı yayımlanmıştır. Bu yazıların ilkinde Rusların kaale alınmadığı, İngiliz ordusundaki Avustralyalıların daha yavuz bir düşman olduğu, esir Türklerin bombacılıkta çok iyi olduğu ve müttefik kumandanın takdirini kazandığı belirtilmiştir. Ek olarak da neferlerden bahsedilmiş, Türk misafirperverliği, cengaverliği, atikliğinden kısaca bahsedilmiştir.¹⁰⁹

Bomba baskını yapan Mehmetçiklerle görüşüldükten sonra kaleme alınan “Galiçya'dan Anavatan'a 2” isimli yazıda ise, öldürülen Ruslardan kısaca bahsedilmiştir. Yazının sonlarına doğru Galiçya'daki köylülere Türklerin vahşi ve yabani olarak tanıtıldığı ancak köylülerin Türkler ile muhabbetinden sonra bu önyargıyı kırdıkları belirtilmiştir. Galiçya sayesinde Türklerin Avrupa'da tanındıkları, harpten sonra yazılacak yazılar ile Şark'ın bu asil kavminin düşmanlar da dahil olmak üzere herkes tarafından daha iyi tanınacağı anlatılmıştır.¹¹⁰

Galiçya Cephesi'nde büyük kahramanlıklar gösteren şahsiyetlerden bazılarının isimleri de Mecmua'da zikredilmiştir. Rusların elinden stratejik bir tepeyi alan ve tepeye onun ismi Cevattepe adı verilen Cevat Efendi, dini kadar vatanını ve askerleri seven Müftü Hasan Fehmi, bombacıbaşı namıyla ünlenen ve Ruslara ağır zayıat verdiren İbrahim Çavuş oğlu Hüseyin Çavuş, Aşıkoğullarından Hüseyin oğlu İsmail, Mecmua'nın 16.sayısında zikrolunan isimlerin başını çekmişlerdir.¹¹¹ Ayrıca 24.sayı da Galiçya semalarında Rus askerlerini gören ve 93 Harbi'nin intikamını almak isteyen Ali oğlu Hüseyin Çavuş'un fedakarlığı ve cesareti ile düşman elinden silah arkadaşını gözü kara bir şekilde kurtarışı anlatılmıştır.¹¹²

¹⁰⁸ H.M., “Galiçyadakilere”, *y.a.g.e.*, s. 200-202.

¹⁰⁹ H.M., “Galiçya'dan Anavatan'a”, Sayı 12, Ağustos 1332, s. 178-181.

¹¹⁰ H.M., “Galiçya'dan Anavatan'a 2”, Sayı 14, Teşrinisani 1332, s. 210-214.

¹¹¹ H.M., “Galiçya Kahramanları Menakibi”, Sayı 16, Şubat 1332, s. 251-253.

¹¹² H.M., “Galiçya'da Mafevk Sevgisi”, Sayı 24, Kanunievvel 1333, s. 372-373.

Enver Paşa Galiçya Cephe-i Harbinde müdafaa mevzilerini teftiş ederken

Galiçya Cephesi, devletin mücadele ettiği hariç bir cephe olmasından mütevellit ekstra propaganda yapılmasına ihtiyaç görülen bir bölge olmuştur. Bu minvalde, Harp Mecmuası'nda cephelere indirgenen bölümler içerisinde en fazla bölüm Galiçya Cephesi'ne ayrılmıştır. Galiçya için kaleme alınan yazılarda ve yayınlanan fotoğraflarda askerlere defaatle bu toprakları kendi vatanını gibi bilmesi telkin edilmiş ve bu doğrultuda geçmişte bu topraklara atalarının hükmettiği anlatılarak askerlerin moralleri hep yüksek tutulmaya çalışılmıştır. Keza yabancılık çekmemeleri için de Macarlar ile Türklerin aynı soydan geldikleri beyan edilmiş ve Türkçülük akımının etkisi cephe gerilerine tevarüs ettirilmeye çalışılmıştır. Filhakika, Orta Avrupa'da İslamcılık fikriyatının bir etkisinin olamayacağı realitesi, bu cephede Türkçülüğü diğer düşünce akımlarından bir adım öne çıkarmıştır.

Harp Mecmuası, Ağustos 1332 (Ağustos 1916), S.12, Y.1

غالیچیاده سیار مطبخ الرادیه منتظماً یمنه یاپیور .

Galiçyada seyyar matbah efradımıza muntazaman yemek yapıyor

Harp Mecmuası, Teşrinisani 1332 (Kasım 1916), S.14, Y.1

غالیچیاده: عسکرلرمن طرفنده آناهه روس امیرلرینه بر قافونلک استیوابی

**Galiçya'da: Askerlerimiz tarafından alınan Rus esirlerinden bir kafilenin
isticvabı**

2.2.3. Irak

I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi, İngilizlerin en değerli müstemlekesi olan Hindistan rotasının Basra Körfezi'nden geçmesi hasebiyle jeostratejik bir öneme haiz olmuştur. Bu yolun İngilizler tarafından kontrolü, Hint ticaretinin İngilizler lehine açık kalarak kontrol edilmesi adına önem teşkil etmiştir. Ayrıca Irak'ta bulunan birçok kutsal mekan, İngilizlerin İslam tebaasına yönelik propaganda faaliyetlerinde işe yarayabilecek birer etmen olmuştur. İngilizlerin Irak üzerinden İran'a ulaşma emelleri, böylece Ruslarla yukarıdan birleşerek Osmanlı ordusunun Hindistan'a nüfuzunu engelleme isteği de Irak Cephesi'nin açılmasının bir başka nedeni olarak karşımıza çıkmıştır.¹¹³

Harp Mecmuası, 8. sayısında Irak Cephesi'ne büyük yer ayırmıştır. Bu sayıda özellikle fotoğraf teknikleri çok iyi kullanılarak İngilizlerin esaret altına alınması ve Osmanlı'nın tekrar şahlanacağı düşüncesi görsel unsurlarla askerler ve halk arasında yayılmaya çalışılmıştır. 8. sayıda yer alan "Irak Seferi" isimli yazıda mücadelenin Osmanlı için en hazırlıksız, İngilizler için ise en müsait bir ortamda başlamasına rağmen, zaferin Osmanlı için pek şanlı bir şekilde sonuçlandığı söylenmiştir. Yazıda düşmanın Çanakkale'yi unutturmak için Bağdat'a sokulduğu, Townshend'in ordusunun Nurettin Paşa'ya karşı giriştiği "Selman-ı Pak Muharebesi" ile İngiltere'yi hayal kırıklığına uğrattığı ve Townshend'in mağlubiyetten sonra 200 km ricat ederek Kutü'l Amare Kalesi'ne sığınmasından sonra Osmanlı askerleri tarafından sıkıştırıldığı belirtilmiştir. İngiliz ordusu General Keri ve General Sir Goring komutasında Townshend'in ve İngiltere'nin şerefini kurtarmak için yeniden hücum etse de başarılı olamamış, beş aylık bir mahsuriyetten sonra Townshend, 5 general, 551 zabıt ve 13.300 neferden mürekkep ordusunu pek çok levazımıyla birlikte Halil Paşa'ya teslim etmiştir.¹¹⁴

Ali İhsan Sabis, Townshend'in, kalede 84 günlük erzakı olduğunu komuta kademesine bildirdiğini, Nisan ortasına kadar kifayet edecek bu erzak bitince açlık korkusundan teslim olmak zorunda kalacağını hatıratında belirtmiştir.¹¹⁵ İngiliz

¹¹³ Umut Karabulut, "Sayılar, Olaylar ve Kişilerle Kutü'l Amare Kuşatması 6 Aralık 1915-29 Nisan 1916", *Kutü'l Amare 1916 Olaylar, Hatıratlar, Raporlar*, Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçarslan (Haz.), Kronik Yayınları, İstanbul, 2017, s. 33-34.

¹¹⁴ H.M., "Irak Seferi", Sayı 8, Nisan 1332, s. 115.

¹¹⁵ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, C.3, Nehir Yayınları, İstanbul, s. 110.

ordusunun başarısız taarruzlarından sonra Townshend'in Nisan ortasında teslim olması, Sabis'in ne kadar doğru bir noktaya parmak bastığını göstermiştir.

Harp Mecmuası, Nisan 1332 (Nisan 1916), S.8, Y.1

Altıncı Ordu Kumandanı Halil Paşa. Bir İngiliz gazetesi Townshend'i yukarıki çerçeve içine almış ve Bağdat'ın mübarek minarelerine astığı levhaya "Irak Fatihi Townshend" yazmıştı. Townshend'i çıkardık yakışan mahiyeyi kurarak oraya ehlini koyduk.

Harp Mecmuası'nın 24. sayısında "Sabisi Meydan Muharebesi'nden" bazı anekdotlar aktarılmıştır. Nişancılığıyla ün salan 1. Alay'ın Çanakkale'de Arıburnu, Kırte, Kerevizdere hatlarında vazifelerini başarıyla ifa ettikten sonra Irak Cephesi'ne teveccüh etmişler, Sabis Tepe'nin 6 km'lik batısındaki ordugaha gelmişlerdir. Mecmua'da 1. Alay'ın yeni zaferlere mazhar olmak için muazzam bir mücadeleye giriştiği, Towshend'in ordusunu kurtarmak için gelen İngilizlere aman vermediği yazılmıştır. Ayrıca İngilizlerin her türlü ateş altında dahi görevlerini ifa eden bu alayı tanıdıkları ve bu alayın Irak Cephesi'ne yetişeceklerini düşünemedikleri ifade edilmiştir. Böylece Çanakkale'de İngilizlere verilen derslerle emsal niteliği taşıyan yeni bir galibiyet kazanıldığı, İngilizlerin göğüs göğse muharebeye dayanamayarak cepheden kaçtıkları söylenmiştir.¹¹⁶

Harp Mecmuası, Nisan 1332 (Nisan 1916), S.8, Y.1

Miralay Nurettin Bey

¹¹⁶ H.M., "Irak'ta Kutü'l Amare Şarkında Sabisi Meydan Muharebesi 24 Şubat 331", Sayı 24, Kanunievvel 1333, s. 370-371.

Harp Mecmuası'nın 23.sayısında ise "Beyt-i İsa Mukabil Taarruzu" esnasında vuku bulan 1.Tabur'un kahramanlıklarına yer verilmiştir. Buna göre 1.Tabur düşman taarruzu sonrasında ordugahtan üç bölük ile ayrılmış ve Sabis Tepe arkasına gelmiştir. 1.Tabur, mermiler arasında hiç durmadan ilerlemiş ve gelen şehadet haberlerine rağmen taarruz gayesinden vazgeçmemiştir. 1.Tabur'un siper dahilinde sağ kanadının açık vermesinden sonra düşman buraya taarruz etme teşebbüsünde bulunmuştur. Komutan bunun üzerine sekiz-on kahraman askeri kendi istekleriyle görevlendirmiş ve siperin dışına çıkararak ateş etmelerini istemiştir. Siper dahilindeki düşmanın bir kısmı bu fedakarlık sayesinde yok edilmiştir. Düşmanın tekrar gelme ihtimaline karşı İsmail Hakkı Efendi bölgeyi bombalarla muhafaza etse de şehit olmuştur. Yine de askerler, o kahramanın naaşını İngilizlere çığnetmemişlerdir.¹¹⁷

Osmanlı ordusu, Irak Cephesi'nde büyük bir başarı göstermiştir. Çanakkale Savaşı'ndan sonra gelen bu başarı, dimağlarda savaşın kazanılabileceği hissiyatını güçlendirmiştir. Bu doğrultuda "Kütü'l Amare Savaşı", I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ne karşı kullanılacak en güçlü propaganda argümanına dönüştürülebilecek bir hale bürünse de, İngilizlerin kısa süre içerisinde toparlanarak Irak'ı işgal etmesi, bu faaliyetlerin önünü tıkamıştır.

Irak'ı İngilizlerin tamamen işgaline kadar Kutü'l Amare zaferi, Harp Mecmuası'nın dışındaki basın yayın organlarında da kendisini göstermiştir. Özellikle Tasvir-i Efkar ve İkdam, bu konuda en çok yayın yapan gazeteler olmuştur. Ayrıca Tasvir-i Efkar ve İkdam, Times gibi Avrupa basınında önem arz eden gazetelerin İngilizlere eleştirilerini yayınlayarak halkın Kutü'l Amare'ye olan ilgisini canlı tutmaya çalışmışlardır.¹¹⁸

I.Dünya Savaşı'nın ilk iki yılını kapsayan 1915-1916 seyri, Osmanlı Devleti için başarılı savaşlarla geçmiştir. Çanakkale ve Kutü'l Amare zaferleri, Galiçya'daki Osmanlı ordusunun gösterdiği muvaffakiyetler bunun en net örnekleri olmuştur. İttihat ve Terakki hükümeti de bu minvaldeki askeri zaferleri halka en iyi şekilde aktarmak istemiştir. Hükümetin adeta resmi yayın organı işlevini gören Harp

¹¹⁷ H.M., "Irak'ta Kutü'l Amare Şarkında Beyt-i İsa Mukabil Taarruzu", Sayı 23, Teşrinisani 1333, s. 354-358.

¹¹⁸ Burak Çıtır, "Kütü'l Amare Zaferine Giden Yolda Basına Yansıyanlar", *Kütü'l Amare 1916 Olaylar, Hatıratlar, Raporlar*, Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçarslan (Haz.), Kronik Yayınları, İstanbul, 2017, s. 260-261.

Mecmuası, zaferler hakkında informatif bilgiler verse de mağlup olunan cephelerde aynı doğrultuda bilgi vermemiştir. Karakteri itibariyle Harp Mecmuası'nın propaganda dergisi olması ve mağlubiyetin halka aksettirilmemesi fikri, bu durumun oluşmasına neden olmuştur.

Harp Mecmuası, Teşrinisani 1333 (Kasım 1917), S.23, Y.2

Görüldüğü üzere Mecmua'da askeri envanterler de tanıtılarak güçlü ordu izlenimi yaratılmaya çalışılmış ve bu sayede cephedeki düşmanlara gözdağı verilmek istenmiştir.

Irak Cephesi'nde: Seri ateşli bir sahra bataryası düşmana karşı

Harp Mecmuası, Teşrinisani 1333 (Kasım 1917), S.23, Y.2

Mecmua'da esir alınan askerlerin fotoğraflarına sık sık yer verilmiştir. Esir askerlerin fotoğraflarında ön plana çıkan öge, esirlerin bakımlı, temiz görünmeleri olmuştur. Bu noktada amaç, İngilizlerin Türklere esir düşerseniz ölürsünüz gibi kara propaganda çalışmalarını engellemek olmuştur.

Irak'ta İngilizlerden esir alınan tayyare zabitanı

2.2.4. Kafkasya

Osmanlı Devleti, 93 Harbi'nden sonra Kars, Ardahan, Sarıkamış'ı kaybetmiş ve Kafkasya'daki misyonunu büyük ölçüde yitirmiştir. Ancak son dönemlerde iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kafkaslarla tekrar ilgilenmeye başlayarak bölgede Rusların hakimiyetini sınırlandırma fikrini hayata geçirmek istemiştir. Ayrıca Enver Paşa, Orta Asya Türklerini kapsayacak Turan düşüncesini oluşturan kilometretaşların Kafkas coğrafyasından geçeceğini düşünmüştür. Bu doğrultuda önce 93 Harbi'nde kaybedilen Sarıkamış'ı tekrar almak akabinde de Kafkasya yolunu açmak hedeflenmiştir.¹¹⁹

Kafkasya, topolojik olarak oldukça zor bir bölgedir. Konumu itibariyle çetin kış şartları, orduları oldukça zorlamıştır. Harp Mecmuası'nın 17.sayısında bir zabitin defter hatıratından neşredilen bilgiler de bu minvalde olmuştur. Kar yağışı, etrafın dondurucu bir karanlık içinde olması, yalnızca tipi durunca insan kitlelerinin görülebmesinden bahsedilmiş, yine de bu zor şartlar altında vatani müdafaa etmenin ne güzel bir duygu olduğu üzerinde durulmuştur. Mecmuada geçen pasajın devamında burada en mühim düşmanın kış olduğu vurgulanmaya devam edilmiş, bazı kabilelerin kar girdabına yakalanarak uçurumdan aşağı düştükleri belirtilmiştir. Cephedeki bir zabıt aşağısı uçurum olan dar bir vadiden düşmanı geçirmemek için ateşle karşılık verdiklerini ancak fırtına çıktığını, fırtınadan sonra ise düşmanın soğuktan donduğunu ve uçuruma yuvarlandığını söylemiştir. Ayrıca düşmanın tabiatla birlikte kahraman Osmanlı zabitlerine karşı savaştığı da dile getirilmiş ve Vanlı Mülazım-ı Sani Hüsnü Efendi'nin kahramanlık hikayesi anlatılmıştır. Ek olarak diğer cephelerdeki mücadeleleri anlatırken de kullanılan retrospektif tarih anlatımına yer verilmiş, Osmanlı ordusunun parlak zaferlerinden bahsedilerek Kafkasya'daki zabitlere moral aşılanmıştır.¹²⁰

Mecmua'da tabiatın zor şartlarının Ruslar aleyhine işlediğine yer verilerek karşı propaganda oluşturulmak istenmiştir. Ancak gerçekte olan, açlık ve sefaletle birlikte doğanın zulmünün, Ruslardan daha çok Osmanlı askerlerini etkilediği

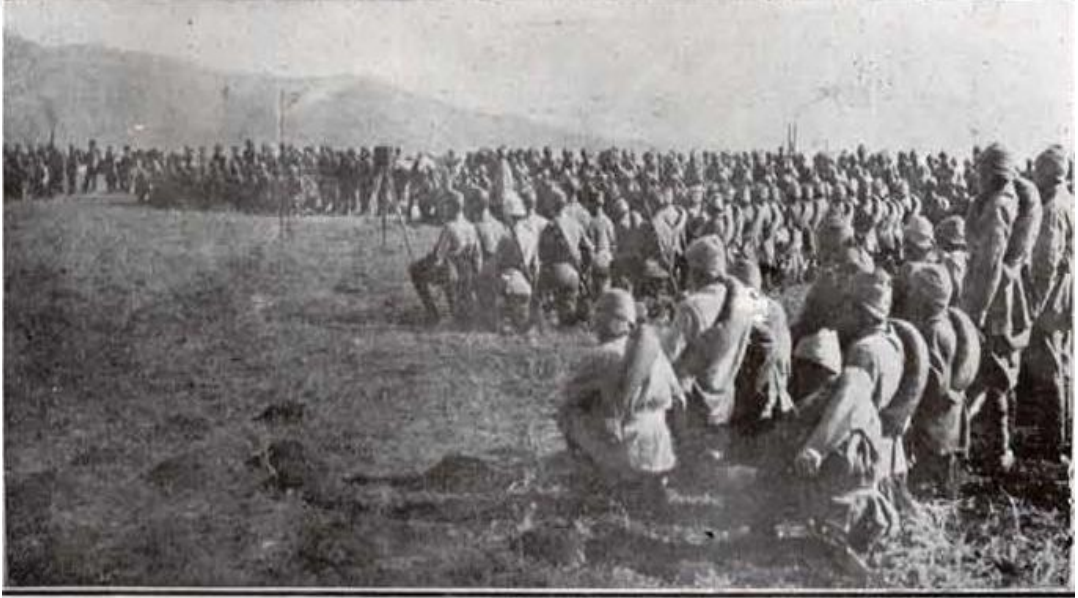
¹¹⁹ Mesut Erşan, "Kafkasya'daki Son Türk Zaferleri", *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13 Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 434-435.

¹²⁰ H.M., "Kafkas Cephesinde Bir Zabitin Defter Hatıratından", Sayı 17, Mart 1333, s. 258-259.

olmuştur.¹²¹ Nitekim Ruslar jeopolitik konumu gereği coğrafyaya daha hakim olarak adaptasyon sorunu çekmemişlerdir. Harp Mecmuası'nın bu sayısında ise iklimin Osmanlı lehine işlediğine yer verilerek cephe gerisinde düşman aleyhine kullanılabilir dezenformatif bilgiler yer almıştır.

Harp Mecmuası, Teşrinisani 1333 (Kasım 1917), S.23, Y.2

Fotoğrafta Enver Paşa'nın ordu üzerinde nasıl hakim bir konumda olduğu, kendisini pür dikkat dinleyen askerler ile gösterilmek istenmiştir. Ayrıca Avrupalı devletler tarafından tasavvur edilen Enver Paşa'nın genç yaşta Başkumandan Vekili olması hasebiyle ordunun emir komuta zincirinde aksaklıklar olabileceği ihtimaline de görsel bir cevap verilmiştir.

قفقاس جبهه سينده قطعاًئمز باش قوماندان و كيلمزك نطقنى ديكاركن

Kafkas Cephesinde kıtaatımız Başkumandan Vekilimizin nutkunu dinlerken

Harp Mecmuası'nda Kafkas Cephesi ile ilgili bir diğer yazıda, Kafkasya'nın kahramanlıklarla ve parlak zaferlerle neticelenen bir cephe olduğu üzerinde durulmuştur. Bu ahvale göre Çanakkale'nin bir destan olduğu, Galiçya'daki ordunun destanlarının geçmişle benzeştiği, Irak Vadileri, Gazze Savaşları gibi 600 yıllık Osmanlı tarihine sığmayan harikaların 3-4 sene içerisinde tefekkür edildiğine yer

¹²¹ Faik Tonguç, *Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Anıları*, Mürşit Balaban (Haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 56.

verilmiş, Kafkasya'nın da aynı doğrultuda tecelli ettiği belirtilmiştir. Mecmua'nın 18.sayısında yer alan bu yazının devamında Harapkale önünde Yüzbaşı Ali Talat Efendi'nin gösterdiği vazife ile Osmanlı tarihinde önemli bir yer ettiği anlatılmıştır. Ali Talat Efendi'nin kahramanca mücadelesi ve taktik zekası sayesinde Harapkale'nin kıtaatımızca işgal edilerek Oltu-Kars yolunun açıldığı, düşmandan 300 esir ve birçok cephane alındığı söylenmiş, böylece vatan müdafaasında tek bir neferden en büyük kumandanına kadar Osmanlı ordusunun yekvücut savaştığı beyan edilmiştir.¹²²

Harp Mecmuası'nda savaşın son gününe kadar kazanılabileceği ihtimali üzerinde durulduğu için Kafkasya Cephesi'nde yaşanan olumsuz hiçbir hadiseye yer verilmemiştir. Soğuktan dolayı şehit olan askerler, tifüsten kırılan ordu gibi negatif olaylar pek tabii karakteri propaganda yapmak olan bir mecmuada yer almamıştır. Sarıkamış'ta donarak hayatını kaybeden askerlerin sayısı hakkında ise kamuoyu daha sonraki yıllarda yanlış bilgilendirilmiştir. 1922 yılında Binbaşı Şerif Bey Sarıkamış'ta 90 bin asker donarak şehit oldu iddiasını ortaya atmıştır. Ancak Üçüncü Ordu'nun sayısının 118 bin, muharip kadroların ise 75 bin olduğu ve Rusların donmuş halde 23 bin Türk askerini defnettiklerini açıklamalarının ardından bu iddialar realitesini kaybetmiştir.¹²³ Her şeye rağmen Osmanlı Devleti, hedeflediği başarıyı Kafkasya'da gerçekleştirememiş ve Rusların Doğu Anadolu'yu işgal etmesine engel olamamışlardır.

Harp Mecmuası, Kanunievvel 1333 (Aralık 1917), S.24, Y.2

Kafkas Cephesinde ordunun fakirlere iaşe tevzi kulübesi

¹²² H.M., "Kafkas Cephesi Menakibinden Harapkale Önünde", Sayı 18, Nisan 1333, s. 275-277.

¹²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*, Murat Bardakçı (Haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 7-10. Hafız Hakkı Paşa'ya bu çalışmanın daha sonraki bölümünde de yer verilecektir.

2.2.5. Suriye-Filistin

Harp Mecmuası'nda Suriye-Filistin cephesi hakkında yalnızca Gazze Muharebelerine değinilmiş ve ilk iki Gazze Muharebesi sonucu kazanılan zaferler zikredilmiştir. İngilizlerin Çanakkale'nin intikamını almak istemesi, bu cephenin açılmasının ana müsebbibi olarak gösterilmiştir. İlk olarak 125. Alay'ın fedakarlığı sayesinde Gazze şimaline hakim olan Mantartepe'nin alınması anlatılmıştır. Daha sonra düşmanın 15 gemisi ve topçularının ateşi ile Gazze'yi almak için taarruza devam edişinden bahsedilmiş ancak yine 125. Alay'ın kahraman zabıtları sayesinde muvaffak olamayışı aksedilmiştir.¹²⁴

Harp Mecmuası, Mayıs 1333 (Mayıs 1917), S.19, Y.2

İkinci Gazze Muharebesinin kahramanlarından bir kıtayı Başkumandan Vekili teftiş ediyor

Gazze Muharebeleri ile ilgili Harp Mecmuası'nın 20. sayısı, 19. sayıdaki Gazze Muharebesi'nin devamı olarak kaleme alınmıştır. Bu yazıda, İngiliz taarruzu Mantartepe'nin düşmesine neden olmuş, İngilizler tepeyi korumak için mitralyözler

¹²⁴ H.M., "Gazze Muharebesi 1", Sayı 19, Mayıs 1333, s. 290-291.

getirmişlerdir. Ancak Alay'ın bütün kuvvetiyle tepeye atılması sonucu Mantartepe tekrar, Osmanlı'nın eline geçmiştir. Daha sonra üç süvari kuvveti Gazze'ye gelmiş, her iki taraftan sıkıştırılan İngilizler firar etmişlerdir. Gazze'yi kurtarmaya koşan Osmanlı kıtaatının da şehre girmesiyle İngilizler her şeylerini bırakıp gitmişlerdir. Zafer böylece Osmanlı sancaklarını kucaklamıştır.¹²⁵

Osmanlı Devleti, her ne kadar Almanların savaştan sonra imparatorluğu sömürgeleştirebileceği fikrini göz ardı etse de, Suriye-Filistin topraklarını Alman subaylardan istifade ederek Osmanlılaştırabileceği düşüncesi ile bu cephede var gücüyle mücadele etmiştir.¹²⁶ Ancak ilk iki Gazze Zaferine rağmen taktik ve stratejik hatalar, cephenin Anadolu kapılarına kadar yarılmasına neden olmuştur. Geçmişte Kutü'l Amare Zaferi'nden sonra Irak ordusunun bir kısmının İran'da fetihlerle görevlendirilmesi, Bağdat'ın düşmesine neden olmuştur. Kudüs ve Filistin tehlike altındayken bölgedeki kuvvetlerin Bağdat'ı geri almak için Irak'a gönderilmesi ise Suriye-Filistin cephesinde İngiliz galibiyetinin zeminini hazırlamıştır.¹²⁷ Cemal Paşa'nın Enver Paşa'ya bu tenkidi sonuç vermemiş ve 7 Kasım 1917'de Gazze, 9 Aralık 1917'de Kudüs İngilizlerin eline geçmiştir. Harp Mecmuası, pek tabii olarak Suriye-Filistin'deki İngiliz galibiyetinden söz etmemiştir.

Harp Mecmuası, Teşrinievvel 1333 (Ekim 1917), S.22, Y.2

Süvarilerimiz Gazze Meydan Muharebesine iştirak etmek üzere emir aldıktan sonra

¹²⁵ H.M., "Gazze Muharebesi", Sayı 20, Temmuz 1333, s. 313-314.

¹²⁶ Falih Rıfkı Atay, *Zeytin Dağı*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1998, s. 80.

¹²⁷ *Cemal Paşa Hatıraları*, (Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 215.

2.2.6. Kanal

Kanal Cephesi, İngiltere'nin Doğu'daki kolonileriyle bağlantısını kesmek sebebiyle Osmanlı Devleti tarafından açılmıştır. Bölgenin coğrafi olarak çöllerle kaplı olması ve ulaşımda karşılaşılan güçlükler, taarruz planının en çetin handikaplarını oluşturmuştur. Harp Mecmuası da bu doğrultuda askerin Mısır havalisine ulaşabilmesi için retrospektif tarih anlayışına başvurmuş, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethediş sürecinde yaşadığı meşakkatli detayları anlatmıştır. Yavuz'un Mısır'ı almak için yirmi günde Üsküdar'dan Konya'ya vardığı, akabinde Antep'e geçip on günde Halep'e ulaştığı, ordusunun cenge alışkın olduğu ve Çaldıran'da bunu kanıtladığı anlatılmıştır. Yavuz'un hedefine ulaşmak için Kahire yolundaki çölleri aşmaktaki kararlılığı pasajın ana temasını oluşturmuştur.¹²⁸

Bir sonraki sayıda ise Mercedabık Savaşı kısaca nakledilmiştir. Çaldıran Savaşı'ndaki gibi topçuların çok iyi muharebe ettiği, Memluk ordusunun toplar karşısında ürktüğü ve taarruzlar karşısında eridiği, Yavuz'un bozgun bir orduya sıcak takip yaparak tamamen yok ettiği anlatılmıştır.¹²⁹ Pasajda ana tema yine, Yavuz'un coğrafi ve lojistik zorluklara rağmen kararlılığından vazgeçmemesi ve hedefine ulaşmak için sarf ettiği gayret olgusu olmuştur.

Geçmişteki kararlıktan dem vuran Harp Mecmuası, I. Dünya Savaşı'nda Kanal Cephesi'ne giden yolda askerin Sina çöllerindeki kararlılığını anlatmak için "Sina Muharebeleri'nde" isimli bir yazıya yer vermiştir. Yazıda 4.Ordu'nun İngilizlerden çölü kurtarmak için giriştiği mücadeleden bahsedilmiştir. Bu minvalde Sina Çöllerinin olumsuz durumu, çölde hiçbir yiyecek ve içecek emaresi bulunmadığı, İngilizlerin tayyareleri sayesinde kum üstünde hareket eden her parçayı anında gördükleri, bu yüzden ordunun gece yürümek zorunda kaldığı gibi durumlar kaleme alınmıştır. İngilizlerin demiryollarına hakim olduğu, Osmanlı ordusunun deve ve katırlarla kararlı bir şekilde moral bozmadan hedefine odaklandığı ve Cemal Paşa Tepesi'ne yürüyerek Kanal'a karşı kesif taarruzu hazırlığı yapıldığından bahsedilmiş, her türlü su mahrumiyetine rağmen ordunun kararlı bir şekilde amacından sapmadan yol aldığı belirtilmiştir.¹³⁰

¹²⁸ Ahmet Refik, "Kahire Yollarında", *H.M.*, Sayı 4, Kanunısani 1331, s. 58-59.

¹²⁹ Ahmet Refik, "Kahire Yollarında", *H.M.*, Sayı 5, Şubat 1331, s. 70-74.

¹³⁰ *H.M.*, "Sina Muharebeleri'nde", Sayı 14, Teşrinisani 1332, s. 218-220.

Harp Mecmuası'nın 9. sayısında "Mısır Yoluna" isimli temada ise, yapılan fedakarlıklar, gösterilen gayretler, kızgın çöllerde müşkilat içerisinde Kanal'a doğru su yolu temdidini gibi faaliyetler örnek resimler aracılığı ile gösterilmiştir.¹³¹

Harp Mecmuası, Mayıs 1332 (Mayıs 1916), S.9, Y.1

Mısır yoluna su boruları döşeniyor

Osmanlı'nın Kanal taarruzu, Sarıkamış gibi başarısızlıkla sonuçlansa da İngiltere'nin Mısır'da büyük bir askeri garnizon kurmasına vesile olmuş, bu sayede İngilizler Batı'ya ekstra bölgedeki askerlerini sevk edememişlerdir. Dolayısıyla taarruz nihai hedefine ulaşmasa da bir noktada amacına ulaşmış ve İngilizleri ciddi derecede korkutmuştur. Kanal Harekatı, Osmanlı ordusunun yanlış değerlendirilmesine sebebiyet veren ve Avrupa etnosentrizminin bir ürünü olan Türkleri Avrupalılarla rekabet etmeye gücü yetmeyen cahil köylüler olarak gören Sosyal Darwinizm'e karşı, Osmanlı askerlerinin her şarta kolay uyum sağlayan, disiplinli, hareket kabiliyeti yüksek bir yapıya sahip olduklarını göstermiştir.¹³²

¹³¹ H.M., "Mısır Yoluna", Sayı 9, Mayıs 1332, s. 133.

¹³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Edward J. Erickson, *Dünya Savaşı Tarihi I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı 1914-1918*, Çev. Sare Levin Atalay, Cilt IV, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 41-47.

2.3. Harp Mecmuası'nda Neşredilen Dış Devletler: Müttefikler ve Gayri Müttefikler

2.3.1. İngiltere

Harp Mecmuası'na göre İngiltere, dünyayı sömürge haline getirmeyi amaçlayan ve savaşın çıkmasına neden olan yegane ülke olarak gösterilmiştir. İngilizler bu doğrultuda diğer milletlerin hakimiyetine el koyarak dünyanın en büyük müstemlekesini kurmuşlardır. İngilizler, bir müddet sonra Alman sanayi ve ticaretiyle rekabet edememeleri ve Alman mahsullerinin İngiliz pazarına dahi girmesi sonucu Rusları ve Fransızları Almanya'ya karşı ezdirme siyasetine tabi tutmuşlardır. İngiltere savaş başlamadan önce tarafsız gözüke de Sırp cinayeti sonrası, bütün devletleri Almanya'ya karşı kıskırtmıştır. Almanya'nın Belçika arazisinden geçmesini bahane etmiş ve Belçika'yı himayeye kalkmıştır.¹³³

İngiltere'nin üç rakibi mevcut olmuştur: Almanya, Fransa, Rusya. İngilizler harbe girdikten sonra dahi hep kendisini düşünmüş, müttefiklerine yardım etmemiş, kendi kuvvetlerini muhafaza etmişlerdir. Çanakkale'de Bulgarları kendi safına çekmeye çalışan İngilizler, Yunanistan'a da yaltaklanmış ancak Selanik'e çıkardıkları asker Fransızların dörtte biri kadar bile olmamıştır. Sırbistan'ın Rus kuklası olduğunu bilerek ezilmesine müdahale etmemiş, her ne kadar Rusya müttefikleri olsa da Çanakkale'ye onlara yardım götürmek için asker çıkarmamış, aksine Türkiye'nin Mısır'a ve Süveyş'e taarruzunu önlemeyi amaçlamıştır. İngiltere, İtalyanlara bu minvalde Süveyş düşerse Trablusgarp da düşer direktifiyle üstü kapalı tehditte bulunmuş ve kuvvet vermezlerse kendilerine para ve kömür vermeyeceklerini deklare etmiştir. İtalya'yı harbe sokmaktaki bir diğer amaç, Mısır'da mücadele eden mücahitlerin tekrar Trablusgarp'a gitmesine vesile olmak ve Mısır'daki İngiliz kuvvetlerini rahatlatmak düşüncesi olmuştur. İngilizler, baş müttefikleri Fransızları bile Almanlara karşı yeterince savunmamış ve Almanları Fransa topraklarından çıkarmaya uğraşmamıştır. Fransızlar, İngiltere'nin kendilerini Almanya'nın kucagını attığını fark etmiş ve İngiltere'nin çıkarlarınının devam ettiğini görerek feryat etmişlerdir. Ağaoğlu aracılığı ile Harp Mecmuası ve kalemi elinde tutan İttihat Terakki Hükümeti, makalenin sonunda bu harbin İngiltere istediğini

¹³³ Ahmet Ağaoğlu, "İngiliz Oyunları", *H.M.*, Sayı 2, Kanunievvel 1331, s. 22.

alana kadar süreceğini, diğer İtilaf kuvvetlerinin İngilizlerin ağzının içine baktıklarını ve durumu baştan idrak edemediklerini söylemiştir.¹³⁴

2.3.2. Fransa

Harp Mecmuası'nda, Fransa'nın Osmanlılara karşı yürüttüğü siyasetin ne kadar gaddarca olduğunu, Rusya'nın gizli antlaşmaları neşrettikten sonra gün yüzüne çıktığını belirtmiştir. Bu gaddarca siyaset, dış yüzünde Osmanlı'ya karşı dostluk sureti gösteren ancak içerden Osmanlı'yı parçalama gayesi güden Fransızların ananevi siyasi geleneğine dayandırılmıştır. Bu kapsamda Fransa siyaseti geçmişten beri Osmanlılarla dost görünmek istemiş fakat alttan alta kumarbaz hileler çevirmekten geri durmamıştır. Bunun en elzem örneği Köprülü Fazıl Ahmet Paşa zamanında meydana gelmiştir. Girit'i topraklarına katmaya çalışan Osmanlı ordusunun karşısındaki Venedik'e Fransa yardım etmiştir. Girit'in fethine müteakip XIV. Louis'nin sefiri Nevantel bazı antlaşmaları incelemek için geldiği İstanbul'da Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından karşılanmış ve kendisine Venediklilere niçin yardım ettikleri sorulmuştur. Sefir ise kendisinden yardım dileyene yardım etmenin Fransız kaidesi olduğunu söylemiştir. Bu cümleden aşıkarak çıkarılan tek yargı, Fransızların Osmanlı düşmanlarına fiilen yardımda buldukları ve bu ihaneti dostluk suretinde göstermeye çalıştıkları olmuştur. Ayrıca III. Selim İran'ı nüfuz altına almak istediğinde dahi buna mani olmaya çalışmışlar, Fransız siyaseti İran Sefaretine gönderilen Mehmet Refi Efendi'nin İran Sefaretnamesi'ne bile konu olmuştur. Refi Efendi, Napolyon Bonapart'ın fiiline itimat edilmemesi gerektiğini belirtmiş, Bonapart'ın Mısır'ı Hint sularına çıkıp İngilizlerin üzerine gitmek için işgal eylediğini dile getirmiştir. Osmanlılar ise Fransızların bu siyasetini iyi bildikleri için ona göre hareket etmişlerdir. III. Selim devri yalnızca Napolyon'un ihanetini idrak etmemiş, Osmanlı toprağına çıkan her Fransız askerini tarumar etmiştir. Cezzar Ahmet Paşa'nın galibiyeti, yenilmemiş Bonapart ordusunu mağlubiyetlere giriftar etmiş ve Osmanlı aleyhi Fransız politikalarına ders vermiştir. Mecmua'daki

¹³⁴ Ağaoğlu, *y.a.g.m.*, s.23-24. Ağaoğlu'nun makalesinde yer alan bilgilerin pek çoğu doğrudur. İngilizler dış politikada daima menfaat perspektifiyle hareket etmiş ve müttefik olduğu ülkelerle dahi siyasi dostluk kurmamıştır. Bu durumun en net örneği İngilizlerin Fransa ile olan ilişkilerinde göze çarpmıştır. İngilizler dengenin dengeleyicisi rolünü üstlenmeleri gereği bir Avrupa ülkesinin bir başka Avrupa ülkesine üstünlük kurmalarını çıkarlarına aykırı görmüştür. Bu bağlamda Ren bölgesi ile ilgili sorunlarda Fransa'ya karşı Almanya'yı desteklememiştir. Bu anlaşmazlıklar, Mondros Mütareke'den sonra verilen kurtuluş mücadelesinde bir koz olarak kullanılacaktır. bkz. Faruk Sönmezoğlu, "Milli Mücadele ve Dış Dünya", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, s. 1191.

makalenin sonunda, Fransız siyasetinin ve Fransız ordusunun bu Harb-i Umumiye de aynı akıbetle yüzleşeceğinin aşikar olduğu söylenmiş, Çanakkale hezimetinin, Fransızlara Osmanlı mülkünün son damla kana kadar terk edilmeyecek bir toprak olduğunu ispat ettiği ifade edilmiştir.¹³⁵

2.3.3. Rusya

Süleyman Nazif, 1917 Rus Devrimi'nden sonra Harp Mecmuası'nda bir yazı kaleme almıştır. Yazının girişinde Nazif, İslam'ın, Türk'ün, Osmanlılığın asırlardan beri temenni ettiği hadisenin vuku bulduğunu, Rusya'nın şimdiye kadar vücudu olan Çar'ın devrildiğini, hükümsizliğin hükümlan olduğunu söylemiştir. Bir zamanlar cihanı ezen Çar bugün mahpus olmuş, şahsının ve ailesinin mezalimini tıklıldığı zindandan önce vicdanına sonra da tarihe vermekle yükümlü olduğu belirtilmiş, bu azapta dinimi ve vicdanımı tatmin edecek ilahi adalet bulunduğu zikredilmiştir.¹³⁶

İster Deli Petro gibi azimkar bir Çar, ister II. Nikolay gibi iradesiz bir hükümdar olsun Moskof siyasetinde değişmeyen tek şey Çar'ın bir gecelik eğlencesi için köylülerin perişan olması olmuştur. Rusya ırken, lisanen hatta amelen birbirlerinden farklı kitlelerden oluşmuştur. Slav ittihadı fikri tek sebepten tahakküm olmuş, yoksa Slav olan Lehliler bile Rusya'nın kahrında ezilmiş ve ara ara isyan etmek istemişlerdir. Dış siyasetinde Çin denizinden Akdeniz'e yayılan bu Rus tehlikesi halen dahi tamamen yok olmamıştır.¹³⁷ Böyle karmaşık yapılardan meydana gelen bir kuvvetin çökeceğinin aşikar gerçeği, Allah'ın bilimum akvama ve İslam'a lütfu olmuştur çünkü Rusların en büyük mağduru Osmanlı olmuştur. Dünyada hiçbir örneği yoktur ki iki ırkın bekası diğerinin zevali ile mümkün olsun ve yine başka bir millet yoktur ki düşmanlıklarını bu kadar uzun yıllar müdafaa etsin. Osmanlı dilaverleri Rus düşmanlığını ecdattan tevarüs etmişlerdir. Bu karşıtlık sayesinde Rusya'nın izmihlaline en büyük sebep Osmanlı olmuştur. Fatih, İstanbul'u

¹³⁵ H.M., "Fransız Siyaseti ve Osmanlılar", Sayı 23, Teşrinisani 1333, s.359-362. Fransa'nın askeri tarihi Napolyoncu emperyalizmin çöküşüyle birlikte görkemli zaferlerden ziyade sık sık yaşadığı yıkıcı başarısızlıklarla daha iyi betimlenmiştir. bkz. Roger Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, Çev. Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 171. Harp Mecmuası bu istikamette Fransa'nın askeri istikrarsızlığını okuyucularına doğru bir şekilde aktararak karşı propaganda hamlesinde bulunmuştur.

¹³⁶ Süleyman Nazif, "Rus İnkılabı ve Biz", H.M., Sayı 20, Temmuz 1333, s. 307.

¹³⁷ Harp Mecmuası aracılığı ile Süleyman Nazif, Rus tehlikesi için her ne kadar Osmanlı öznesi üzerinden hareket etse de doğru bir öngöründe bulunmuştur. Nitekim Rusya konjonktürünü toparladıktan sonra dış politikada eski moda Çarist yayılmacılığı Komünist ideolojik gayretkeşlik ile harmanlamış ve geniş topraklara hükmetme arzusundan vazgeçmemiştir. bkz. Henry Kissenger, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 429.

fethetmeseydi Osmanlı Boğazlara sahip olup onları kapatamaz, böylece bir milyon gemi Rusya'ya yardıma giderdi. Osmanlı harbe iştirak etmeseydi Ayasofya, Topkapı gibi miraslar Rus tabiyetine intikal ederdi. Rusya'da meydana gelen bu inkılap ile harp esnasında sönen ocakların intikamı da alınmıştır. Üzerinde ecdat tarafından miras edilen her şeyin korunacağı bir vatan duygusu ise bu millete aşılınmıştır.¹³⁸

2.3.4. Almanya

Harp Mecmuası'nda yabancı devletler içerisinde en fazla bölüm Almanya'ya ayrılmıştır. Almanya, müttefiklerimizin tarihinden alınacak dersler şiarıyla okuyuculara aktarılmış, Almanya'yı meydana getiren tarihi teşekküller kısa bir incelemeye tabi tutulmuştur. 10. sayıda "Prusya Nasıl Teşekkül Etti?" isimli makale, Almanya'yı teşkil eden kurucu unsur Prusya ile Türkiye'yi teşkil eden Osmanlı Türkleri arasındaki korelasyondan üzerinden hareket ederek Prusya tarihinden kısaca bahsetmiştir. Makaleye göre tekamülü 18.yüzyılda başlayan Prusya, karada harp ve sulhun temsilcisi sayılmış, sanatkarların vücuda getirdiği bir makine olmuş ve şan şeref peşinde koşan devletlerin ittifak kurmak istedikleri bir devlet haline gelmiştir.¹³⁹ Prusya, devlet içerisinde toplu bir millet teşkiline dayanarak Avusturya'nın yapamadığını yapmış ve Avusturya dağılırken onlar bir millet ve devlet oluşturmuşlardır. Makalede Prusya'da devlet ile kilisenin bir olduğundan bahsedilmiş, mülki ve dini menfaatin birbirine karıştığı ve memleketin reisinin ne derse ruhban sınıfının da ona tabi olduğundan bahsedilmiştir.¹⁴⁰ Makalenin sonlarında ise, Prusya hükümdarlarının haleflerine hep yardımcı oldukları belirtilmiş, ezcümle Büyük Fredrich'in Prusya'nın en parlak örneği olduğu ifade edilmiştir. Fredrich, muazzam bir devlet kadrosu miras bırakmış, Avusturya'dan Silezya'yı, Polonya'dan Prusya Polonya'sını almış, tebaasını 2,5 milyondan 5,5 milyona çıkarmıştır. Ayrıca Fredrich, diplomatik olarak da başarılı bir hükümdar olmuştur. Rusya'nın ilerlemesine engel olmanın zor olduğunu görmüş, bu devleti Şark'ı tahrip eden Hunların ve Kepidlerin hafitleri olarak görmüş ve yakında garbı da tahrip edebileceklerini düşünerek onlarla işbirliğine gitmiştir. Bu doğrultuda Rusya'yı

¹³⁸ Nazif, *y.a.g.m.*, s. 307-309.

¹³⁹ Makalenin giriş cümlesinde görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbi'nde Almanya ile ittifak yapmasının tarihsel temellerle de doğru orantılı olduğu deklare edilerek halka ve askere müttefik kuvvetlerin en doğru seçim olduğu anlatılarak iç propaganda yapılmıştır.

¹⁴⁰ Prusya'daki devlet kilise bileşimi, ulema-ordu bileşimine benzetilmek istenilmiştir. Osmanlı'da orduyu 1913'den sonra hükümetin tek başına idare altına alması ve halife ile ulemanın hükümete tabi olması, Prusya örneği üzerinden sembolik bir şekilde aktarılmak istenilmiştir.

durdurmak yerine onlardan Prusya lehine yararlanma yoluna gitmiş¹⁴¹ ve birbirlerinin arzularına mani olmamışlardır.¹⁴²

Harp Mecmuası, 10.sayıda Prusya'yı kısaca izah ettikten sonra sırayla 12, 13, 14. sayılarda Büyük Fredrich' i konu almıştır. İlk olarak Fredrich'in iki önemli özelliğinin üzerinde durularak hem elindeki toprakları muhafaza etmesi hem de ilhak ettiği yerleri kendi devletine kazandırmasından bahsedilmiştir. Fredrich, ne bir kimseye sırrını vermiş ne de kimseden nasihat dinlemiştir. "Hükümet benim" sözü en çok ona yakışmıştır. Maliyesini kendi kontrol etmiş, hizmet edenleri mükafatlandırmıştır. En mühim işlerde bile bir kalemde hükmünü vermiştir. Bu yüzden ardından kimseyi iyi yetiştirememiştir. Fredrich'in ölümünden sonra yalnız inzibata alışkın memurlar kalmışlardır.¹⁴³

Fredrich, iktisadi büyümeye önem vermiş ve 60 milyonluk servete karşı 160 bin kişilik ordu beslemeye muvaffak olmuştur. Ordusunun dörtte üçü ecnebilerden ve satın alınan kimselerden mürekkep olmuştur. O, bu durumdan memnun olsa da harpte başarılı olunmazsa milletin kendisini müdafaa edemeyeceği gerçeği sakınca yaratmıştır. Fredrich öldükten sonra bu sakınca bir nebze ortaya çıkmıştır. Fredrich'ten sonra orduyu kumanda edecek kimse bulanamamasına askerlerin savundukları yerlerin kendi vatanları dahi olmaması vesile olmuştur. Amirsiz kalınca ordunun içerisine siyaset ve felsefe girmiştir.¹⁴⁴ Fredrich öldükten sonra 1806 yılında Napolyon'a karşı Prusya felaketini hazırlayan sebepler bunlar olmuştur.¹⁴⁵

Fredrich, rahipleri serbest bırakmış fakat kralı methetmeleri ve ahaliye itaati şart koşmuştur. Yine de dini hürriyet bir süre sonra dine karşı hüremetsizlik tevlit etmiştir. Ahlaksızlıklar başlamış, Berlin'de zevk alemleri giderek artmıştır. Fredrich'in vefatı bu süreci daha da hızlandırmıştır. Halk, Prusya'nın istikbalinin

¹⁴¹ Bu bilgi II. (Büyük) Fredrich'in hatıratından oyuculara aktarılmıştır. Uluslararası ilişkilerde diplomasinin önemine atıfta bulunmaktaki amaç, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 150 yıldır uyguladığı denge politikasını meşrulaştırmak olmuştur.

¹⁴² H.M., "Prusya Nasıl Teşekkül Etti?", Sayı 10, Haziran 1332, s. 146-149.

¹⁴³ H.M., "Büyük Frederik", Sayı 12, Ağustos 1332, s. 188-189.

¹⁴⁴ Ordunun içerisine siyasetin sirayeti, İttihatçı bir mecmuanın özeleştirisi olarak kabul edilebilir ancak Alman ordusuna siyasetin sirayeti, Osmanlı'daki gibi bir muhalefet hareketinden ziyade büyük bir imparatorun ölmesinden kaynaklı otorite boşluğuna bağlanmıştır.

¹⁴⁵ H.M., "Büyük Frederik", Sayı 13, Teşrinievvel 1332, s. 202-205.

Fredrich'in şahsı ile kaim bulunduğuna bilememiştir.¹⁴⁶ Prusya için ıslahat şart olmuş ancak Fredrich'in halefi II. Fredrich Wilhelm bu niteliklere sahip olamamıştır. Fransa'da Napolyon'un ortaya çıkışı, Prusya için felaket olmuş ve ordusunun gücü Fredrich ile kaim olan Prusya, 1806 yılında Fransa'ya yenilmiştir. Her şeye rağmen bu felaket uzun sürmemiş, 6 yıllık bir esareten sonra Prusya hürriyetini kazanmıştır. İlimi ve sanatı ile yükselmeye devam eden Prusya, 1870 yılında Napolyon'un hemşerilerini mağlup ederek Germen azminin parlak bir suretini dünyaya göstermiştir.¹⁴⁷

Harp Mecmuası'nın 22.sayısında ise, Almanya İmparatoru Kayzer Wilhelm'in İstanbul'a geliş törenine kısaca yer verilmiştir. 22.sayının kapak resmi Kayzer Wilhelm'in Osmanlı müşir üniforması giyerek çekildiği fotoğraf olmuştur. Mecmua'da Kayzer Wilhelm'in İstanbul'a üçüncü ziyareti olduğu ifade edilmiş, kendilerinin bir gün Çanakkale üç gün İstanbul'da kaldıkları nakledilmiştir. Ayrıca Halife-i zi-şan Başkumandan Mehmet Reşat tarafından Osmanlı ve Alman milletinin şanlı ittifakını ve silah arkadaşlığını ebedileştirme fikrini ispat etmek için Kayzer Wilhelm'e mareşallik rütbesi tevcih edilmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁶ II.Fredrich, askeri reformları, merkeziyetçi bürokratik bir idare kurması gibi Prusya için önemli roller üstlenmiştir. II.Fredrich, tüm bunların yanında şahsi olarak da henüz hayattayken dahi kendi ülkesinde efsaneleşen bir lider olmuştur. Hatta dönemin Prusya'sında, yolculukları sırasında durup patates toplayan köylülerle konuşmaktan çekinmeyen, sevilen bir hükümdar ve hayırsever bir baba figürü olarak tasvir edilmiştir. bkz. Mary Fulbrook, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, Çev. Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 88

¹⁴⁷ H.M., "Büyük Frederik", Sayı 14, Teşrinisani 1332, s. 215-216.

¹⁴⁸ H.M., Sayı 22, Teşrinievvel 1333, s. 338.

استاسیون سالونوندان سلطنت آراسته عوٹری
مسافر خاص و بیوک، متفقہ حشمتاوا امپراطور و بلہم حاضر تکرینک سرکچی استاسیونندہ پادشاہمز افندمز طارقلر نندن استقبالیاری مراسمندن

İstasyon Salonundan Saltanat Arabasına Doğru

Misafir-i hass ve büyük müttfikimiz haşmetli İmparator Wilhelm hazretlerinin Sirkeci İstasyonunda padişahımız efendimiz tarafından istikballeri merasiminden

2.3.5. Avusturya-Macaristan

Harp Mecmuası'nın iki sayısı ortak çıkan 25-26. nüshasında, Avusturya-Macaristan İmparator ve Kralı Şarl ve İmparatoriçe ve Kraliçe Zita'nın 19 Mayıs 1334 (1918) tarihinde İstanbul'a gerçekleştirdikleri ziyaretten söz edilmiştir. Muazzam müttfik olarak lanse edilen Avusturya-Macaristan İmparatoru Şarl, son günlerde müttfik hükümetler hükümdarlarına ziyaretler tertip etmiştir. İlk olarak Alman genel karargahında Almanya İmparatoru ile görüşen Şarl, akabinde Sofya'ya geçerek Bulgaristan Kralını ziyaret etmiştir. Daha sonra Kral Şarl,

İmparator hazretleri Osmanlı müşiri üniformasıyla ve mihmandarları Esat Paşa ile Çanakkale ziyaretinde

İmparatorluğun Maliye ve Hariciye Nazırı ve Erkan-ı Harbiye Reisi ile birlikte İstanbul'u ziyaret eylemişlerdir. İstanbul, beş asırlık payitahtlık tarihinde ilk kez bir Avusturya-Macaristan İmparatorunu resmi bir tören ile karşılamıştır. Avusturya-Macaristan Kralı Şarl'ın yetenekleri ve askeri başarılarıyla da dikkat çekmiş ve cihanı tahrip eden harbin kısa sürede bitip sulhun yeniden hakim olması için büyük bir çaba göstermiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁹ H.M., "Büyük Mütefikimiz Haşmet-Meab Misafirlerimizin Payitaht-ı Osmaniye İlk Ziyaretleri ve Sevgili Şehrimizde Üç Gün İkametleri", Sayı 25-26, Mayıs 1334, s. 386.

Harp Mecmuası'nda Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun ziyaretini anlatan sayfanın aynı nüshasında Kral Şarl'a Osmanlı padişahı Mehmet Reşat tarafından fahri müşirlik (mareşal) unvanını veren ferman aynen yazıya geçirilmiştir.¹⁵⁰

Müttefik Avusturya-Macaristan topraklarını savunmak için gövdesini siper eden ve Viyana Nekahethane'sinde bulunan askerlere, Süleyman Nazif tarafından bir yazı kaleme alınmıştır. Nazif, aziz vatandaşlarım ve kardeşlerim diye başlayan yazısında, bu topraklara gelen askerlerin yalnızca Avusturya-Macaristan'ı değil, Osmanlı mülkünü savunduklarını söylemiş, tarihte var olan nice kahramanlık öyküleriyle hamasi monologlar kaleme alarak halkın ve askerinin manevi duygularını okşamıştır. Hazret-i Muhammed'in diniyle Sultan Osman'ın devletini en tehlikeli zamanda bu askerlerin müdafaa ettiklerini belirten Nazif, Viyana'nın kendilerini müdafaa ettikleri için her bir Osmanlı askerinden razı olduğu saptamasında bulunarak cümlesini bitirmiştir.¹⁵¹

Harp Mecmuası, Mayıs 1334 (Mayıs 1918), S.25-26, Y.2

تذکرہ ایستادن مکرم حاکمین بر قطعه عسکریمیزی کتیش جورجودز
ممنز مسافر و بیوک متقلرعز حشمتار ایمراتور وقرال شارل وایمراتور بیجه قرالیجه زینا حضرانک استقبالی مراسمندن

Trenden indikten sonra hükümdaran bir kıta-i askeriyemizi teftiş buyuruyorlar. Muazzez misafir ve büyük müttetiklerimiz Haşmetlü İmparator ve Kral Şarl ve İmparatoriçe ve Kraliçe Zita hazeratının istikballeri merasiminden

¹⁵⁰ H.M., "Müşirlik Menşur-ı Alisi", Sayı 25-26, Mayıs 1334, s. 386.

¹⁵¹ Süleyman Nazif, "Viyana Nekahethanesi'ndeki Askerlerimize", H.M., Sayı 25-26, Mayıs 1334, s. 407-409.

2.3.6. İtalya

Harp Mecmuası, İtalya ile ilgili spesifik bir başlık açmamıştır. Ancak Osmanlı tarihinde İtalya ile Trablusgarp konusunda ihtilaf bulunduğu için “Trablusgarp’a Dair” isimli makale kaleme alınmıştır. Makalede İslam azmini herkese göstermek için Trablus’ta İtalyanları mağlubiyete giriftar eden mücahitler ele alınmış, Nuri Paşa’nın Afrika’da ateşin çöllerinden şanlı zaferler ihraz ettiği dile getirilmiştir. İtalyanlara karşı beslenen intikam hislerinin ezeli olduğunu belirten makalenin devamında Nuri Paşa ve kahramanlarının İtalyanlara telefat verdirdiği, İtalyanların da intikam için vahşi bir şekilde saldırdıkları belirtilmiş, Halife cihat ilan edince Trablus ahalisinin Nuri Paşa ile birlikte çöller ortasında canlarını feda ettikleri ifade edilmiştir.¹⁵²

Harp Mecmuası, Şubat 1331 (Şubat 1916), S.6, Y.1

Libya’da faaliyet gösteren Senusi tarikatı 1911’den 1918’e kadar Osmanlı kadroları içerisinde mücadele göstermiş, akabinde gerçekleşen Milli Mücadele’yi de desteklemiştir. Fotoğrafta da görüldüğü üzere mücahitler, İslam payesi altında ve yalın bir gaye doğrultusunda etnisite farkı gözetmeksizin topraklarını muhafaza ediyorlar.

Şeyh Senusi Mücahidini

¹⁵² H.M., “Trablusgarp’a Dair”, Sayı 11, Temmuz 1332, s. 170-171.

3. BÖLÜM

HARP MECMUASI'NDA YER ALAN ÇEŞİTLİ KONULAR VE HARP MECMUASI'NIN KAPATILIŞ SÜRECİ

3.1. HARP MECMUASI'NDA İNCELENEN BİYOGRAFİLER

3.1.1. Hafız Hakkı Paşa

Hafız Hakkı Paşa'nın hayatı, Harp Mecmuası'nın 1. sayısında vefatı üzerine kısaca anlatılmıştır. Bu anlatıya göre Hafız Hakkı Paşa, milletinin, ırkının, dininin ezeli ve ebedi düşmanıya çarpışıp Turan kapılarını açmaya uğraşan Osmanlı ordusunun genç ve değerli bir kumandanı olarak hayatını kaybetmiştir. 1295 yılında Manastır'da doğan Hafız Hakkı Paşa, askeri rüştiye ve idadiyi orada okuduktan sonra İstanbul'a gelerek Harbiye Mektebi'ne girmiş, tahsilini ikmal ile birincilikle bitirerek 1318 senesinde Erkan-ı Harbiye yüzbaşılığına tayin edilmiştir. Manastır'da Bulgar ihtilaf komitelerinin tatbikatında büyük yararlılıklar göstermiş, Bulgar komitacılarına karşı gösterdiği üstün gayretlerden sonra stajını bitirmiş akabinde Selanik Mıntika Kumandanlığı'na tayin edilerek eşkıya takiplerinde büyük fayda sağlamıştır. Selanik'te Meşrutiyet'in yeniden ilanı için sarf ettiği çaba, Osmanlı inkılabı tarihinde büyük bir sayfa olarak yerini almıştır. Meşrutiyet'e müteakip Viyana Ateşemiliterliği'ne tayin edilen Hafız Hakkı Paşa, 31 Mart Ayaklanması'nı haber alır almaz Viyana'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiş, isyan bastırıldıktan sonra tekrar Viyana'ya dönmüştür. Balkan Harbi'nin elim neticesinden sonra kendisi, ordunun gençleştirilme fikrinin başını çeken isimlerden birisi olmuştur. 21 Temmuz 1330 seferberliğinden bir müddet sonra Kafkas Harp Cephesi'nde 10.Ordu Kumandanı olmuş, daha sonra da 3.Ordu Kumandanlığı'na tayin edilmiştir. Kafkas Cephesi'nde bulunduğu iki ay süresince gösterdiği muazzam dirayet, takdire şayan olmuş, kahramanlığı ile hep ön plana çıkmıştır. Ölümü de fedakarlığı neticesinde olmuş, hasta askerleri teftiş altında bulundurmak için gösterdiği gayreti, kendisini korumak için gösterememiştir. Lekeli tifoya yakalandıktan dokuz gün sonra şehit olan Hafız Hakkı Paşa, Kafkasya'nın Karskapısı civarında defnedilmiştir. Merhum, aynı zamanda yalnız askerlerin değil herkesin okuyabileceği Şanlı Asker, Bozgun isimli

kitaplar kaleme almış, Şura-yı Ümmet ve Tanin gazetelerinde “Vicdani” mahlasıyla birçok makale de yazmıştır.¹⁵³

Harp Mecmuası, Teşrinisani 1331 (Kasım 1915), S.1, Y.1

اوچنچى اوردو قوماندانى مرحوم حافظ حقي پاشا

Üçüncü Ordu Kumandanı Merhum Hafız Hakkı Paşa

Harp Mecmuası'nın 2.sayısında ise, Enver Paşa tarafından “Hakkı Paşa'nın vefatı üzerine başkumandanlık vekalet-i celilesinden ordu kumandanlıklarına yazılan ta'mimin sureti” aynen yayımlanmıştır. Bu ta'mimi kaleme alan Enver Paşa, Hafız Hakkı Paşa'nın zamansız vefatı ile Osmanlı ordusunun mühim bir ziyan karşısında bulunduğunu belirtmiş böyle mümtaz bir kumandanın ebediyete intikali sonrası

¹⁵³ H.M., “Merhum Hafız Hakkı Paşa”, Sayı 1, Teşrinisani 1331, s. 11.

duyduğu üzüntüye bütün Osmanlı zabitlerinin iştirak edeceğinden emin olduğunu dile getirmiştir. Enver Paşa, merhumun ruhuna hürmetini göstermek için askeriyede bir Yasin-i Şerif okunup rahmet dilenmesini tavsiye ederek ta'mimini noktalamıştır.¹⁵⁴

3.1.2. Dağıstani Mehmed Fazıl Paşa

Mehmet Fazıl Paşa, herkes tarafından sevilen hürmet edilen bir isim olmuş ve Kut'ül Amare önünde şehit düşmüştür. Bu şehitlik mertebesine ulaşan isim için Harp Mecmuası'nda Süleyman Nazif tarafından Mehmet Fazıl Paşa'nın hayatını anlatan bir yazı kaleme alınmıştır. Nazif'in aktardıklarına göre Fazıl Paşa, Şeyh Şamil'in maiyetinde yedi yaşında hayata dahil olmuş, Kafkasya'ya elli sene yağın Rus gülleleri Paşa'nın beşiğinin üstüne düşmüştür. Irak'taki İngiliz mermileri de aynı şekilde göğsü ve tabutu üzerinde patlamıştır. Rus Çarına karşı mücadelesi, devletin hariç ve dahili kırk sene hizmetkarı olması, yetmiş yaşında şehadete ulaşması onu, naaşı önünde ruku edilmesi gereken bir şahsiyet pozisyonuna ulaştırmıştır. Süleyman Nazif, Mehmet Fazıl Paşa'nın namını önceden duymuş, şahsını ise Birinci Dünya Harbi'nden az evvel Bağdat'tan Kafkasya'ya giderken Musul'da tanımıştır. Uzun boylu, iri çeneli, ak sakallı olan Mehmet Fazıl Paşa, Rusların elli sene ölüm yağdırdığı Kafkasya yollarında altmış sene göz yaşı dökmüştür. Kafkasya uğruna Şamil ile birlikte harp edip birlikte esir düşmüş, Kafkasya'nın bir gün Osmanlı'ya tekrar bağlanacağına inanmış, bu inancı da kendisine Şeyh Şamil aşılammıştır. Fazıl Paşa bu minvalde, "Kafkasya Osmanlı padişahınıdır, Moskoflardan kurtarır kurtarmaz mülkü sahibine teslim ediniz, siz de nasibinizi Kafkasya'dan ayrılarak başka yerde arayınız" sözlerinin Şeyh Şamil tarafından nakledildiğini belirtmiştir. Fazıl Paşa'ya göre Kafkasya, üzerinde Şamil'in hüküm sürdüğü Halife-i İslam'a bağlı bir yer olmuştur. Rabbi bu şehit kulunun yaptıklarından elbet razı olmuştur.¹⁵⁵

¹⁵⁴ H.M., "Hakkı Paşa'nın Vefatı Üzerine Başkumandanlık Vekalet-i Celilesinden Ordu Kumandanlıklarına Yazılan Ta'mimin Sureti", Sayı 2, Kanunievvel 1331, s. 28.

¹⁵⁵ Süleyman Nazif, "Dağıstani Mehmed Fazıl Paşa", H.M., Sayı 7, Mart 1332, s. 106-107.

شہید محمد فاضل پاشا

Şehit Mehmet Fazıl Paşa

3.1.3. Süleyman Askeri Bey

Harp Mecmuası'nda Süleyman Askeri Bey ile ilgili yazıyı Süleyman Nazif neşretmiş ve ana tema olarak Süleyman Askeri'nin İngilizlere karşı gösterdiği mukavemeti esas almıştır. Nazif, İngiltere'nin devlet politikasını ele alarak konuya girizgahını yapmıştır. Bu doğrultuda Fransız şair Lamartin'in "Şark'ta Seyahat" adlı eserinde muharebelerin asıl amacının ticari amaçlı olduğunu söylemiş, Anibal için bile ticari maksatlı düşünen ve Kartaca'nın savaşını küçümseyen sıradan bir general olarak söz etmiştir. Lamartin her ne kadar mantıksız biri olsa da sözlerinde bir gerçek mevcut olmuştur, o da İngilizlerin yalnızca ticari kaygıları için (Hindistan Kumpanyası) savaştıkları ve kılıçlarını mazlumların üzerine indirdikleri gerçeğidir. İngilizlerin Asya ve Afrika'yı da kolonileştirmek için vahşete devam ettiğini söyleyen Nazif, İngiliz idaresinin, medeniyetinin, hakimiyetinin çıkarıcı olduğunu, tek gayelerinin yalnızca soymak olduğunu, Britanya Adası'nda, Hindistan'da, Sudan'da bu soyma işlemini gerçekleştirdiklerini anlatmıştır. İşte İngiltere bu

ahvalde gözünü Basra Körfezi'ne kadar dikmiş ve Irak'a bir buçuk asırdan beri göz koymuştur. Birinci Dünya Savaşı çıktıktan sonra aradığı konjonktürü bulan İngilizler bir buçuk asırlık projeleri olan Irak'ı işgal fikrini hayata geçirmişlerdir. Süleyman Askeri Bey, İngiltere'nin Basra Körfezi için harekete geçtiği ve deniz yolunu kontrol ettiği vahim bir anda Irak kumandanlığını almıştır. Tek başına bir ordu gibi olan ve bir avuç kahramanla Kurna önünde düşmanı tutan Süleyman Askeri, Kurna'da iki bacağından yaralanmış fakat buna rağmen Basra'ya kadar ilerlemiş ve Şuaybe'de taarruz ederek İngilizlerin yenilebileceğini fiilen göstermiştir. Süleyman Askeri, Şuaybe önünde kalmış ve gülerek kendisini feda etmiş bir Osmanlı subayı olmuştur. Mezarı Osmanlı için yıkılmayacak bir istihkam olacaktır.¹⁵⁶

Harp Mecmuası, Mayıs 1332 (Mayıs 1916), S.9, Y.1

Süleyman Askeri Bey

Irak Cephesinde hareketin ilk devresinde cüz'i bir kuvvetle faik hasma uzun zaman mukavemet göstermiştir.

¹⁵⁶ Süleyman Nazif, "Süleyman Askeri Bey", *H.M.*, Sayı 9, Mayıs 1332, s. 130-131.

Süleyman Askeri Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yer altı örgütlenmesi olarak kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'nın lider kadrolarından bir isim olarak yer almıştır. Daha önce Trablusgarp'ta gösterdiği faaliyetlerle ve bölgede düzensiz birliklerin koordinasyonunu sağlamasıyla halkın ve ordunun takdirini kazanmıştır. Ancak Bingazi'de İtalyanlara karşı başarılı olan düzensiz güçlerin, Irak'ta İngilizlere karşı da başarılı olacağını düşünmüş, Şuaybe'de bu doğrultuda bir plan hazırlamıştır. Gerçekte ise onun aşiret devşirmelerine gereğinden fazla güvenmesi, Irak'ta istenilen sonucun alınamamasına yol açmıştır.¹⁵⁷

Harp Mecmuası, Mayıs 1332 (Mayıs 1916), S.9, Y.1

سليمان عسكري بك يكن ابتاليا جرنيزه بوكسوه
المصروده طرابلس غرب كشميري

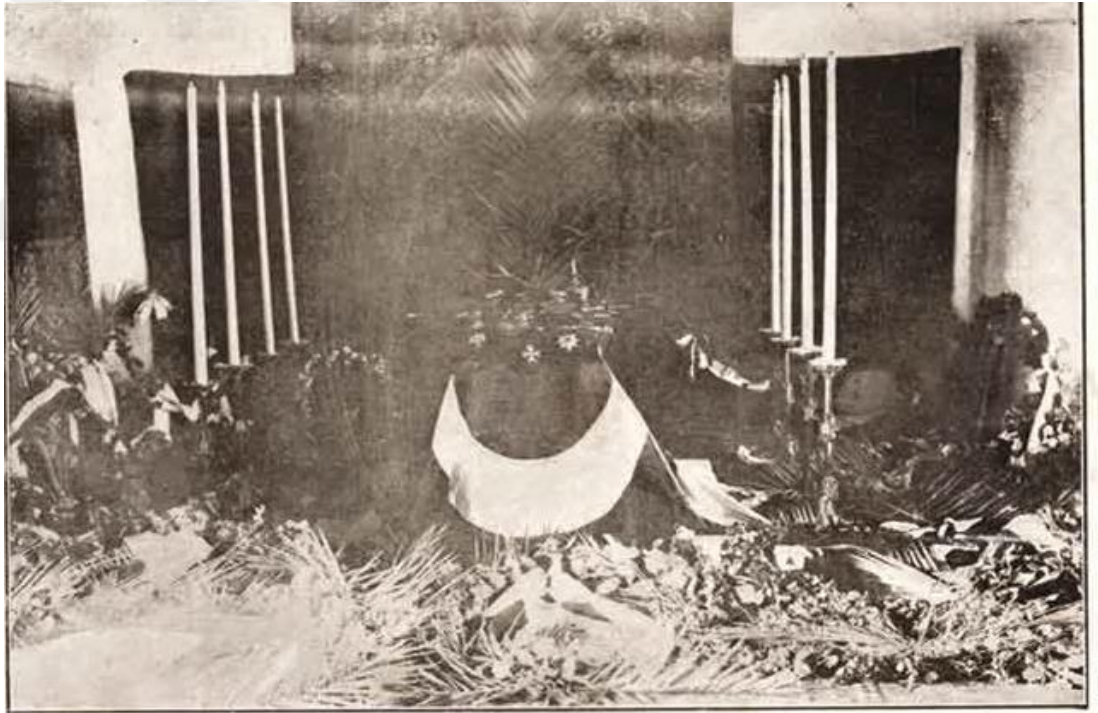
**Süleyman Askeri Bey geçen İtalya harbinde bu kisve ile Mısır'dan
Trablusgarp'a geçmişti.**

¹⁵⁷ Philip H. Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Yarı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 150.

3.1.4. Von der Goltz Paşa

Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusundaki faaliyetleri, bu çalışmanın Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu'nun Askeri bölümünde bahsedilmiştir. Harp Mecmuası da kendisi için "Büyük Golç Paşa" adıyla kısa bir bölüm ayırmıştır. Mecmua'daki ifadelerle göre Goltz Paşa çok erken hayata veda etmiş ve Osmanlı'yı ikinci vatani olarak kabul eden Goltz'un Osmanlı zaferlerini göremediğinden bahsedilmiştir. Goltz Paşa, saçlarını Osmanlı için ağartmış, Irak Seferini Osmanlı ordusu için ihya etmiş, şimdi ise Kut'taki albayrağı seyrettiği söylenmiştir. Ayrıca Balkan seferinde Osmanlı askerlerini koruduğu, askerlerin kendisine duacı olduğu, tabutunu omuzlarında taşıyan asker talebelerinin ona uzaktan imrenerek baktığı ve cesedinin bu topraklarda kalmasını arzu ettiği ifade edilmiştir.¹⁵⁸

Harp Mecmuası, Mayıs 1332 (Mayıs 1916), S.9, Y.1

تولج باشا نك سويدي بايرالمره سارانش محترم جسدي التنجى اردو قراكلنده

Golç Paşa'nın pek sevdiği bayrağımıza sarılmış muhterem cesedi altıncı ordu karargahında

¹⁵⁸ H.M., "Büyük Golç (Goltz) Paşa", Sayı 9, Mayıs 1332, s. 141. Von der Goltz, millet-i müselleha (ordu-millet) geleneğinin en önemli temsilcisi olmuş, bu kapsamda ordudaki profesyonel çekirdek kadronun vatandaş askerlerle desteklenmesi tezini oluşturmuştur. Bu teori, Türk ordu geleneğinin de ontolojik yapısını yansıtmıştır. bkz. Colmar von der Goltz, *Millet-i Müselleha*, (Haz. İsmet Sarıbal), Otorite Yayınevi, 2016.

3.1.5. Faik Paşa

Harp Mecmuası, Ağustos 1332 (Ağustos 1916), S.12, Y.1

Kahramanlıkla dolu mazisini Kafkasya Cephesi'nde ilk ateş hattında gösterdiği fedakarlıkla tetvic ve tahtim eden Kolordu Kumandanı Şehit Faik Paşa

Harp Mecmuası'nın 12.sayısında Kafkasya Cephesi'nde şehit olan Faik Paşa'nın hayatı kısaca neşredilmiştir. Faik Paşa, 16 Mayıs 1310 tarihinde Mekteb-i Harbiye'ye girerek 1315'de Erkan-ı Harbiye Yüzbaşılığına neşet etmiş ve ordunun önemli kademelerinde görev alarak Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Daha sonra Mitroviçe Fırkası'nda memur edilmiş, 1324'te kaymakamlığa terfi edilmiş ve

Osmani nişanı ile bir kez daha ödüllendirilmiştir. 1330'da bürokrasideki ve askeriyedeki üstün başarılarından mütevellit mirivalığa terfi buyrulmuştur. Kafkas Cephesi'nde 17 Ağustos 1332 tarihinde şehit olan Faik Paşa, bir asker için lazım gelen bütün iyiliklere sahip, başarılı bir erkan-ı askeriye subayı olarak Osmanlı Devleti'nde önemli bir yer edinmiştir.¹⁵⁹

3.1.6. Ömer Naci

Ömer Naci'nin vefatı üzerine Harp Mecmuası 12.sayısında kendisi için bir bölüm ayırmış, Ömer Naci'nin Harbiye'den mezun olduktan sonraki hayatını ve kişiliğini ele almıştır. Bu bağlamda Ömer Naci 1317'de Mekteb-i Harbiye'den mezun olup mülazımlık vazifesi için Rumeli'ye gitmiştir. O tarihlerde Ömer Naci, Selanik'te "Çocuk Bahçesi" adıyla yayımlanan küçük bir mecmuada kendine has yazılarıyla görülmeye başlamıştır. Vatanın ecnebi müdahaleleri altında ezildiğini beyan eden yazılarından sonra mecmua kapanmış, Naci de Paris'e firar etmiş ve orada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. Bu serbest muhitte fikirlerini özgürce dile getiren Naci, orada pek çok hizmetler ifa eyledikten sonra İran ve Kafkasya'ya gitmiştir. Farsçası çok iyi olan Ömer Naci, İran'da büyük başarılar gösterdikten sonra idama mahkum edilse de Meşrutiyet'in ilanından sonra bu hüküm düşmüş ve Osmanlı hududuna gelerek çok sevdiği topraklarına kavuşmuştur. Ömer Naci, Meşrutiyet'in ilanından sonra da hiç boş durmamış, yazılarına devam ederek Anadolu'nun en ücra köşelerinde dahi konferanslar vermiştir. Bilhassa hitabet yeteneğinin yüksek olması, Anadolu halkının onun konuşmalarına hayran olmasına vesile olmuştur. Daha sonra patlak veren Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na da katılan Ömer Naci, Bingazi ve Rumeli'de oldukça fedakarlıklar göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı başladığında ise kendi arzusuyla İran tarafına koşmaya çalışırken hastalanmış ve Kerkük Hastanesi'nde vefat etmiştir.¹⁶⁰

Ömer Naci, Meşrutiyet yıllarında İttihatçıların en seçkin ve heyecanlı hatiplerinden birisi olmuştur. O, hitabet yeteneği ve dildeki üslup farklılığıyla yalnızca Bab-ı Âli Baskını'nı gerçekleştiren kadroya tesir etmemiş, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü de derinden

¹⁵⁹ H.M., "Faik Paşa", Sayı 12, Ağustos 1332, s. 183.

¹⁶⁰ H.M., "Ömer Naci", Sayı 12, Ağustos 1332, s. 186-187.

etkilemiştir. Özellikle Atatürk'ün güzel konuşma ve güzel yazma nutuklarındaki Namık Kemal üslubuna, Ömer Naci vesile olmuştur.¹⁶¹

Harp Mecmuası, Ağustos 1332 (Ağustos 1916), S.12, Y.1

Kalemiyle, nutkuyla sonra İran yolunda kılıcıyla sevgili milletin ikbaline can veren kıymetli Şehit Ömer Naci

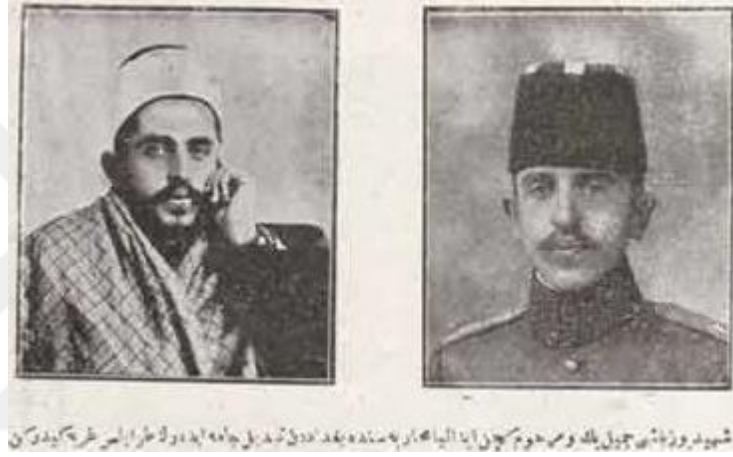
3.1.7. Yüzbaşı Cemil

Yüzbaşı Cemil Bey, Irak Cephesi'nde Süleyman Askeri Bey ile birlikte İngilizlere karşı savaşmış, Oscancık Taburu Kumandanı olarak Kurna üzerindeki

¹⁶¹ Fethi Tevetoğlu, *Ömer Naci*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:817, Ankara, 1987, s. 27-28.

Rota suyunu korurken hayatını kaybetmiştir. Harp Mecmuası, kendisi için “Bir vücut la-yemut” başlığı açmıştır. Cemil Bey 6 Nisan 1320 tarihinde Mekteb-i Harbiye’den mezun olmuş ve akabinde Üçüncü Ordu’ya neşet etmiştir. Daha sonra görevi gereği Bağdat’a giden Cemil Bey, buradan Trablusgarp’a geçerek Süleyman Askeri Bey’in yanına gitmiş ve hayli fedakarlıklar göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı başladığında ise Arabistan çöllerinde nam salan Osmancık Taburu ile birlikte Bağdat’a gitmiştir. Kut’ül Amara etrafındaki Albayrakları görmeye maalesef ömrü vefa etmemiştir.¹⁶²

Harp Mecmuası, Teşrinievvel 1332 (Ekim 1916), S.13, Y.1

Şehit Yüzbaşı Cemil Bey ve merhum geçen İtalya muharebesinde Bağdat’tan tebdil-i came ederek Trablusgarp’a giderken

3.1.8. Hakkı Fazıl Bey

Harp Mecmuası, yalnızca kendi seçtiği isimlerin hayatlarını yayımlamakla kalmamış, aynı zamanda mecmua idaresine gönderilen mektupların da bir kısmını yayımlamıştır. Bu yayımlar ekseriyetle şehit olan isimleri halka ve orduya tanıtmak amaçlı olmuştur. Hakkı Fazıl Bey de bu isimlerdendir. Kendisi, Mihal Gazizade Kaymakam Hakkı Fazıl Bey olarak bilinmiştir. Harbin ilanından sonra intikam hasebiyle Rus huduna koşmuş, başarılarından dolayı kaymakamlığa terfi eylemiştir. Bir müddet sonra Irak havalisine gitmiş ve orada yalnızca dostlarını değil düşmanlarını dahi azmi ve başarılarıyla kendisine hayran bırakmıştır. Irak Harbi’nde ricat eden düşmanı sıcak takip yapıp imha etmeyi arzularken can vermiştir. Onun

¹⁶² H.M., “Bir Vücut La-Yemut”, Sayı 13, Teşrinievvel 1332, s. 205-206.

gibi olmaya çalışmak her Osmanlı neferinin gıpta ile bakacağı bir gaye ve kulaklardan çıkmaması gereken bir arzu olmuştur.¹⁶³

3.1.9. Fazıl Ferit

Harp Mecmuası'nın 18.sayısında Fatma Nurunnisa tarafından Cephe-i Harplerin birinden alıntı yapılarak "Fazıl Ferit'in Gazası" adlı kısa bir pasaj yayımlanmıştır. Fazıl Ferit'in kim olduğu hakkında net bilgi verilmemiş lakin kahramanlığı edebi dizelerle anlatılarak manevi kudret oluşturulmaya çalışılmıştır. Fazıl Ferit, asker elbisesini giymiş, başına "Enveriye'yi"¹⁶⁴, o çuhadar başlığı çekmiştir. Tren onları Kudüs'e nakletmiş, kafiye Yafa'da Cemal Paşa karşılamıştır. Çölden geçmişler, bir süre sonra Mısır'a, Nil-i Mübareke doğru yapılan yeni hattın yapımına yardıma gelmişler, bu hatlarda kendi vagonları üzerinde Süveyş Kanalı'na İngilizlerle harbe gitmeyi amaçlamışlardır. Fazıl, bir ara sızmaya çalışan İngilizleri fark etmiş ve onlara sükunetle ateş etmiştir. Tüfekten çıkan ateşi gören uzaktaki askerler, bu alev ışıltılarını huzurlu bir şekilde seyretmiş ve Fazıl Ferit ile gurur duymuşlardır.¹⁶⁵

3.1.10. Asım Bey

Asım Bey, Fatih Rüşdi-i Askeriyesini bitirerek Mühendishane-i Berri Hümayun'a dahil olmuş, 1319'da Topçu Mülazım rütbesiyle mektepten mezun olarak Makedonya'da eşkıya ve çete takipleriyle nam salmış seçkin bir asker konumuna erişmiştir. Özellikle Balkan Savaşı'nda büyük yararlılıklar göstererek garp ordusunun uğradığı hazin duruma rağmen kendisi tarafından komuta edilen bataryaları büyük bir başarıyla ormanda saklamış ve düşmanın eline geçmemesi için büyük fedakarlıklar göstermiştir. Ricatın kaçınılmaz olduğu o anlarda ordu kademe kademe geri çekilirken Asım Bey, bataryaları kesif bir ormanda saklamış, gündüzleri Sırplarla çarpışıp geceleri bataryaları en kestirme yoldan Manastır'a ulaştırmıştır. Daha sonra bu bataryaları İstanbul'a kadar getirmiş, ordunun topa en çok ihtiyacı olduğu anda bu görevi başarmıştır.¹⁶⁶ Balkan Savaşı'nın sonunda içlerinde Enver

¹⁶³ H.M., "Şehit Hakkı Fazıl Bey", Sayı 15, Kanun-ı evvel 1332, s. 238.

¹⁶⁴ Enveriye, orduda biraz şapkayı andıran ve Peyami Safa'nın deyimiyile bir serpuş nev'i olarak ihdas edilmiştir. Garpçılar bu farklı külahı şapkanın bir müjdecisi olarak telakki etmişlerdir. bkz. Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, ATAM, Ankara, 2010, s. 53.

¹⁶⁵ Fatma Nurunnisa, "Fazıl Ferit'in Gazası", H.M., Sayı 18, Nisan 1333, s. 282-284.

¹⁶⁶ Bu çalışmanın ilk bölümünün askeri durum başlığında belirtilen, son dönem Osmanlı subaylarının Makedonya ve civarında gayr-i nizami harp tecrübesi kazanarak inisiyatif alma becerisine erişimleri,

Paşa'nın da bulunduğu 10.Kolordu ile ikinci payitaht Edirne'ye de girme lütfuna ulaşan Asım Bey, Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra gönüllü olarak gittiği Kafkasya Cephesi'nde şehadet mertebesine ulaşmıştır.¹⁶⁷

Harp Mecmuası, Mayıs 1333 (Mayıs 1917), S.1, Y.2

Şehit Asım Bey

3.1.11. Ferik İmhof (İmhoff) Paşa

Uzun yıllar Osmanlı ordusunda hizmet ifa eyledikten sonra memleketi Almanya'ya geri dönen ve Berlin'de vefat eden Topçu Ferik İmhoff'a vefa göstergesi için Harp Mecmuası, onun biyografisini yayımlamıştır. 2 Ağustos 1314 tarihinde Tophane-i Amire'de topçu ümeradan sorumlu olmak üzere memur tayin edilen İmhoff Paşa, 3 yıl sonra önce mirlivalık rütbesi almış, ardından fahri yaveran

Asım Bey'in biyografisinde yer alan inisiyatif kullanarak bataryaları düşmana teslim etmeme durumu ile doğrudan örtüşmüştür. Nitekim Asım Bey de Makedonya'da çetecilere karşı nam salan bir subay olmuş, Harp Mecmuası da bu durumu propagandist bir perspektifle okuyucularına sunmuştur.

¹⁶⁷ H.M., "Asım Bey'in Tercüme-i Halî", Sayı 19, Mayıs 1333, s. 302.

silkinde dahil olmuştur. 1318'de Konya ve Eskişehir havalilerini dolaşmış, iki sonra Almanya'ya gitmiş, Osmanlı hizmetinde bulunduğu bu süre zarfında görevine sadıkane bir şekilde yerine getirmiştir. Moltke ve Von der Goltz'dan sonra aynı meziyeti ibraz eylemiş, kendisi topçu talimnamelerini anlatan Türkçe ve Almanca iki eser neşretmiş, Osmanlı ordusu tarafından pek samimi bulunarak çok sevilmiştir. İmhoff Paşa, Türkçeyi çok iyi öğrendikten sonra bazı Türkçe eserleri Almancaya da tercüme ettirmiştir. Özellikle Hüseyin Rahmi Bey'in romanlarını çok beğenen İmhoff, Rahmi Bey'in bir eserini Almancaya tercüme ettirmiştir. Almanya'ya döndükten sonra da Türklerin askeri ahlak ve faziletleriyle alakalı makaleler yazarak Türkiye'ye karşı hürmetini gösteren İmhoff Paşa'nın ebediyete intikal edişi, orduyu derin bir yasa boğmuştur.¹⁶⁸

Harp Mecmuası, Mayıs 1334 (Mayıs 1918), S.25-26, Y.2

Müteveffa Ferik İmhof Paşa

¹⁶⁸ H.M., "Ferik İmhof Paşa'nın Vefatı", Sayı 25-26, Mayıs 1334, s. 409-411.

Ferik İmhoff Paşa, İttihatçuların önemli isimlerinden eski sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yla yakın arkadaşlık kurmuştur. Dolayısıyla Harp Mecmuası'nın yayımlanmasına teşvik sağlayan İttihat ve Terakki'nin öncül kadrolarının Mahmut Şevket Paşa ekolünden gelme isimler olması, İmhoff Paşa'ya Mecmua'da övgüler düzülmesine neden olmuştur. Ancak İttihat ve Terakki içerisinde bulunmasına rağmen Cemiyet'in bazı görüşlerini tenkit eden isimlerden biri olan Kazım Karabekir ise İmhoff Paşa'nın 1913 yılında Berlin'de verdiği konferanstaki sözlerini, "Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri" adlı eserinde yayımlamıştır. İmhoff Paşa bu konferansta, Anadolu'nun 60-70 milyon insan barındırabileceğini lakin üzerinde 15 milyon insanın yaşadığını, arazinin sadece %3'ünden faydalandığını, Türklerin bu geniş alanı ekip biçip, imar etmeyi bilmediklerini, tüm bunlar karşısında bölgenin kolonizasyon yapılması gereken bir alan olduğunu söylemiştir.¹⁶⁹ Karabekir tarafından nakledilen bu bilgiye göre İmhoff Paşa, Harp Mecmuası'nda kendisiyle ilgili anlatılan özelliklerle bağdaşmayan teoriler sarf etmiştir.

3.1.12. Bahaeddin Paşa

Harp Mecmuası, Haziran 1334 (Haziran 1918), S.27, Y.3

Otuzuncu Fırka Kumandanı ve Onuncu Kolordu Kumandan Vekili Şehit

Mirliva Bahaeddin Paşa

¹⁶⁹ Kazım Karabekir, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp (Haz.), Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 146-147.

Harp Mecmuası, son nüshası olan 27.sayıda şehit bir ulemanın çocuğu olan Bahaeddin Paşa'nın hayatını nakletmiştir. Bahaeddin Paşa, 1290 yılında Beşiktaş Sinan Paşa Mahallesiinde dünyaya gelmiş, ibtidayi ve rüştiyesini Kuleli'de, idadiyi ise Bursa Askeri İdadisi'nde okumuş, 1310 yılında girdiği Mektebi-i Harbiye'den 1312 yılında mülazım-ı sanilikle mezun olmuş ve dördüncü orduya memur edilmiştir. Sarıkamış hareketında gösterdiği yararlılıklar ve fedakarlıklar, ordu tarafından takdirle karşılanmış, özellikle Açınur şimalinde düşmanı ricat etme mecburiyetinde bırakması bunun emsali olmuştur. Ayrıca Kop Cephesi'nde düşmanın taarruzunu da müdafaa etmiş ve Ruslara birçok telefata verdirmiş, bu sebeple rütbesi miralaylığa terfi edildiği gibi Almanya devleti tarafından ikinci rütbeden Gruvadüfer Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Bahaeddin Paşa en nihayetinde 18.06.1332 tarihinde Refahiye ile Erzincan arasında bulunan Çardaklı mevkiisindeki Karadağ hücumunda, infilak eden şarapnel parçasının vücuduna isabeti sonucu hayatını kaybetmiştir.¹⁷⁰

3.2. HARP MECMUASI'NDA YAYIMLANAN ŞİİRLER

Osmanlı Devleti Harbiye Nezareti, savaş sürecinde her daim cepheyi takviye etmek, yeni neferler gönderebilmek, mevcut askerlerin firar etmeden savaşa devam edebilmelerini sağlamak amacıyla bir takım teşebbüslerde bulunmuştur. Harp Edebiyatı oluşturma fikri, bu teşebbüsler içerisinde en önemli yeri tutan fonksiyonlardan olmuştur. Özellikle Çanakkale Savaşı ile birlikte devrin önde gelen şairleri, edebiyatçıları cepheye götürülmüş, burada kaleme alacakları şiirlerin diğer cephelere de emsal teşkil ettirilerek askerleri coşturacak besteler ve şiirler ortaya koymaları istenmiştir.¹⁷¹

Harp Mecmuası'nda yayımlanan edebi şiirler, geneli itibariyle retorik söylemler barındıran ve hamaset devşiren türde yazılmıştır. Dönemin önde gelen fikir adamları, burada şiirler kaleme almış ve epik türden eserler üretmeye gayret göstermişlerdir. Harp Mecmuası'ndaki şiirlerin, okuyucuyu düşündürerek eyleme geçmesini sağlama ve onu belirli planlar çerçevesinde konsolide etme hedefi taşıması hasebiyle Bertolt Brecht tarzıyla benzerlikler göstermesi, bu noktada göze çarpan bir başka unsur olmuştur. Mecmua'daki şairlerin Türkçü gelenekten gelmeleri ve pek

¹⁷⁰ H.M., "Bahaeddin Paşa'nın Tercüme-i Hali", Sayı 27, Haziran 1334, s. 430.

¹⁷¹ Selçuk, *a.g.m.*, s. 199-201.

tabi kelimeleri milliyetçi elekten geçirerek seçmeleri, milliyetçiliğin alt unsuru olan romantizmin de şiirlerde vücut bulmasına olanak sağlamıştır.

Harp Mecmuası, şiir konusunda oldukça zengin bir içeriğe sahip olmuştur. Ziya Gökalp, Vedat Nedim, Hakkı Süha, Mehmet Emin, Ahmet Nedim, Mithat Cemal, İdris Sabih, Yusuf Ziya, Manastırlı M. Hasib, Abdülhak Hamit Harp Mecmuası için şiirler kaleme almış ve Dünya Savaşı'na edebi bir anlam katarak cephedeki askerlere yön vermeye çalışmışlardır. Nitekim orduya verilecek yön yalnızca silahlarla değil, belagat içeren cümlelerle de olabilmıştır. Mecmua'daki şiirler ile Harbiye Nezareti'nin emirlerinin devletin tekrar eski günlerine dönmesi için en doğru kararlar olduğu fikri yerleştirilmek istenmiş ve bu doğrultuda ordunun manevi gücünün canlı tutulması gerektiği hedeflenmiştir. Bu noktada Harp Mecmuası'nda geçen bazı şiirleri inceleyeceğiz.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Harp Mecmuası'nda şiirlerin öznesi asker olmuştur. Askerler, şairin zihninde tasarladığı kahramanlık tümcelerinde yer almışlardır. Mehmet Emin tarafından kaleme alınan “Orduya Selam” şiiri, ismi ve içeriği ile bir bakıma Harp Mecmuası'nda geçen bütün şiirleri kapsayıcı bir nitelik taşımıştır.

Ey gözleri cesaretler

Kalbi evcler saçan asker!

Senin göğsün hakanların

Tahtlarına kanat gerdi;

Tekbir sesin düşmanların

Toplarına cevap verdi.

Selam sana ey şanlı ordu;

Sen kurtardın aziz yurdu!¹⁷²

...

¹⁷² Mehmet Emin, “Orduya Selam”, *H.M.*, Sayı 4, Kanunisani 1331, s. 52-53.

Harp Mecmuası'nda bazı şiiirlerin kime ithaf edilerek yazıldığı da belirtilmiştir. Mecmua'nın 8.sayısında Mithat Cemal, Çanakkale Muharebesi'nde kolunu milleti için feda eden Mülazım-ı evvel Hasan Dursun Efendi için bir şiiir yazmıştır.

...

Setr etme sakat şeklini, çek sargını kaldır,

Bak işte abide-i hüsnü sakattır.

Harbin yine beyninde öten kus-ı zaferle,

Galip gelen ellerdeki namus-ı zaferle

Ay yıldızımız meş'al-i milliyetimizle

Hayru'l halef-i fecr olan rayetimizle

Bir halce-i pür tantana kursun sana millet,

Dursun bu kesik kolda arus-ı ebediyet!¹⁷³

İdris Sabih de Anafartalar'da şehit olan Zabit vekili Ahmet Tevfik Efendi için bir şiiir neşretmiştir. "Kardeşime" isimli bu şiiirde, Çanakkale'nin elem şartları, şehidin naaşının dahi bulunamaması anlatılarak betimlenmiştir.

...

Yad eller dağıttı halka gül suyu,

Yok sana gözyaşı dökecek anan:

Kardeşim üzülme müsterih uyu,

Ne mutlu gülüyor zavallı vatan!

Bir çile ipekten yumuşak sinen

Serhaddi tutup sarp Balkanlar gibi;

Kaşından daha çok bıyığın yokken

¹⁷³ Mithat Cemal, "Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Bir Askere", *H.M.*, Sayı 8, Nisan 1332, s. 122.

*Dövüştün yeveli aslanlar gibi!
Ne kadar aradım senin kabrini,
Yok diye boynunu büktü her çiçek.
Yanıldım kardeşim bağışla beni,
Sen arzdan semaya nakl ettin gerçek!*¹⁷⁴

Harp Mecmuası, Nisan 1332 (Nisan 1916), S.8, Y.1

جانان قلعہ محاربہ سندرہ قورانی، ملتیک وارلفندہ فرا ایتمسہ ضابطہ سندرہ
موزم اول حسن طور سونہ افندی
ی ۲۵ ط ۲ ک ۸ ده طاقم قوماندای ایکن ۲۰ نیشان ۱۳۳۱ کیچہ سی سونانی دہرہ،
سولکو هجومندہ بطورین مہدی ایہ سول قورانی نائب ایتمسہ۔

Çanakkale Muharebesinde kolunu, milletin varlığına feda etmiş zabitlerimizden Mülazım-ı evvel Hasan Dursun Efendi. Y45 T2 K8 takım kumandanı iken 20 Nisan 1331 gecesı Soğanlıdere’de süngü hücumunda bir topçu mermisi ile sol kolunu kaybetmiştir.

¹⁷⁴ İdris Sabih, “Kardeşime”, *H.M.*, Sayı 9, Mayıs 1332, s. 132.

Ziya Gökalp, Harp Mecmuası'nın 14.sayısının kapak resminde yer alan ve siperde uyuyan bir nefer için "Asker ve Şair" isimli bir şiir yazmıştır. Gökalp, kendileri için kanını dökmekten çekinmeyen askerleri şiirlerinde belirtmeyen şairlere sitem etmiştir.

...

O, orada senin için kanını

Seve seve döker iken ey şair!

Sen ne için ona birkaç anını

Vakfederek yazmıyorsun bir şiir!

O, senin için hayatını verirken

Üşenirsin ona destan yazmaya...

Haktır almak kalemini elinden

Ve git demek ona mezar kazmaya...¹⁷⁵

Harp Mecmuası'nda yer alan şiirlerde yer yer İslami öğeler de ağır basmıştır. Özellikle Ahmet Nedim'in Teşrinisani 1331 yılında kaleme aldığı "Namaz" şiiri bunun en parlak örneği olmuştur. "Namaz" şiiri, halkın İslami hassasiyetlerinin Harp Mecmuası'nı yayımlayan grup tarafından ne kadar iyi bilindiğini göstermiş, bu bağlamda iç propagandaya yönelerek halkın, orduya ve hükümete itimadını arttırmasını amaçlamıştır. .

...

Allah Allah, bu ne yüksek bir imandır ya Rabbi

Bir Müslüman, ne büyük bir kahramandır, ya Rabbi!

Kahramandır, çünkü toplar etrafında patlarken

Zerre kadar titremedi, namazını bozmadı

Dört yanına ateş açan türlü türlü afetten

¹⁷⁵ Ziya Gökalp, "Asker ve Şair", *H.M.*, Sayı 14, Teşrinisani 1332, s. 214.

Sanki onu koruyordu bir meleğin kanadı.

...

Ta gerisine karşı boynu bükük duran bir nefer

Korku bilmez bir yiğitti... hürmetle eğildim!

Duasına, mutlak amin diyordu melekler

Kendimi pek fazla gördüm... usul usul çekildim

Ben giderken kulağıma doldu onun sadası

(Allahümme salli ala seyyidina) duası.¹⁷⁶

Kendisinden Üstad-ı Azam olarak bahsedilen Abdülhak Hamit Tarhan'da İslami motifler barındıran "Tekbir" isimli şiiriyle Harp Mecmuası'nda yer almıştır. Tarhan'ın kendi el yazısıyla kaleme aldığı bu şiirin çerçeveletilmiş halinin fotoğrafı da Harp Mecmuası'nda yer almıştır.

Allahü ekber! Kaim onunla mihrab u minber

Tekbir-i milli İslam'a rehber Allahü ekber!

Dinim bu dindir, Allah birdir, haktır Peygamber

Millet, diyanet, devlet, hilafet daim beraber

Allahü ekber! Allahü ekber!

Zatı bir ancak bin birdir ismi, hep bildik ezber

Dindaşımızdır kuşlar, melekler, tuba, sanavber

Allahü ekber! Allahü ekber!

Lütfuyla olsun hal-i hazerde yahut seferber

Asker muzaffer, hakanı mesrur, a'dası müdber

Allahü ekber derken o asker hem bahr hem berr

¹⁷⁶ Ahmet Nedim, "Namaz", H.M., Sayı 4, Kanunisanı 1331, s. 56-57.

Hem leyl-i müzlim, hem mihr-i Enver hem mehd ü makber

*Tekrar edip der: Allahü ekber! Allahü ekber!*¹⁷⁷

Harp Mecmuası, Temmuz 1333 (Temmuz 1917), S.20, Y.2

Üstad-ı a'zam Abdülhak Hamit Bey

Harp Mecmuası şiir türünü, karşı propaganda faaliyetleri kapsamında İtilaf Devletlerini hakir göstermek için de kullanmıştır. Bu bağlamda Mecmua'nın 5.sayısında İngilizler ve Fransızlar için şiirler kaleme alınmıştır. “Çanakkale'den Kaçan –İngilizlere-“ ismini taşıyan şiir, kimin tarafından yazıldığı belli olmasa da hedef kitlesini belli etmiştir.

...

Türkün kanı etmiş de temas öyle kızarmış

Tarihinizin çehre-i bi-hüss ü hayası!

Askerlerinizi fenn-i firarın uleması!

Kimdir bu kaçanlar, kızınız mı karınız mı?

¹⁷⁷ Abdülhak Hamit Tarhan, “Tekbir”, H.M., Sayı 20, Temmuz 1333, s. 306.

Cidden o mehabetli dirednotlarınız mı?

Bir şaibe şeklinde duran öyle denizde?

Namusunuzun derbeder enkazını biz de

Askerleriniz zannediyor aldaniyorduk!

İngiltere, ey maskeli haydud-ı müdebdeb.

Ey arzı soyan rahat-ı akvamı çalan hep

Biz kavmini millet, seni devlet sanıyorduk!

Git tayf u hayalet gibi maziye refik ol,

Müstemleke çal, çöller aşır, kabileler soy;

...

Harp etme fakat; tigrini rayatını kır, at;

Kafi sana bir pençe-i garet yed-i sirkat.¹⁷⁸

Mithat Cemal ise “Fransızlara” isimli şiiri yazarak Fransa’ya ve Fransa’nın kalbi olan Paris şehrine karşı şahsı nezdinde bir eleştiride bulunsa da, aslında Osmanlı Hükümet ve milletinin Fransızlara yönelik tenkitlerini dile getirmiştir.

Ey Paris, evet ey koca fecr-i medeniyet,

Layık mı o gölgeyle bu teşrik-i hüviyet?

...

Sensin yine insanı itip eyleyen idhal

Ukbaya saray-ı medeniyet eşîğinden;

Ehram-ı temeddün yine insan kemiğinden

Türkün kanıdır kavminizin maksadı halen

...

¹⁷⁸ H.M., “Çanakkale’den Kaçan –İngilizlere-“, Sayı 5, Şubat 1331, s. 68.

Ey tüller ipekler bürünen şehri mehasin,

*Bir kanlı palaspareye layık bedevin!*¹⁷⁹

Harp Mecmuası I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı dış cephelerdeki kahramanlıklar, fedakarlıklar ve askeri başarıları anlatmak için birçok şiir yayımlamıştır. Bu durumun oluşmasındaki yegane sebep, motivasyona en fazla ihtiyaç duyan askerlerin Osmanlı toprakları dışında görev yapan askerler olmalarından kaynaklanmıştır. Edebi metinlerin de ekseriyetle dış cephelere ayrılması, Harp Mecmuası'nın dış cephelere verdiği önemde çizgisinden sapmadığını göstermiştir.

Ziya Gökalp, "Galiçya Yolunda" isimli şiirinde Türk askerinin Rusya'ya karşı müttefikleriyle birleştiğini, İslam'ın kurtulması için olanca mücadele ettiğini belirtmiştir.

...

Türk, Nemseli, Alman

Birleştik, bir kocaman

Ordu yaptık yürüdük

Diyeceksin el aman

...

Uygun düştü kelamlar,

Halifeye selamlar!

Moskof'u ezeceğiz

*Kurtulacak İslamlar.*¹⁸⁰

Manastırlı M. Hasib de başlığı olmayan ve sağ üst köşesinde "Şiir" diye yayımlanan şiirinde, Galiçya ve Romanya'daki Osmanlı askerlerine seslenmiş,

¹⁷⁹ Mithat Cemal, "Fransızlara", *H.M.*, Sayı 5, Şubat 1331, s. 69.

¹⁸⁰ Ziya Gökalp, "Galiçya Yolunda", *H.M.*, Sayı 11, Temmuz 1332, s. 164.

Osmanlı'nın geçmiş başarılarını şiir türünde anlatarak mevcut görevini icra eden askerlere moral vermek istemiştir.

Galiçya, Romanya cephelerinde Osmanlı ordularına

Ey kahraman, ey gazanfer, ulu şanlı ordumuz!

Bu bayramı, bu ak günü sende gördü yurdumuz;

Selamette her yanımız, önümüz, ardımız

...

Senin için Dicle, Fırat, Tuna, Erdel her yer bir

Düşman birdir, mekan birdir, er meydanı sefer bir

Zafer birdir, şeref birdir, kazanç birdir, eser bir

...

Galiçya'nın yaylastıydı Türkün sefer yatağı

O yaylada kurulurdur padişahın otağı

Ezan sesi çınlatırdı vadileri, o dağı

...

O çağları düşün ey Türk bugün yine o çağdır

Düşman bilsin Türk ölmedi, ölmeyecek ve sağdır.¹⁸¹

Mehmet Emin, Harp Mecmuası'nın 5. sayısında "Macar Kızına" isimli şiiriyle, diğer tüm epik şiirlerden farklı olarak lirik türde bir şiir kaleme almıştır. Emin, Macarlar ve Türkler arasındaki tarihsel menşei bütünlüğü vurgulamak için bu şiiri neşretmiştir. Bu durum, Macarlar ve Türkler arasındaki Hun kavminden gelen ortak paydanın Cumhuriyet'ten evvel, İttihat ve Terakki bünyesindeki Türkçü kadrolar ile başladığına delil olarak gösterilebilir.

¹⁸¹ Manastırlı M. Hasib, "Şiir", *H.M.*, Sayı 17, Mart 1333, s. 266.

...

*Size iki Türk kızı haber yolladılar;
Onlar bunu işlemiş, saçlarının sirmasıyla,
Bak, iki dağ ardında iki Altay geyiği var;
Bunlar hasret çekiyor, iki kardeş sevdasıyla
Gidiyorum, dönmezsem sorun Karpat rüzgarına;
Sorun beni, göklerde uçan Kartal kuşlarına;
Haber alın, süngümle yatacağım o ünlü yeri,
Mezarımda söyleyin yurt ve hicran türküleri,
Zira ben de sevgilin gibi asil Turanlıyım;
İstanbul'da bir güzel, yosma kıza nişanlıyım!¹⁸²*

Harp Mecmuası'nda ele alınan şiirlerde Galiçya Cephesi'ne ek olarak Romanya Cephesi'nde görev yapan askerlerin de demoralize olmalarını engellemek hasebiyle şiirler yazılmıştır. Romanya Cephesi'yle ilgili Harp Mecmuası'nda herhangi bir makale yahut yazı yer almamış yalnızca şiirler aracılığı ile bu cephenin üzerinde durulmuştur. Yusuf Ziya'nın "Dobruca'daki Türk Askerine" isimli şiiri bu vaziyetin emsali olmuştur.

...

*Güzel Tuna! Ey buradan abdest alan yiğitler!
Türk askeri silah çattı yine eski vatanda!
Ey vaktiyle bu illerde kılıç çalan şehitler
Öcünüzü bırakmadık, o asırlık düşmanda!
Sen bir zaman hıyanete kurban oldun burada
Fakat bugün önümüzde diz çöküyor alçaklar!*

¹⁸² Mehmet Emin, "Macar Kızına", *H.M.*, Sayı 13, Teşrinievvel 1332, s. 194.

Beldeleri harap olmuş bu ateşli burada!

*Kalbimizde onlar için aman bilmez bir kin var!*¹⁸³

Romanya Cephesi ile alakalı Harp Mecmuası'nda müellifi bilinmeyen bir şiir daha "Romanya'daki Türk Ordusuna" ismiyle yayımlanmıştır.

...

Dur! güzergahında var şayan-ı dikkat bir ölü,

Ser nigün bir bayrağın altında yatmış örtülü!

Bir vatandır gördüğün fersude naşı ecnebi!

Her vatan bir gün ölür zira herkes gibi...

Bir muammadır, bu devlet pek çabuk sönmüş, fakat;

Sor nasıl olmuş henüz doğmuş olan bir saltanat?

...

Gamzeler, rakkaseler, meyeler, kadehler, buseler

*Susmaz avazı-ı tarab a'dayı gelmiş görseler.*¹⁸⁴

3.3. HARP MECMUASI'NDA BAHSİ GEÇEN DİĞER MESELELER

3.3.1. Tayyarecilik

Dünyada havacılık teşkilatlanmalarının 20.yüzyılın ilk safhalarında başladığını, Osmanlı Devleti'nin de Enver Paşa ve Mahmut Şevket Paşa ile birlikte bu küresel gelişmeye kayıtsız kalmayarak Osmanlı havacılık teşkilatlanmasını başlattıklarını "Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu" bölümünün "Askeri" alt başlığında belirtmiştik. Harp Mecmuası ise Tayyarecilik faaliyetlere özel bir önem atfetmiş ve Birinci Dünya Savaşı süresince Osmanlı tayyarecilerinin büyük başarılar göstererek düşmanlarına gözdağı verdiği propagandasını yapmıştır.

¹⁸³ Yusuf Ziya, "Dobruca'daki Türk Askerine", *H.M.*, Sayı 13, Teşrinievvel 1332, s. 195.

¹⁸⁴ *H.M.*, "Romanya'daki Türk Ordusuna", Sayı 22, Teşrinievvel 1333, s. 344.

Harp Mecmuası ilk olarak 3.sayısında “Tayyareler ile İstikşaf” adlı altında Tayyareciliğin Osmanlı askeriyesinin önemli bir şubesi olduğu ve tayyareler sayesinde düşman mevzilerinin fotoğraflarının çekilerek karargaha arz edildiği şeklinde bir bölüm ele almıştır. Bu bölüme göre Osmanlı tayyareleri yalnızca Gelibolu üzerinde değil, Limni, İmroz ve Midilli üzerinde de uçuşlar icra ederek bombalarını düşmana isabetli bir şekilde atmış, 145 düşman askerini telef etmiştir. İngiliz “Times” gazetesi Osmanlı tayyarelerinin mühim zayiata yol açtığını söylemiştir. Ek olarak bir Osmanlı tayyarecisinin mektubuna yine bu bölümde yer verilmiş ve Osmanlı tayyarecilerinin zor şartlar altında görevlerini nasıl ifa ettikleri gösterilmek istenilmiştir. Mektupta, Gelibolu ve Limni üzerinde uçan bir tayyarecinin hava keşfine yardımcı olması, İngiliz ve Fransız tayyarelerini firar etmek zorunda bırakması ve keşfiyatlarını başkumandanlık makamına getirmesi anlatılmıştır.¹⁸⁵

Harp Mecmuası, Kanunısanı 1331 (Ocak 1916), S.3, Y.1

Görüldüğü üzere tayyareler sayesinde düşman ordugahlarından alınan fotoğraflar Harp Mecmuası’nda yayınlanmıştır. Böylece düşmanın cephe hattındaki her faaliyetinin adım adım izlendiği düşüncesi okuyuculara aksettirilmek istenerek halkın orduya güvenini arttırmak amaçlanmıştır.

کلیبولیده دشمن صحرا استقاماتی (کروهیز دره سی) «۸۰۰ متره دره»
Gelibolu’da düşman sahra istihkamati (Kerevizderesi) 800 metreden

¹⁸⁵ H.M., “Tayyareler ile İstikşaf”, Sayı 3, Kanunısanı 1331, s. 37-42.

Osmanlı tayyarecileri Çanakkale dışındaki cephelerde de aktivasyon göstermişlerdir. Özellikle Süveyş hattı, tayyarecilerin en zorlandığı bölge olmuştur. Tayyareciler bu bölgede düşmandan ziyade iklimle mücadele etmişler ve oldukça zor şartlar altında uçuş yapmışlardır. Tüm bu çetin koşullara rağmen tayyareciler düşman karargahlarının fotoğraflarını çekmişlerdir. Portsaid civarında İngilizlerin liman dahilinde inşa ettikleri müessese ve harp gemilerinin fotoğrafı çekilmiş ve Harp Mecmuası'nın 14.sayısında yayımlanmıştır. Ayrıca tayyarelerden atılan bombalar ile İngiliz nakliye ve ticaret gemileri oldukça hasara uğramış, İngiliz ordugahında kargaşaya sebebiyet vermiştir. Bu kargaşa sayesinde Osmanlı tayyarecileri alçak uçuş yapma imkanı dahi bulmuş ve İngilizleri firara zorlamışlardır.¹⁸⁶

Harp Mecmuası, Teşrinisani 1332 (Kasım 1916), S.14, Y.1

Port Said Limanı medhali

¹⁸⁶ H.M., "Süveyş Ahalisinde Tayyaremizin Faaliyeti ve Tayyareden Alman Fotoğraflar", Sayı 14, Teşrinisani 1332, s. 221-222.

Osmanlı Devleti, Irak'ta kazandığı Kut zaferinden sonra ordusunu İran'a yönlendirmiş ve burada Rus kuvvetlerine karşı taarruz etmiştir.¹⁸⁷ Bu taarruzu Türk tayyareleri havadan desteklemiştir. Rakımlı dağları ve derin vadileri ile tayyarecilik namına tehlikeli olan İran hudutları, tayyarecilik faaliyetlerinin daha önce bu bölgeye hiç uğramamasına neden olmuştur. Her şeye rağmen Türk tayyarecileri attıkları bombalar ile Rusları püskürtmüş, birçok noktada alçak uçuş dahi yaparak Rus ordusuna gözdağı vermişlerdir.¹⁸⁸

Harp Mecmuası'nın 20.sayısında "Tayyarecilerimiz" isimli bir bölümde tayyare sınıfının gösterdiği başarılar vesilesiyle ordunun en seçkin sınıfı haline geldiği belirtilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı hükümeti, ordusunun lakayd bir kuvvet olmadığını tüm dünyaya ispat etmiştir. Fransızlar, "Türkiye'nin"¹⁸⁹ ordusunu yapılandırma içerisinde olduğunu düşündüğünden tayyare sınıfını es geçmişler ve ilk hamlede aldandıklarını hissetmişlerdir. Harbin ilk yıllarında Almanya tayyareleri tarafından tahribata uğrayan Fransızlar, intikam için Çanakkale semalarında uçuşa geçseler de bir sonuç alamamışlardır. Tayyare müdürlüğü yapan, Almanya'da eğitim alan ve Türk tayyarecilerini Çanakkale'ye yetiştiren "Servev Bey", düşmanın hava kuvvetleri ile üstünlük sağlayamamasına en önemli katkıyı yapan isim olmuştur. Harp Mecmuası bu vesileyle kendisinin fotoğrafını da yayımlamıştır.¹⁹⁰

Harp Mecmuası, Temmuz 1333 (Temmuz 1917), S.20, Y.2

بکباشی سرنوبک

Binbaşı Sernev Bey

¹⁸⁷ Cemal Paşa'nın hatıralarından yola çıkarak bu hareketin Bağdat'ın kaybedilmesine neden olduğunu, çalışmanın "Suriye-Filistin Cephesi" bölümünde belirttik.

¹⁸⁸ H.M., "İran ve Tayyarecilik", Sayı 15, Kanun-ı evvel 1332, s. 236-237.

¹⁸⁹ Harp Mecmuası'nın birçok sayısında "Türkiye" ifadesi kullanılmıştır.

¹⁹⁰ H.M., "Tayyarecilerimiz", Sayı 20, Temmuz 1333, s. 315-316.

3.3.2. Demiryolu

Harp Mecmuası, demiryolu konusuyla ilgili yalnızca 9. ve 14. sayılarında kısaca bilgilere yer vermiştir. 9. sayıda “Harpte Demiryolunun Ehemmiyeti” isimli bir yazıya yer verilip bu yazının başında askeri harekatta düşmanın bir adım önüne geçmek herşeyden ziyade demiryolunun yardımı ile olur cümlesi yer alsa da bu bilinç Mecmua’ya yeterince işlenememiştir. Demiryolu faaliyetlerine yeterince yer verilmemesinin altında, evvelden inşa edilen demiryollarının birçoğunun İttihatçılar tarafından hal edilen II.Abdülhamit döneminde yapılması bir ihtimaldir. İttihat ve Terakki’nin devleti tamamen kontrol ettiği 1913 yılından sonra demiryolu yapım sürecinin yavaşlaması bu iddiamızı güçlendirmektedir. Dolayısıyla İttihat ve Terakki üretimlerini ve reformlarını ön planda gösteren Harp Mecmuası, kendisinden önce demiryolu yapım sürecinin az olmasını bir ihmal olarak göstermiştir. Bu doğrultuda Almanya’nın ordularını istediği zaman Doğu’dan Batı’ya sevk ederek başarıya ulaşması örnek verilmiştir. Kafkas Cephesi’ndeki hareketin süratle işlememesi sebebi olarak da nakliyatın deve ve kağnılarla yapılması betimlenmiş ve geçmişten gelen bu ihmalin Hükümet tarafından Ankara’dan Doğu’ya yapılan demiryolu ulaşımı ile berataraf edileceği söylenmiştir.¹⁹¹

Harp Mecmuası, Mayıs 1332 (Mayıs 1916), S.9, Y.1

آفرودنه شرق دودغرد برك بر فعاليتند اوزانامه
دمير بولاندركي نونلاردنه بری

Ankara’dan Şark’a doğru büyük bir faaliyetle uzanan demiryolundaki tünellerden biri

¹⁹¹ H.M., “Harpte Demiryolunun Ehemmiyeti”, Sayı 9, Mayıs 1332, s. 134-135.

Harp Mecmuası'nın 14. sayısında da Ankara-Erzurum hattı arasında yapılan demiryolu ulaşımına yer verilmiştir. Kafkas Cephesi'nde mücadele eden gaziler bu hat için vurulan her kazmayı zafer müjdecisi olarak belirtmişlerdir. -Harp Mecmuası'nda zafer olarak telakki edilen- Sarıkamış hareketinin ileriye taşınmamasının, bu hatta vaktiyle sahip olamamaktan kaynaklandığı önermesi tekrar edilmiştir.¹⁹²

3.3.3. Tank-Zırhlı Otomobil, Kızaklı Keşşafklar

Harp Mecmuası, 19.sayısında Batı Cephesi'nde İngilizler ve Fransızlar tarafından kullanılan zırhlı otomobillerin modelleri, esas şekilleri hakkında bir sayfa malumat vermiştir. Bu malumatlar içerisinde zırhlı otomobillerin ebatlar, sert ve yumuşak toprak çeşitlerine göre kilometre başına katettikleri yol, iç yapısındaki envanterler, içerisinde bulunan zabıt ve nefer sayıları, hava koşullarına göre muharebeye dahil olma şekli yer almıştır. Osmanlı ordusunda Tank-Zırhlı otomobil bulunmaması nedeniyle bu başlık, Osmanlı piyadelerinin bu zırhlı araçlara karşı sakin ve soğukkanlı olması istendiği için açılmıştır.¹⁹³

Harp Mecmuası, Mayıs 1333 (Mayıs 1917), S.19, Y.2

دردوچی اردو الطباعاشره :
۱ - مزدهاجمه سنده عثمانی ماوریس سرقندن تخریب
ایندین بر التکلیف (تاتی) ازدهلی اوتوموبیلی

Dördüncü Ordu İntibaatından

1- Gazze mülhimesinde Osmanlı topçusu tarafından tahrip edilen bir İngiliz (tank)ı “zırhlı otomobil”

¹⁹² H.M., “Ankara-Erzurum Hattı”, Sayı 14, Teşrinisani 1332, s. 217.

¹⁹³ H.M., “Tank-Zırhlı Otomobil”, Sayı 19, Mayıs 1333, s. 291.

Osmanlı ordusunda yeni bir sınıf olarak ortaya çıkan “Kızaklı Keşşafklar”ise ilk olarak Harp Mecmuası’nda tanıtılmıştır. Harp Mecmuası 4.sayısında bu yeni askeri sınıfa değinmiş, ancak bilgileri yazılı yolla değil kızağını bağlayan, kızağını taşıyan asker fotoğrafları aracılığıyla vermiştir.¹⁹⁴

Harp Mecmuası, Kanunisani 1331 (Ocak 1916), S.4, Y.1

3.3.4. Askeri Teknik Bilgiler

Harp Mecmuası Osmanlı Devleti’nin propagandasını yaparak halkı ve orduyu doğrudan etkilemek gayesinin yanında ordudaki yeni gelişmeleri tanıtmak, cephedeki askerlere teknik askeri bilgiler vererek onları bilgilendirmek gibi amaçları da hedeflemiştir. Cephede mücadele eden askerlerin Harp Mecmuası tarafından direkt muhattab alınması, Mecmua’da askerler için ideolojik bilgilerin yanında stratejik ve teknik bilgilerin de verilmesine yol açmıştır. Harp Mecmuası’nın teknik askeri bilgilere yer vermesi bir bakıma Mecmua’nın düşman devletler tarafından ciddiyle okunmadığının ve Harbiye Nezareti’nin daha çok iç propagandayı hedeflendiğinin somut bir göstergesi olmuştur.

¹⁹⁴ H.M., “Ordumuzda Yeni Bir Sınıf: Kızaklı Keşşafklar”, Sayı 4, Kanunisani 1331, s. 54.

Cephedeki askerlere mevzi muharebeleri, bomba ve lağım muharebeleri, maksatları hakkında bilgi vermek ve zabiti bu doğrultuda aydınlatmak amacıyla Harp Mecmuası'nın 6. ve 7. sayılarında birbirlerinin devamı niteliğinde bir makale yayımlanmıştır. Makalede, bombanın 3 kısımdan oluştuğu, el humbaralarının bir kiloyu geçmediği takdirde 20-40 metre kadar uzağa atılabildiği, büyük bombaların siperi tahrip edebilecek güce haiz olduğu ve bir piyade için bomba kullanmayı öğrenmenin elzem olduğu üzerinde durulmuştur. Daha sonra makalede lağımlar hakkında bilgi verilmiş, lağımın ne kadar derin olursa tesirinin de o kadar büyük olacağından, istihkam sınıfının lağımı ilk olarak kendiliğinden ikinci olarak da geriden elektrikle ateşlemesi gerektiğinden, dikkatli olunmazsa düşman lağımlarının daha baskın çıkacağından, lağımda çukurum 50 metreye kadar olması gerektiğinden bahsedilmiş, düşmanın işgal etmesi muhtemel mevzileri yok etmek için lağımın önemi defaatle vurgulanmıştır.¹⁹⁵

Ahmet Refik, Harp Mecmuası'nda miğfer kullanımının savaş esnasında önemine değinilmiş ve bu ehemmiyet Rus-Japon Harbi örnekleme üzerine anlatılmıştır. Japonların Rus askerlerine gece hücumlarında bulunması ve siperden başlarını çıkaran Rus askerlerin ateş tesirinden korunamaması bu örneğin ana teması olmuş, miğferin piyadelerin başını muhafaza etmesi için gerekli bir teçizat olduğu kaleme alınmıştır. Son olarak miğfer kullanımının Osmanlı'nın eski köklerinden gelme bir gelenek olduğuna değinen Refik, bu teçizatın tekrar ihyasının vakti geldiğini belirtmiştir.¹⁹⁶

Harp Mecmuası'nda silah ve mühimmat imalinin harpte muzafferiyeti tesis edeceği olgusundan da bahsedilmiştir. Özellikle düşmanın vakıf olmadığı bir silahı kullanmanın başarıya yol açtığı söylenmiş, bu önerme 1866 Sadova Muharebesi'nde Prusyalıların iğneli tüfek kullanması, 1870'de yine Almanların Fransızlara karşı avcı hatlarından istifade ederek düşmanın ateş tesirini azaltması örnekleriyle desteklenmiştir. Osmanlı vatanının da her köşesinde mühimmat imal edildiği; Trabzon, Bilecik, Gelibolu taraflarında demir madenlerinden bu minvalde istifade edildiği belirtilerek Osmanlı vatandaşlarından müsterih olmaları istenmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁵ H.M., "Makale-i Mahsusa", Sayı 6, Şubat 1331, s.82-87. H.M., "Makale-i Mahsusa", Sayı 7, Mart 1332, s. 98-99.

¹⁹⁶ Ahmet Refik, "Osmanlı Miğferleri ve Harb-i Hazır", H.M., Sayı 18, Nisan 1333, s. 278-279.

¹⁹⁷ H.M., "Osmanlılarda Esliha ve Mühimmat İmalı", Sayı 19, Mayıs 1333, s. 294-297.

3.3.5. Reklamlar ve Tanıtımlar

Reklam ve tanıtımlar, Harp Mecmuası'nın 19.sayısından 27.sayısına kadar yer almış, yalnızca 24.sayıda reklam ve tanıtıma yer verilmemiştir. Reklam ve tanıtımlar Harp Mecmuası'nın bazı nüshalarında sadece son sayfada görölse de genel olarak Mecmua'nın başında ve sonunda yer almıştır.

Harp Mecmuası'nda yer alan reklam ve tanıtımların karakteristik özelliği askeri menşeli olsa da aynı zamanda ticarethanelerin, kitaphanelerin, tıbbi ürünlerin, fotoğrafhanelerin, kadınları alakadar eden tuhafiyeye ve giyim ürünlerinin reklamları da yapılmıştır. Özellikle "Müze-i Askeri Osmani", "Eşya-yı Askeriye Anonim Ticaret Şirketi", "Bekirzade Hacı Emir Hasan Ticarethanesi" gibi reklamlar Harp Mecmuası'nın hemen hemen her sayısında yer almışlardır.

Harp Mecmuası aynı zamanda dönemi içerisinde önem arz eden kitapların da tanıtımını yapmıştır. Osmanlı zabitlerinin Çanakkale'deki başarılarını anlatan "Harpte Osmanlı Zabiti Çanakkale'de Şehitler Bayramı", Ermeni komitelerinin Meşrutiyet'ten önceki ve sonraki yapılanmalarını anlatan "Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi", Almandan tercüme edilen ve Türkiye'deki Türkmenler hakkında bilgi veren "Türkmen Aşiretleri", Kürtlerin tarihi ve kökenleri üzerine bilgi veren "Kürtler", Avrupalı Devletlerin sömürgeleri üzerinde izledikleri projeleri anlatan "İskan-Muhacirin" gibi kitaplar Harp Mecmuası aracılığı ile Osmanlı ahalisine tanıtılmıştır.

Harp Mecmuası'nın 19. sayıdan itibaren ciddi sayıda reklam alması ve çeşitli tanıtımlara yer vermesi, Mecmua'nın tirajının özellikle 1917 yılından sonra oldukça yükseldiğine delalet etmiştir.

3.3.6. Dini Vurgular

Harp Mecmuası, karakteri ve kadrosu itibariyle Türkçü bir yayın olsa da Türkçülüğün içerisine İslamcı nüveleri serpiştirmekten imtina etmemiştir. Bu İslamcı anlayış, Din-i İslam'ın muhafaza edilebilmesi için Osmanlı Devleti'nin büyük fedakarlıklar göstererek Düvel-i Muazzama'ya karşı mücadele ettiği fikri üzerine yoğunlaşmıştır. Keza Hilafet makamının Harbiye Nezareti tarafından korunduğu her fırsatta okuyuculara aksettirilmiştir. Mecmua'nın 11. sayısı ile birlikte hayatını

kaybeden Osmanlı askerleri için “Yaşayan Ölüler” yerine “Mübarek Şehitlerimiz” başlığının açılması da Mecmua’ya İslami bir fonksiyon kazandırmıştır.

Harp Mecmuası’ndaki dini vurgular, birleştirici bir İslam perpektifi üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda İslam dini içerisinde farklı teşekkül eden gerek heteredoks gerek ortodoks inançlara aynı mesafeden yaklaşılmaya çalışılmıştır. Bu durumun en somut örneği olarak Harp Mecmuası, İranlıların Osmanlı kardeşleriyle omuz omuz çarpıştığını ve bu toprakların altına Şii-Sünni olarak değil Müslüman olarak birlikte girdiklerini, Şii-Sünni hocaların şehitler karşısında sükût etmesi gerektiğini anlatmıştır.¹⁹⁸

Osmanlı Devleti, Mevlevi Taburlar üzerinden de dini vurgular yapmıştır. Bilhassa Harbiye Nezareti, Mevlevi gönüllüleri cepheye doğrudan götürerek İttihatçı olmayan vilayetlerden alınan askerleri etkilemeye çalışmıştır. Harp Mecmuası ise bu Mevlevi askerlerin fotoğraflarına yer ayırarak her zamanki gibi halkın silahlı kuvvetlere desteğini eksik etmemesini amaçlamıştır.¹⁹⁹

Harp Mecmuası, Haziran 1332 (Haziran 1916), S.10, Y.1

دردچی اردودہ کوکلی مولوی آبدینہ نشانہ تعلیمی

Dördüncü Orduda gönüllü Mevlevi alayında nişan talimi

¹⁹⁸ H.M., “Şehit Kerendlilerin Hak-i Payine”, Sayı 19, Mayıs 1333, s. 304. Bu mezhepsel kardeşlik mesajlarının verilmesinin bir nedeni de İran’ın fethini planlayan Enver Paşa’nın Şii ulema desteğini yanına almak istemesinden kaynaklanmıştır.

¹⁹⁹ Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 209.

3.4. HARP MECMUASI'NİN YAYIN HAYATININ SONU

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmiştir. Birinci Dünya Savaşı süresince Osmanlı ordusu, birçok başarılarla imza atmış, ordusunun ve nüfusunun toplam kaybı tam olarak bilinmese de coğrafi-hava koşullarına, hastalıklara rağmen diğer orduların kayıplarıyla hemen hemen aynı olmuştur.²⁰⁰

Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı ordusunun başarıları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından da ifade edilmiştir. Atatürk, "Karlsbad Hatıraları" isimli anılarında Türklerin Çanakkale zaferinden sonra Bulgaristan'ın İttifak Devletleri yanında savaşa girdiğini, Hindenburg'un Galiçya'daki Rus hücumlarını Türklerin yardımı sayesinde durdurduğunu, Kafkasya'da, Mezopotamya'da, Filistin'de ve bütün Türkiye hudutlarında Türk ordusunun Rus, İngiliz, Fransız kitlelerini tutmamış olup memleketinin bazı kısımlarını feda etmemiş olsa Alman ordusunun bu kadar bile dayanma ihtimali olmadığını söylemiştir.²⁰¹

Osmanlı ordusunun çeşitli cephelerdeki başarılarına rağmen savaştan müttefikleriye birlikte mağlup çıkması, gerçekleşecek işgalin zeminini hazırlamıştır. Bu mağlubiyetin müsebbibi olarak gösterilen Enver Paşa ülkeden kaçmış, İttihat ve Terakki Partisi ise kendisini feshetmiştir. Enver Paşa daha sonra 1920 yılında katıldığı Bakü Doğu Halkları Kongresi'nde İngiltere, Fransa, Çarlık Rusya'nın Türkiye'yi tamamen esaret altına almak istediği, Almanya'nın ise en azından Türkiye'ye yaşam hakkı tanıyacağı şeklinde bir deklarasyon yayınlayarak Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılmasını haklı göstermeye çalışmıştır.²⁰²

Harp Mecmuası ise 27. ve son sayısını Osmanlı Devleti, Suriye-Filistin Cephesi'nde savaşa devam ederken Haziran 1334 (1918) tarihinde çıkarmıştır. Bu son sayının kapak resminin bir sonraki sayfasına tahta yeni çıkan Vahdettin'in resmi konulmuştur. kendisinden "Ulu Sultanımız Mehmet Vahdettin Han" olarak

²⁰⁰ David Nicolle, *Osmanlı Piyadesi 1914-18*, Çev. Osman Çakmakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 59.

²⁰¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, (Haz. Afet İnan), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999, s. 105.

²⁰² S.İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları I*, Çev. Hasan Ali Ediz, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1997, s. 27.

bahsedilen yeni padişah için Topkapı Sarayı'nda yapılan cülus töreni hakkında bir yazı kaleme alınmıştır.²⁰³ Savaşın vehametini halka lanse ettirmemek için Askerlik Hasbihalleri, Harp Menakıbleri gibi yazılar Mecmua'nın son sayısında da yazılmaya devam etmiştir.

Savaşın sonuna yaklaşıldıkça artan mali yükler, mağlubiyetler, müttefiklerin desteğinin azalması gibi nedenler Osmanlı basınının hükümet destekli dergisi Harp Mecmuası'na da sirayet etmiştir. Son sayısını 3 kuruş fiyatla piyasaya süren Harp Mecmuası, Osmanlı enflasyonundaki dalgalanmanın nicel bir kanıtı olmuştur. Savaşın dördüncü yılının getirdiği iktisadi bunalımlar sonucunda Harp Mecmuası, Mondros Mütarekesi'nden dört ay önce yayınladığı 27. sayıdan sonra yayın hayatına son vermiştir. Harp Mecmuası'nın lağvedilmesiye cephe savaşlarında mağlup olan Osmanlı Devleti, propaganda savaşlarında da İtilaf Devletleri'ne karşı mücadeleyi kaybetmiştir.

²⁰³ H.M., "Topkapı Sarayı'nda Cülus-i Hümayun", Sayı 27, Haziran 1334, s. 418-419.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı süresince Osmanlı Devleti, birçok cephede mücadele etmiş, bu cephelerden bazılarında başarılı sonuçlar elde etmesine rağmen muvaffakiyetlerini müttefikleriyle birlikte ortak bir platformda taçlandıramadığı için savaşı kaybetmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın seyrinin değişmesinde büyük faktöre sahip olan propaganda savaşları ise, günümüze kadar etkisini sürdürecektir olan kelimelerle insanları eyleme geçirme sürecini işlevsel hale getirmiştir. Özellikle İngiliz propaganda bürosu Wellington House, bu savaşın İngiltere lehine sonuçlanmasının gizli öznesi pozisyonunda bulunarak Batı eksenli propaganda tohumlarının dünya üzerinde kök salmasının temel unsurunu oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin bu propaganda savaşları karşısında kısıtlı sayıda yayın yapabilmesi kamuoyu üzerinde olumsuz bir hava yaratmıştır. Bu kısıtlı yayınlar içerisinde Harp Mecmuası devlet destekli olsa dahi Mecmua'nın basım ve yayımı için gerekli teçhizatlar yurtdışından tedarik edilmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı esnasında bir nevi resmi yayın organı statüsünde yer alan Harp Mecmuası'nın dış propaganda aktivasyonlarına karşı tek başına etkisiz kaldığının göstergesi olmuştur.

Harp Mecmuası, kısıtlı imkanlarına rağmen nitelikli yayınlar çıkarmaya özen göstermiştir. Özellikle Mecmua'nın yazar kadrolarının toplum mühendisliğine soyunarak halkı konsolide etme fikriyatı, nüshaların üslup ve içerik yönünden nitelik kazanmasına vesile olmuştur. Mecmua 27 sayı, 3 senelik ömrü çerçevesinde en çok ayrıntıyı cepheler üzerinde vermiştir. Bu cepheler hakkında genellikle hamaset devşiren hikayeler ön planda tutulmuş, özellikle mağlup olunan cephelerde informatif olabilecek bilgilerin azlığı göze çarpmıştır. Ayrıca motivasyona en çok sınır dışındaki askerlerin ihtiyacı olduğunu düşünen Harbiye Nezareti, Harp Mecmuası'nda bahsi geçen cepheler içerisinde Galiçya Cephesi'ne en fazla yer ayırmıştır.

Harp Mecmuası, Birinci Dünya Savaşı içerisinde yer alan diğer devletlerden de söz etmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya hakkında olumsuz propaganda yazıları kaleme alınırken, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ilgili müttefiklik bağı

gereğince olumu yazılar kaleme alınmıştır. Almanya özellikle en çok üzerinde durulan devlet olmuş, Almanya'nın geçmişten gelen kendi devletini ihya etme modeli sık sık vurgulanmıştır. Avusturya-Macaristan hakkında ise, Macarları içerisinde barındırdıkları için kendileriyle tarihten gelen bir kardeşlik bağı bulunduğu belirtilmiştir. Türkçülük kaideleri doğrultusunda Macarları Türk kavminin içerisinde gören Harp Mecmuası, bu duruma tezat bir şekilde Osmanlı Devleti'nin iki Türk devleti olan Safevi Devleti ve Memluk Devleti'ni mağlup ettiği Çaldıran ve Mercidabık-Ridaniye Savaşları'nı bir zafer olarak telakki etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı boyunca askerlerinin, yazarlarının, devlet adamlarının fedakarlıklarını ölümsüzleştirmek isteyen Osmanlı Devleti, savaş uğruna hayatını kaybeden isimlerin biyografilerini Harp Mecmuası'nda yayınlamıştır. Ancak bu biyografi anlatımlarında da romantizm ve iktidar propagandası ağır basarak bir takım realiteler örselenmeye çalışılmıştır.

Şiirleri ile askerleri eylemselliğe teşvik etme, fotoğrafları ile halka bu savaşın kazanabileceği fikrini düşündürme gayesi de güden Harp Mecmuası, Osmanlı tebaasında İttihat ve Terakki, bilhassa Enver Paşa aleyhinde oluşabilecek yargıları bertaraf etmek için savaşın son ana kadar lehte gittiğini aktarmıştır. İç kamuoyunu konsolide etme projesinin ardından askeri envanter çeşitliliği, tayyarecilik gibi faaliyetler aracılığı ile İngilizleri ve Fransızları hedef alan propaganda etkinliklerine girilse de iç propaganda, dış propandadan daha büyük yer kaplamıştır.

Harp Mecmuası, Mondros Mütarekesi'nden dört ay önce son sayısını yayınlamış, bu sayıda dahi en ufak bir mağlubiyet hissini oluşmasına vesile olacak hiçbir olguya yer vermemiştir. Devlet desteğini arkasına alan ancak kısıtlı imkanlar doğrultusunda yayın yapmaya çalışan Mecmua, konvansiyonel silahların gideceği menzili tayin eden propaganda savaşları içerisinde, Osmanlı tarihindeki ilk kapsamlı propaganda dergisi olarak tarihteki yerini böylece almıştır.

Harp Mecmuası örneğinde görüldüğü üzere Mecmua kendi alanında ilk olması hasebiyle istenilen başarıya ulaşamamış fakat devletin propaganda alanında deneyim kazanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda propaganda tecrübesi, Harp Mecmuası sayesinde Osmanlı Devleti'nin bir kazanımı olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim tarihte ilk olan her şey başarı gayesine hemen erişemeyebilmiştir; ancak ilk olan her şey tecrübe kapılarının önündeki engelleri temizlemiştir.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

BOA, MF. MKT. 1211-12, (1333 L8 / 19 Ağustos 1915).

BOA, MF. MKT. 1211-13, (1333 L8 / 19 Ağustos 1915).

BOA, MF. MKT. 1214-42, (1334 R18 / 23 Şubat 1916).

HARP MECMUASI

AĞAOĞLU, Ahmet, “Türkiye’nin ve İslam Aleminin Kurtuluşu”, *Harp Mecmuası*, Sayı 1, Teşrinisani 1331.

----- “İngiliz Oyunları”, *Harp Mecmuası*, Sayı 2, Kanunievvel 1331.

CEMAL, Mithat, “Fransızlara”, *Harp Mecmuası*, Sayı 5, Şubat 1331.

----- “Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Bir Askere”, *Harp Mecmuası*, Sayı 8, Nisan 1332.

EMİN, Mehmet, “Macar Kızına”, *Harp Mecmuası*, Sayı 13, Teşrinievvel 1332.

----- “Orduya Selam”, *Harp Mecmuası*, Sayı 4, Kanunisani 1331.

GÖKALP, Ziya, “Asker ve Şair”, *Harp Mecmuası*, Sayı 14, Teşrinisani 1332.

----- “Galiçya Yolunda”, *Harp Mecmuası*, Sayı 11, Temmuz 1332.

MANASTIRLI, M. Hasib, “Çanakkale Meşhed-i Ulyasına Kitabe-i Tevkir”, *Harp Mecmuası*, Sayı 16, Şubat 1332.

----- “Şiir”, *Harp Mecmuası*, Sayı 17, Mart 1333.

NAZİF, Süleyman, “Çimentepe’de”, *Harp Mecmuası*, Sayı 3, Kanunisani 1331.

----- “Dağistani Mehmed Fazıl Paşa”, *Harp Mecmuası*, Sayı 7, Mart 1332.

----- “Rus İnkılabı ve Biz”, *Harp Mecmuası*, Sayı 20, Temmuz 1333.

----- “Viyana Nekahethanesi’ndeki Askerlerimize”, *Harp Mecmuası*, Sayı 25-26, Mayıs 1334.

----- “Süleyman Askeri Bey”, *Harp Mecmuası*, Sayı 9, Mayıs 1332.

NEDİM, Ahmet, “Namaz”, *Harp Mecmuası*, Sayı 4, Kanunısani 1331.

NURUNNİSA, Fatma, “Fazıl Ferit’in Gazası”, *Harp Mecmuası*, Sayı 18, Nisan 1333.

REFİK, Ahmet, “Galiçya’daki Şanlı Osmanlı Askerlerine”, *Harp Mecmuası*, Sayı 13, Teşrinievvel 1332.

----- “Kahire Yollarında”, *Harp Mecmuası*, Sayı 4, Kanunısani 1331.

----- “Kahire Yollarında”, *Harp Mecmuası*, Sayı 5, Şubat 1331.

----- “Osmanlı Miğferleri ve Harb-i Hazır”, *Harp Mecmuası*, Sayı 18, Nisan 1333.

SABİH, İdris, “Kardeşime”, *Harp Mecmuası*, Sayı 9, Mayıs 1332.

TARHAN, Abdülhak Hamit, “Tekbir”, *Harp Mecmuası*, Sayı 20, Temmuz 1333.

ZİYA, Yusuf, “Dobruca’daki Türk Askerine”, *H.M.*, Sayı 13, Teşrinievvel 1332.

Harp Mecmuası, ”Harp Mecmuası Niçin Çıkıyor?”, Sayı 1, Teşrinisani 1331.

Harp Mecmuası, “Çanakkale Kahramanları: Bir Zabitin Müşahedatından”, Sayı 15, Kanun-ı evvel 1332.

Harp Mecmuası, “Çanakkale Kahramanları: Bir Zabitin Müşahedatından”, Sayı 16, Şubat 1332.

Harp Mecmuası, “Çanakkale’den Galiçya’ya”, Sayı 20, Ramazan 1335.

Harp Mecmuası, “Galiçya’dan Anavatan’a”, Sayı 12, Ağustos 1332.

Harp Mecmuası, “Galiçya’dan Anavatan’a 2”, Sayı 14, Teşrinisani 1332.

Harp Mecmuası, “Galiçya Kahramanları Menakibi”, Sayı 16, Şubat 1332.

Harp Mecmuası, “Galiçya’da Mafevk Sevgisi”, Sayı 24, Kanunievvel 1333.

Harp Mecmuası, “Irak Seferi”, Sayı 8, Nisan 1332.

Harp Mecmuası, “Irak’ta Kutü’l Amare Şarkında Sabisi Meydan Muharebesi 24 Şubat 331”, Sayı 24, Kanunievvel 1333.

Harp Mecmuası, “Irak’ta Kutü’l Amare Şarkında Beyt-i İsa Mukabil Taarruzu”, Sayı 23, Teşrinisani 1333.

Harp Mecmuası, “Kafkas Cephesinde Bir Zabitin Defter Hatıratından”, Sayı 17, Mart 1333.

Harp Mecmuası, “Kafkas Cephesi Menakıbından Harap kale Önünde”, Sayı 18, Nisan 1333.

Harp Mecmuası, “Gazze Muharebesi 1”, Sayı 19, Mayıs 1333.

Harp Mecmuası, “Gazze Muharebesi”, Sayı 20, Temmuz 1333.

Harp Mecmuası, “Sina Muharebeleri’nde”, Sayı 14, Teşrinisani 1332.

Harp Mecmuası, “Mısır Yoluna”, Sayı 9, Mayıs 1332.

Harp Mecmuası, “Fransız Siyaseti ve Osmanlılar”, Sayı 23, Teşrinisani 1333.

Harp Mecmuası, “Prusya Nasıl Teşekkül Etti?”, Sayı 10, Haziran 1332.

Harp Mecmuası, “Büyük Frederik”, Sayı 12, Ağustos 1332.

Harp Mecmuası, “Büyük Frederik”, Sayı 13, Teşrinievvel 1332.

Harp Mecmuası, “Büyük Frederik”, Sayı 14, Teşrinisani 1332.

Harp Mecmuası, Sayı 22, Teşrinievvel 1333.

Harp Mecmuası, “Büyük Mütefikimiz Haşmet-Meab Misafirlerimizin Payitaht-ı Osmaniye İlk Ziyaretleri ve Sevgili Şehrimizde Üç Gün İkametleri”, Sayı 25-26, Mayıs 1334.

Harp Mecmuası, “Müşirlik Menşur-ı Alisi”, Sayı 25-26, Mayıs 1334.

Harp Mecmuası, “Trablusgarp’a Dair”, Sayı 11, Temmuz 1332.

Harp Mecmuası, “Merhum Hafız Hakkı Paşa”, Sayı 1, Teşrinisani 1331.

Harp Mecmuası, “Hakkı Paşa’nın Vefatı Üzerine Başkumandanlık Vekalet-i Celilesinden Ordu Kumandanlıklarına Yazılan Ta’minin Sureti”, Sayı 2, Kanunievvel 1331.

Harp Mecmuası, “Büyük Golç (Goltz) Paşa”, Sayı 9, Mayıs 1332.

Harp Mecmuası, “Faik Paşa”, Sayı 12, Ağustos 1332.

Harp Mecmuası, “Ömer Naci”, Sayı 12, Ağustos 1332.

Harp Mecmuası, “Bir Vücut La-Yemut”, Sayı 13, Teşrinievvel 1332.

Harp Mecmuası, “Şehit Hakkı Fazıl Bey”, Sayı 15, Kanun-ı evvel 1332.

Harp Mecmuası, “Asım Bey’in Tercüme-i Hali”, Sayı 19, Mayıs 1333.

Harp Mecmuası, “Ferik İmhof Paşa’nın Vefatı”, Sayı 25-26, Mayıs 1334.

- Harp Mecmuası*, “Bahaeddin Paşa’nın Tercüme-i Hali”, Sayı 27, Haziran 1334.
- Harp Mecmuası*, “Çanakkale’den Kaçan –İngilizlere-“, Sayı 5, Şubat 1331.
- Harp Mecmuası*, “Romanya’daki Türk Ordusuna”, Sayı 22, Teşrinievvel 1333.
- Harp Mecmuası*, “Tayyareler ile İstikşaf”, Sayı 3, Kanunısani 1331.
- Harp Mecmuası*, “Süveyş Ahalisinde Tayyaremizin Faaliyeti ve Tayyareden Alınan Fotoğraflar”, Sayı 14, Teşrinisani 1332.
- Harp Mecmuası*, “İran ve Tayyarecilik”, Sayı 15, Kanun-ı evvel 1332.
- Harp Mecmuası*, “Tayyarecilerimiz”, Sayı 20, Temmuz 1333.
- Harp Mecmuası*, “Harpte Demiryolunun Ehemmiyeti”, Sayı 9, Mayıs 1332.
- Harp Mecmuası*, “Ankara-Erzurum Hattı”, Sayı 14, Teşrinisani 1332.
- Harp Mecmuası*, “Tank-Zırhlı Otomobil”, Sayı 19, Mayıs 1333.
- Harp Mecmuası*, “Ordumuzda Yeni Bir Sınıf: Kızaklı Keşşafçılar”, Sayı 4, Kanunısani 1331.
- Harp Mecmuası*, “Makale-i Mahsusa”, Sayı 6, Şubat 1331.
- Harp Mecmuası*, “Makale-i Mahsusa”, Sayı 7, Mart 1332.
- Harp Mecmuası*, “Osmanlılarda Esliha ve Mühimmat İmali”, Sayı 19, Mayıs 1333.
- Harp Mecmuası*, “Şehit Kerendlilerin Hak-i Payine”, Sayı 19, Mayıs 1333.
- Harp Mecmuası*, “Topkapı Sarayı’nda Cülus-i Hümayun”, Sayı 27, Haziran 1334.

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

ARALOV, S. İ., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları I*, Çev. Hasan Ali Ediz, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1997.

AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi 1789-1980*, C.1, Cumhuriyet Yayınları, 1997.

----- “Siyasal Tarih (1789-1908)”, *Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti 1600-1908*, C.3, Cem Yayınları, İstanbul, 1997, s.77-188.

ARMAOĞLU, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

ARTUÇ, Nevzat, “II. Meşrutiyet’in İlanı”, *Doğu Batı*, Cilt 1, No.45, İstanbul, Temmuz 2008, s.65-82.

ATABAY, Mithat, *Türk Basın Tarihi: 1831’den Günümüze Türk Basını Gazeteler ve Gazeteciler*, Paradigma Kitabevi Yayınları, Edirne, 2015.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Mustafa Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları*, (Haz. Afet İnan), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999.

ATAY, Falih Rıfkı, *Zeytinadağı*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1998.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam I 1881-1919*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

AVŞAR, Servet, “Birinci Dünya Savaşı’nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti”, *OTAM*, S.14, Ankara, 2003.

BARDAKÇI, Murat (Haz.), *Hafız Hakkı Paşa’nın Sarıkamış Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

BEŞİKÇİ, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

BEYDİLLİ, Kemal, “Paris Antlaşması”, *DİA*, C.34, 2007, s.169-172.

BİLKAN, Ali Fuat, ÇAKIR, Ömer (Haz.), *Harp Mecmuası*, Kaynak Kitablığı Yayınları, İstanbul, 2005.

BOSTAN, M. Hanefi, *Said Halim Paşa: Bir İslamcı Düşünür*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1992.

ÇADIRCI, Musa, “Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu”, *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.804-811.

ÇALIK, Mustafa, “Jön Türkler’den Jön Müslümanlar’a: Bir Gafletin Tarihi Yahut Bir Muhalefet Tarzının Zihniyet Kalıbı”, *Türkiye Günlüğü*, 126/Bahar 2016, s.33-40.

ÇAVDAR, Tefvik, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

ÇITIR, Burak, “Kutü’l Amare Zaferine Giden Yolda Basına Yansıyanlar”, *Kutü’l Amare 1916 Olaylar, Hatıratlar, Raporlar*, Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçarslan (Haz.), Kronik Yayınları, İstanbul, 2017, s.231-264.

CLOGG, Richard, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

ÇOLAK, Mustafa, KAŞIYUĞUN, Ali, “War and Propaganda: German Propaganda in World War I”, *History Studies International Journal of History*, Volume:6, Issue 5, s.157-176.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1986.

DEMİR, Kenan, “Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Nisan 2014, s.57-88.

EBÜZZİYA, Ziyad, “Ceride-i Havadis”, *DİA*, C.7, İstanbul, 1993, s.406-407.

EFE, Ahmet, *Kuşçubaşı Eşref Efsaneden Gerçeğe*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2007.

ERDEMOĞLU, Bülent, (Çev. ve Haz.), *Liman Von Sanders'in Emir Subayı Binbaşı Erich R. Prigge'nin Çanakkale Savaşı Günlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

ERİCKSON, Edward J., *Dünya Savaşı Tarihi I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı 1914-1918*, Çev. Sare Levin Atalay, Cilt IV, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011

----- *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

ESENKAYA, Ahmet, “Harp Mecmuası ve Çanakkale Muharebesini Tasvirdeki Rolü”, *Türk Yurdu*, Nisan 2001, C.21/164, s.35-38.

ERŞAN, Mesut, “Kafkasya'daki Son Türk Zaferleri”, *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13 Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.434-439.

FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

FULBROOK, Mary, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, Çev. Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

GÜRGEN, Haluk, “Propaganda”, *Kurgu*, S.8, 1990, s.135-157.

GOLTZ, Colmar Von Der, *Millet-i Müselleha*, (Haz. İsmet Sarıbal), Otorite Yayınevi, 2016.

HANIOĞLU, M. Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük 1889-1902*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

HÜLAGÜ, Mehmet Metin, “Gazi Edhem Paşa”, *DİA*, C.13.

HOCHWACHTER, Gustav Von, *Balkan Savaşı Günlüğü Türklerle Cephe*, Çev. Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s.449.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, C.4, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.

İNUGUR, Mustafa Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999.

KABACALI, Alpay, *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000.

-----*Cemal Paşa Hatıralar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

KARABEKİR, Kazım, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp (Haz.), Emre Yayınları, İstanbul, 2001.

KARABULUT, Umut, “Sayılar, Olaylar ve Kişilerle Kutü’l Amare Kuşatması 6 Aralık 1915-29 Nisan 1916”, *Kutü’l Amare 1916 Olaylar, Hatıratlar, Raporlar*, Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçarslan (Haz.), Kronik Yayınları, İstanbul, 2017, s.32-53.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C.5, TTK Yayınları, Ankara, 2007.

----- *Osmanlı Tarihi: Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, C.6, TTK Yayınları, Ankara, 2007.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

KİSSİNGER, Henry, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim (Haz.), *Midhat Paşa’nın Hatıraları:Hayatım İbret Olsun*, C.1, Temel Yayınları, İstanbul, 1997.

KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s.68-93.

KÖROĞLU, Erol, *Ottoman Propaganda And Turkish Identity: Literature in Turkey During World War I*, Tauris Academic Studies, London, 2007.

KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015

MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri:1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

McCARTHY, Justin, “İngiliz Propagandası, Wellington Evi ve Türkler”, *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.469-481.

MOLTKE, Helmuth Von, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, (Ed. Ahmet Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

NİCOLLE, David, *Osmanlı Piyadesi 1914-18*, Çev. Osman Çakmakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

NOPPEN, Ryan K., *Osmanlı Deniz Harekatı 1911-1918*, Çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

OKYAR, Osman, SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Fethi Okyar'ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999.

ÖRENÇ, Ali Fuat, “Türk Denizcilik Tarihi Yazımı Problemleri”, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Ed. Cevat Şahin, Gültekin Yıldız), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.29-37.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.

----- *II.Abdülhamit Döneminde Alman Nüfuzu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.

ÖZBAY, Cahit, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014.

ÖZER, İlbeyi, “Çanakkale Cephesi'nde Mustafa Kemal”, *Turkish Studies*, C.X, No.1, Güz 2015, s.553-578.

PRICE, Roger, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, Çev. Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

QUATAERT, Donald, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, Çev. Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, C.3, Nehir Yayınları, İstanbul.

SAFA, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, ATAM, Ankara, 2010.

SANDERS, Liman Von, *Türkiye'de Beş Yıl I*, Çev. Örgün Uğurlu, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999.

SELEK, Sabahattin (Haz.), *İsmet İnönü'nün Hatıraları: Genç Subaylık Yıllarım (1884-1918)*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1997.

SELÇUK, Mustafa, “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti’nin Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma Amaçlı Faaliyetleri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (AVID), I/2, 2012, s.195-242.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Divan-ı Hümayun’dan Meclis-i Mebusan’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Yasama”, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Haz. Halil İncılık, Mehmet Seyitdanlioğlu) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.371-386.

SOMEL, Selçuk Akşin, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, C.1, İletişim Yayınları, 2001, s.88-116.

SÖNMEZ, Erdem, *Ahmed Rıza: Bir Jön Türk Liderinin Siyasi-Entelektüel Portresi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, “Milli Mücadele ve Dış Dünya”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, s.1184-1192.

STODDARD, Philip H., *Teşkilat-ı Mahsusa*, Yarı Yayınları, İstanbul, 2015.

ŞIVGIN, Hale, “Trablusgarp Savaşı”, *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.274-290.

TETİK, Fatih, SOYLUER, Serdal, “Silah İthalatı ve Kara Harp Sanayi”, *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.99-119.

TEVETOĞLU, Fethi, Ömer Naci, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:817, Ankara, 1987.

TOPRAK, Zafer, “II. Meşrutiyet’te Fikir Dergileri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s.126-132.

TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

TONGUÇ, Faik, *Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Yedek Subayın Anıları*, Mürşit Balaban (Haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

TOYNBEE, Arnold J., *Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çev. Kasım Yargıcı, C.1, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999.

TUNÇAY, Mete, “Siyasal Tarih 1908-1923”, *Türkiye Tarihi:Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C.4, Cem Yayınları, İstanbul, 1997, s.27-81.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1985.

UÇMAN, Abdullah, “Mizancı Murat”, *DİA*, C.30, İstanbul, 2005, s.214-216.

ULU, Cafer, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl:10, Bahar 2012, Sayı:12, s.61-83.

UYAR, Mesut, ERİCKSON, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979.

ÜNALP, F. Rezzan, “İlklerin Savaşı Kırım Savaşı (1853-1856)”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı.22, 2013, s.1-15.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999.

ÜSTEL, Fusun, “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi* C.1, İletişim Yayınları, 2001, s.166-179.

VOVELLE, Michel, “Karl Marx: Tarih Hiçbir Şey Yapmaz; Her Şeyi Yapan, Gerçek ve Canlı Olan İnsandır”, *Tarihçiler*, Veronique Sales (Haz.), Çev. Elif Bildirici, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.53-74.

YALÇIN, Hüseyin Cahit (Haz.), *Talat Paşa’nın Hatıraları*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1998.

YENİ, Mustafa, “Geç Osmanlı Askeri Tarih Çalışmalarında Görüntülü Kaynakların Kullanımı”, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Ed. Cevat Şahin, Gültekin Yıldız), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.105-108.

----- “Hava Kuvvetleri”, *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.163-179.

YENİÇERİ, Özcan, “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması”, *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.840-858.

YEŞİL, Fatih, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

----- “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”, *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.79-97.

YETİM, Fahri, “Savaş Basın Propaganda: II.Dünya Savaşı’nda Türk Basınında Alman Propagandası”, *Arşiv ve Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Atilla Çetin’e Armağan*, (Ed. Turgut Subaşı), Sakarya Kitaplığı, Adapazarı, 2016, s.135-150.

YILDIZ, Gültekin, “Kara Kuvvetleri”, *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.35-77.

YURDAYDIN, Hüseyin G., “Düşünce ve Bilim Tarihi (1600-1839)”, *Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti (1600-1908)*, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s.275-341.

ZEYREK, Suat, “I.Dünya Savaşı’nda Alman Propagandası ve 1914-1915 Harp Raporu”, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti*, (Ed. Ali Arslan, Mustafa Selçuk), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015, s.81-105.

EKLER

EK- I

EK- II

باش قوماندان وکیل اور باشا حضرتاری
S. K. Enver Pascha, Vice-Generalissimus.
S. E. Enver Pacha, vice-généralissime.

حکومت عثمانیہ

صافی - ۲۲

پیل - ۲

نمبر اول ۱۳۳۳

اوردیہ کونزہ پریسٹار عسکر و محاریر دن بمسابقہ رسالہ صوره

زی الحجہ ۱۳۳۵

حشمتلو آلمانیایمپراطوری حضرتلری استانبولده عثمانلی مشیر اونیفورمه سی آلتندہ

مبارک شهیدلریز

آلای ۲۰ ط ۴ ک ۱ فرمانداری
پرز باشی یوسف جباری الهندی
(۲۴ مارچ ۱۳۴۱)

آلای ۳۸ ط ۱ ک ۳ لندلی
پرز باشی محمد ناصر الهندی
(۲۷-۲۸ تیران ۱۳۴۱)

فرقه ۲۵ آلای ۷۵ ط ۱ فرمانداری
پیکاشی پانک شمس اله
(۹ اپریل ۱۳۴۱)

آلای ۱۷ فرمانداری پیکاشی
احمد توابی الهندی
(۲۱ کور ۱۳۴۱)

آلای ۱۹۷ ط ۴ ک ۱ فرمانداری
پرز باشی علی ابوالی سعیدی الهندی
(۲۴ مارچ ۱۳۴۱)

آلای ۷۰ ط ۱ ک ۱ فرمانداری
پرز باشی احمد توابی الهندی
(۱۶ کور ۱۳۴۱)

فرقه ۲۵ آلای ۱۶۳ ط ۱ فرمانداری
پرز باشی محمد حاتم الهندی
(۲۱-۲۲ جیران ۱۳۴۱)

آلای ۳۳ ط ۴ ک ۳ فرمانداری
پرز باشی عزت الهندی
(۱۶-۱۷ جیران ۱۳۴۱)

آلای ۹۱ ماسکتلی لشکر بانکی
ملازم اول حسن الهندی
(۲۴ کور ۱۳۴۱)

آلای ۶۴ ط ۳ پوری
ملازم اول اسماعیل علی الهندی
(۳ کور ۱۳۴۱)

آلای ۲ ک ۲ فرمانداری
ملازم اول محمد حسی الهندی
(۱۶ تیران اول ۱۳۴۱)

آلای ۲۱ ط ۱ ک ۱ فرمانداری
ملازم اول عبدالقادر الهندی
(۱۳ تیران ۱۳۴۱)

آلای ۴ ط ۳ ک ۸ احتیاط
عابدی کونلی علی الدین الهندی
(۲۹-۳۰ جیران ۱۳۴۱)

آلای ۳ ط ۳ ک ۳ احتیاط
ملازم کای احمد طلعت الهندی
(۱۶-۱۷ تیران اول ۱۳۴۱)

آلای ۴۹ ماسکتلی لشکر بانکی
ملازم کای اسمان الهندی
(۲۶ کور اول ۱۳۴۱)

آلای ۶۰ ک ۳ فرمانداری
ملازم اول نورالدین الهندی
(۲۴ کور ۱۳۴۱)

